

ANHANG

I. DELFINS BRIEFE AN UND ÜBER SAVONAROLA.

Die im folgenden mitgeteilten Briefe und Briefteile sind größtenteils ungedruckt und als solche durch * gekennzeichnet. Doch wurden, der Vollständigkeit halber, auch Briefe hier aufgenommen, welche schon in dem von Jakob von Brescia 1524 veranstalteten Drucke mit dem Titel: „Petri Delphini Veneti prioris Sacre Eremi et Generalis totius ordinis Camaldulensis Epistolarum Volumen“ (= E) enthalten sind, zumal da diese Ausgabe heutzutage so selten ist, daß die hier enthaltenen Schreiben fast als ungedruckt gelten dürfen. Den im folgenden zum ersten Male gedruckten Briefen und Briefstücken liegt das oben S. 189 bereits erwähnte Auslaufbuch Delfins (Florenz, Nat.-Bibl., Manoscritti Conventi E 3. 405 [II]) zugrunde.

I.

1492 Dezember 29. Florenz. An Savonarola. Einladung zur Festpredigt in S. Felix. — E III, 53.

Diu est, quod te audire concionantem desydero. Singularis enim fidei et caritatis praedicator ab omnibus diceris, ita ut merito de te dici possit: „Oleum effusum nomen tuum“. Invitatus itaque a novo Abbate Sancti Foelicii² ad concelebrandum sui monasterii Festum diem, eo libentius illi morem geram, si tu quoque non negaveris praesentiam tuam. Poteris hac occasione complere desyderium meum, desyderium Abbatis, neque utriusque nostrum tantum, verum etiam multorum, quid ad te audiendum convenient, qui „in odorem unguentorum tuorum“³ solita current frequentia, quos post te haud invitos trahis. Hoc si nobis praestiteris, erit cum caeteris, tum mihi in primis supra modum gratum. Vale.

II.

*1493 November 4. Florenz. An Savonarola. Abermalige Einladung, die Festpredigt halten zu wollen.

In eo, in quo primum institutus sum, monasterio S. Michaelis Murani, ubi decem et octo annos absque intermissione transegi, hunc semper morem servatum memini, ut in praecipuo eiusdem festo die nemo alius quotannis concionatus fuerit apud nos quam praedicatores vestri ordinis.

Hoc peculiari erga patres vestros devotione a nostris usurpatum arbitror, quae apud me nihilominus eadem perseveravit. Invitandum itaque te prae ceteris duxi ad exhibendum nobis in die solemni huius nostri monasterii, nona videlicet huius mensis die, spiritualem cibum, idque non tam ea, quam praedixi ratione, quam ut mihi potissimum meisque satisfaciam, qui sumus iam diu audiendi tui cupidissimi. Diceris enim ab omnibus praedicator egregius et mysteriorum ac sacramentorum Dei revelator insignis. Aperis os tuum et implet illud Dominus, qui „implet omne animal benedictione“: quoniam ex eo pendere te totum affirmant. „Opus igitur faciens evangelistae“, nobiscum quoque, oro, ministerium tuum imple. Erit id nobis supramodum gratum. Vale!

III.

*1494 November 6. Florenz. An Bischof Barozzi von Padua.

Peter Medici begab sich in das französische Lager und übergab dem Könige die florentinischen Festungen. Ungeheure Aufregung hierüber unter der Bürgerschaft. Man ordnet fünf Gesandte nach Pisa an den König ab, darunter Savonarola, der die bevorstehenden Übel seit drei Jahren vorhergesagt hat, und das größte Ansehen genießt. E IV, 19, wo aber das im Folgenden Eingeklammerte fehlt.

[Decimus hic est dies, ex quo vulgari passim coepit, Petrum Medicem ad Regem Galliae componendae rei gratia se se recepisse, quod praeter ipsum et paucos eius consiliarios universa civitas semper optavit. Congaudere omnes atque gratulari mutuo visi sunt huius capti novi consilii spe, quamvis sero factum ac necessitate cogente improbarent, quod longe melioribus conditionibus, ita requirente ac petente paulo ante, ut fieret, oratore regio, fieri certissime potuit. Postea vero quam nuntiatum est his novissimis diebus, traditas fuisse a Petro Medice absque consensu Domini ac populi huius in regiam potestatem aliquot oppidorum Florentinorum arces, inter quas etiam Pisanam connumerari audio, eiectisque qui Florentinorum nomine illas tuebantur, ac sub capitis poena intra trium horarum spatium discedere inde iussis, praefectos in eis de Gallorum natione fuisse constitutos, tum vero tanta facta est animorum immutatio, tanta apparuit trepidatio per universam civitatem, tantus apud omnes mentis stupor prae timore et expectatione, quam superventuram sibi metuunt, ut immissum in eos divinitus pavorem crederes. Quae vero libere ac passim dicantur, quot audiantur oblocutiones, exprobrationes, contumeliae in eos, quos nominandos minime censeo, quia coniectari per temetipsum potes, non est meum referre impraesentia . . . Supellectiles suas pretiosiores singuli quique in monasteria contulerunt. Innuptas virgines ad sanctimonialium coenobia plurimi custodiendas transmiserunt, ac si mox ab infidelibus barbaris expugnanda foret civitas ac diripienda.] Miserunt heri Florentini oratores quinque Pisas versus in occursum Regis, qui praesto hic affirmatur futurus undecima huius mensis die. Ex iis quatuor sunt cives, quintus vero Prior quidam

Sancti Marci ordinis Praedicatorum, Hieronymus nomine, Patria Ferrariensis. Hic per annos aliquot immoratus Florentiae, praedicare populo huic magna omnium gratia, maiore evangelizandi libertate, maxima vero integritatis atque sanctitatis opinione, nunquam destitit. Praedixit iste per annos tres et quidem constantissime, quae modo imminet mala. Ad eius praedicationes multi per idem tempus adolescentes cives ad arctiorem vitae regularis rigorem magno fervore conversi memorantur. Ex eo tota pendet civitas. In hoc itaque fluctuantis status discrimine Hieronymus hic a Senatu tanquam ultimum desperatae rei suae refugium ad maiestatem regiam cum quatuor illis missus est, si forte eo interprete pacificus sit futurus regis ingressus, qui licet hostili populatione non credatur venturus, in ipsius tamen adventu non defuturum maximum aliquod in Urbe hac scandalum quibusdam occasionibus mirum in modum dubitatur. Indixit hodie Vicarius Archiepiscopi a Dominio requisitus biduanum omnibus ieiunium tam laicis quam religiosis cras in pane et aqua, sequenti die consueto ieiuniorum more, mandavitque ecclesiis omnibus, ut per idem biduum sacra missarum solennia de spiritu sancto cum oratione de tribulatione decantarentur. Ad decem et eo amplius Gallorum milia Florentiam cum Rege ingressura dicuntur, et iam complures heri et hodie advenerunt. Tum apud laicos, tum apud religiosorum loca parata sunt per totam fere Urbem diversoria, quae ipsimet voluerunt. Hospitaturum apud Camaldulum nostrum Protectorem nostrum colendissimum speramus. Sic enim, qui apparatus praesunt, promiserunt nobis. Quod erit mihi summopere gratum . . .

IV.

*1494 November 18. Florenz. An den Abt Ventura von S. Michael auf Murano. Vertreibung der Medici aus Florenz. Einzug Karls VIII.

Perlatum iam fuisse Venetias nuntium immutati status Florentini minime dubito. Sed et ego quoque, qui mutationi huic interfui, aliquid scribam. Scio enim te hoc a nobis expetere. Octavo huius mensis die rediit Petrus Medices, qui ad Regem Galliae se contulerat. Ingressus Florentiam reperit aliam erga se civitatis faciem, utpote cui pauciores quam pro more occurrissent redeunti, et plurimorum corda per eos dies, quibus urbe abfuerat, sese iam aperto sermone infestissima declarassent. Obtendere tamen volens populo de confirmatione bonam status sui habendam spem, proici e fenestris iussit domus suae aliquot corbes confectionum e saccaro ac vinum ad ostium apponi, ut plebem alliceret. Eodem die recepit se in palatium visusque est a paucioribus solito deduci ac reduci. Sequenti die, quae Dominica illuxerat, qua imaginis Salvatoris solennem peragimus apud Camaldulum celebritatem, cum plurimum suspensa foret civitas, hora circiter vigesima exaudiri coepit campanae palatii sonitus, populum cientis in plateam, qua ad primas usque pulsatum est tenebras, magna omnium trepidatione atque terrore. Repletum est continuo ad eam significationem tum Florentinis tum

Gallis forum, concursusque est a minimo usque ad maximum, et quidem armatis omnibus fere ad tuendam libertatem. Venerat Petrus, ut introiret palatium, reiectusque est a Jacobo Nerlio cive Florentino. Tunc aperto Marte contra se agi Petrus animadvertens, proripuit se domum, indeque egressus paulo post armatus et equo insidens cum peditibus circiter trecentis redire in forum timuit, utpote iam populo confertissimo repletum. Eadem hora Cardinalis frater eius cum armatis et ipse compluribus in forum veniens, in fugam conversus est. Receperuntque se ambo ad portam s. Galli, quam Julianus eorum frater cum Paulo Ursino Comite, ipsorum propinquo, qui eo cum quadringentis supervenerat equitibus, de industria occupaverat. Desperatis rebus urbem egressi fugam cum paucis arripuerunt. Bononiae nunc illos esse aiunt. Alii Venetias referunt confugisse. Quidam ex iis, quorum consiliis niti Petrus consueverat, et quidem de primariis civitatis, non reperiuntur. Quidam capti ac variis cruciatibus torti, multa facinora confessi sunt. Nondum tamen ultimum de aliquo supplitium sumptum est. Decreta sunt tum a Rege tum a Dominio Florentino multa nummorum aureorum milia; a singulis dena referuntur, si quis Petrum et Cardinalem fratrem aut eorum alterum vivos in suam traderet potestatem, dimidium vero, si quis mortuos attulisset.

Formidante mirum in modum civitate futurum mox Regis ingressum, indictae sunt a Vicario Archiepiscopi tum populo, tum clero biduana ieiunia, heri videlicet ac nudius tertius, quod et praecedente ebdomada factum fuerat. Repositi sunt in tutioribus locis thesauri et pretiosior suppellex. Puellae innuptae ad monialium monasteria transmissae. Timent plerique omnes, ne aut adeptam paulo ante libertatem Gallus tam magno exercitu occupet aut saltem urbem diripiat depredeturque. Mihi utique „trepidare videntur timore, ubi non est timor“⁶⁴. Sic tamen accidit.

Per totam civitatem multa, quae Regem praecesserunt, Gallorum milia domesticatim admissa sunt. Paucae admodum et illae quidem abiectiores domus ab huiusmodi hospitibus fuere immunes. Quod de primatis et prophanis civium et plebis aedibus, hoc itidem de sacris ac piis loquor. Nam et nos quoque huic decreto fuimus obnoxii. Florentiam pro equorum multitudine, quos diligentissime curant, stabulum factum crederes.

Atque ut ad germanos hinc pulsos ac fugatos redeam, qui elevati fuerant ut aquila et posuisse sibi inter sydera nidum⁷ videbantur, tanta in eos universum hunc populum coepit indignatio, ut decreto senatus deleta passim per urbem totam fuerint ac scalp pro et malleo confracta et diruta Medicis domus signa. Fratres quoque illi Medices⁸ in patriam cum gloria ingenti et gratia restituti, signum suum immutaverunt, oblitteratisque in eo pilis rubeis crucem in medio a latere uno, liliū pingi, ab altero, libertas scribi fecerunt. Aliud quoque indituri nomen dicuntur iidem genti suae.

Vere inopinata et pro miraculo habita rerum mutatio. Quot probra de eiectis, quot contumeliae uno ab omnibus ore et quidem pleno refe-

rantur, sileo. „Reiecissee aiunt vetera de ore“ illorum, qui „multiplicabant loqui sublimia gloriantes. Arcum fortium superatum esse“ sine arcu tamen et carnis ac sanguinis effusione, quia neque in arcu neque in hasta salvet Dominus. Liberasse illum in manu sua potenti et brachio excelso populum suum. Justum Dominum, justitiam dilexisse, qui „hunc humiliat et hunc exaltat, esurientes implens bonis et divites dimit- tens inanes“¹⁰⁴. Sexaginta annos servisse Florentiam domui Medici. Modo per Dei gratiam vendicatum fuisse in libertatem. Non potuisse ultra ferre tam durum opprimentium iugum. Clamasse se ad Dominum a facie tribulantis, et misisse sibi Salvatorem. In hanc sententiam multa audiuntur quotidie.

Pisani cum suis oppidis a Florentinis defecerunt. Speratur tamen paulo post in ditionem eos pristinam redituros. Hucusque nudius tertius, adhuc epistola minime obsignata. Accipe reliqua. Crescente in dies formidine in populo depopulandae urbis, eodem die mandatum tertio omnibus fuit, ut hac quoque hebdomada secundo quoque die triplicem abstinentiam servarent, feria sexta in pane et aqua, qui potuerint, additis missarum celebrationibus et psalmis penitentialibus per eosdem dies.

Heri demum Rex Franciae Florentiam ingressus est, tanta pompa, tanto armorum tum equitum tum peditum numero, tanto ordine et apparatu, tanta auctoritate et potestate, ut stupefecerit intuentes. Occurrerunt ei cives Florentini, iuniores primum bini, induti cultu Gallico et quidem magnifice; seniores deinceps insecuti patrio more vestiti. Tale spectaculum nunquam visum Florentiae affirmant. Petit Rex pro interdicto sibi, immo verius dilato, transitu per agrum Florentinum haud parum pecuniae. Facturi sunt isti omnia, ut audio, modo liberi ab eo dimittantur in pace. Quod tamen futurum speratur. Aedes Petri Medicis maiestati regiae dono datae sunt, apud quas immoratur. Reliqua ipsius bona proscripta. Nonnullorum domus solotenus eversae, quibus ministris domum Medicem, maximo omnium scandalo, ad opprimendam Rempublicam usam dicunt. Quando hinc sit Rex profecturus, adhuc non vulgatur. Verum de his hactenus. Nam singula conscribere nimis longum foret . . .

V.

*1494 Dezember 4. Florenz. An den Kardinal Piccolomini.
Klagen über die schlechte Aufführung der Franzosen.

. . . Gallorum ea esse dicitur immanitas, saevitia, feritas, quae omnium opinionem supramodum cumulatissime superet. Pro amicis admissi in agrum Florentinum, in oppida, in Florentiam ipsam, haud secus quam crudelissimi hostes debachati sunt, vastantes ubique ac depopulantes omnia. Missi esse possunt a Deo, ad vindictam quidem malefactorum; esse tamen cum illis Deum, haud facile credunt plurimi, qui illos animadvertunt tam inhumanum, tam impium, tam ferum ingenium praeseferre.

Quotidie mihi referuntur ab iis qui me adeunt tum civibus, tum agricolis pene incredibilia et quae me obstupescant audientem. Avertat Dominus procul ab Italia gentem istam imperiosissimam et flagrantem ira. Nosti, pater optime, Florentinorum naturam, quam mitis sit, quam lenis et affabilis, quam ab omni inhumanitate abhorrens. Parum tamen abfuit, quin saepius laesa et assiduis provocata Gallorum iniuriis evicta sit ipsorum patientia. Verum prudentia civium Rempublicam administrantium irritatos plebis compescuit animos, quotidianis fere edictis atque praeconiis, quibus prohibebantur deferre arma . . .

VI.

*1494 Dezember 5. Florenz. An den Prior Bernhardin Gadulo. Einzug der Franzosen in Florenz. Die Stadt schwebte während ihrer Anwesenheit in höchster Gefahr, Freude über ihren Abzug. Predigt in Gegenwart der Volksversammlung und der Signorie. Wahl der Accoppiatoren.

De ingressu Regis Francorum in urbem Florentiam et de mutatione eiusdem civitatis status scripsi Abbati tuo prolixiores literas. Quomodo autem se gesserint Florentiae Galli et in Florentinorum agro, etsi iam perlatum Venetias existimo, et ex nepote meo Victore, qui omnibus interfuit, plenius audieturus es, pauca tamen et ego de plurimis commemorabo. Ingressus Rex Florentiam XVII. praeteriti mensis die magno populi applausu ac divisus per singulorum domos multis Gallorum milibus, qui cum eo venerant et qui per aliquot ante dies ipsum praeveniant ac postea sunt secuti, visus est per triduum satis amice apud populum conversari. Sperabant omnes, profecturum illum Florentiam cum totius civitatis benevolentia et gratia. Quarto vero die ubi in conficiendis cum Illmo Dominio capitulis requirere coepit de Petri Medicis in patriam reditu, tum vero incredibili moerore oppletam universam hanc urbem atque inopinata penitus sententiae Regis mutatione consternatam vidisses. Suspecta ex eo die facta sunt omnia et audiri in dies maiorem Gallorum immodestiam adversus hospites suos. Querebantur Florentini, esse sibi cum ingratis hominibus contubernin; tribuere se illis, quaecumque etiam imperiose ac minaciter peterent, domos, suppellectilem, cibaria ad nutum eorum administrare et tamen mille sibi iniurias ab eisdem inferri: has et huiusmodi per horas singulas indignabundi passim edebant querelas. Suspensa erat iccirco civitas, ne in tanto Gallorum et aliarum nationum numero aliquid scandali exoriretur, cuius gratia ad arma concurrendum foret et tumultus excitaretur in populo. Et certe magna fuit hac in re Florentinorum rebus praesidentium prudentia ad cohibendos plebis animos, patientia maior. Tandem accepto a Dominio responso nunquam se permissuros Petri Medicis reditu, assensum illis, aegre licet, Rex praebuit. Non defuit et aliud, quod haud minore totius populi huius molestia Rex efflagitaverit, ut scilicet in protectione sua relinqueret Florentiae sui Vicarium, qui omnibus Domini ac Senatus secretis consiliis interfuturus

esset. Reclamantibus omnibus, quod contra Reipublicae peteret libertatem, nunquam se se in libertatem vindicatos ab ullo subiici passuros. Tandem post multas ultro citroque tractationes atque contentiones, abrogato et hoc penitus capitulo, convenit inter eos: pridie quam Rex Florentia discederet, qui duodecimo postquam ingressus fuerat die hinc profectus est. Credi autem vix posset, quemadmodum mihi a multis relatum est, quot maledictis abeuntes Gallos populus iste fuerit persecutus. Uterque sexus ex fenestris, ex itinere contemplantes imprecabantur illis, ut abirent, nunquam amplius huc redituri. Demum tanto hinc omnium odio digressi sunt, ut diripuisse illos hostili animo urbem ac depopulatos fuisse penitus crederes. Gaudet modo civitas duplici libertate, profecto hinc Gallo et domo Medice procul in exilium acta, in quam haud minore ira et indignatione exarsit hic populus, quam olim (ita fert humanae felicitatis fragilitas) illam ingenti studio veneratus sit atque coluerit. Fratres illi Laurentius et Johannes in patriam honorifice restituti mutato signo ac signi nomine non Medices amplius sed populares dici imposterum voluerunt. Miratus sum mecum saepius hanc tantam in urbe ista rerum mutationem. In momento, in ictu oculi, absque sanguinis effusione fugati sunt illi, hi restituti atque revocati. Nisi quod facile huiusmodi admonemur exemplis humiliari nos debere sub potenti manu Dei, qui hunc humiliat et hunc exaltat, in cuius potestate sunt omnia, cui semper subest, cum voluerit, posse.

Convocato nudius quartus in forum populo, quem coisse audio frequentissimum, ad publicam concionem, sedente pro tribunali Dominio, multa sunt pro libertate Reipublicae constituta ac populo acclamante confirmata. Electi sunt in annum viginti cives boni testimonii, quibus demandata est reformandae civitatis cura. Jam imminuta sunt vectigalia. Pecunia alba triennio ante maximo omnium scandalo adinventae, tantidem danti quanti accipienti valet. Magistratus aliquot sublatis, nonnullis relicta potestas minor. Illmo Dominio vel reddita sua vel aucta. Conveniunt numerosius in palatium cives quotidie tanquam ad matrem suam et demum alia videtur passim istius urbis facies. Verum de his hactenus . . .

VII.

1494 Dezember 30. An Savonarola. Bitte, ihn bei Ausübung seiner Amtspflicht im Engelkloster nicht behelligen zu wollen. — E IV, 21.

Audivi a fide dignis adversari te mihi, ne uti possim iure meo in monasterio Angelorum. Ego (ut scias) prodesse cupio nostro ordini, cuius mihi, indigno licet atque immerenti, credita est universalis administratio. In eo me per annos quatuordecim, quibus hunc magistratum gessi, ea moderatione ac lenitate, nisi fallor, hactenus praefui, ut patrem me omnes fuisse, non dominum, facile cognoverint. Si qui me aliquando timere visi sunt, sua potius culpa quam meo immitiore ingenio id accidisse, ne dubita. Demandatum est mihi his diebus a colendissimo Protectore nostro Cardinale Senensi, ut me ad visitandum Angelorum

coenobium cum aliquot praelatis ordinis conferam. Si vera mihi de te relata sunt, pater, quod tua potissimum intercessione impediar, ne fungar meo munere, vide, quaeso, ne dum tua bonitate faciliores aures uni parti inaudita altera praestas, praeiudices iustitiae ac falcem mittere in alienam messem videaris. Mihi dicitur in Camaldulensi ordine: „Visitabis fratres tuos, si recte agant¹¹.“ Itemque alibi: „Diligenter agnosce vultum pecoris tui¹².“ In omnibus iudiciis meis ad misericordiam semper atque clementiam pronior fui, qua quidem in re, si ad naturam meam forte respicias, tecum certo. „Miserator, inquit¹³, et misericors Dominus, longanimis et multum misericors.“ „Et miserationes eius super omnia opera eius¹⁴.“ „Quis tamen filius, quem non corripit pater¹⁵?“ Accersiri debeo a filiis, orari, cogi, ut sui curam geram. Et quod aliorum opera, quorum nihil interest, ab eisdem reliquar, non possum non moleste ferre. Quamobrem hortamur te in Domino, Hieronyme Pater, (iterum repeto, si modo vera audivi), ne te mihi bene hac in re currenti obicias. „Ego enim cogito cogitationes pacis et non afflictionis¹⁶.“ Optima est de te apud hunc populum, apud me quoque existimatio, tum caeteris tuis virtutibus, tum vero in primis, quod evangelizare libere diceris verbum Dei. Decet te non committere, ut merito quispiam suspectam habeat apud te personarum acceptationem. Si tamen mihi alligatae fuerint manus, quod per te imposterum minime futurum spero, caveat qui meum subterfugerit iudicium, ne sit, qui aliquando severius quaerat et iudicet, traditusque imitioribus tortoribus, per quae peccavit, per haec et torqueatur. Sicut quidam ait: Ab alio expecta, alteri quod feceris. Vale.

VIII.

1495 Januar 1. Florenz. An Savonarola. Gestern abends erschienen Brüder von S. Marco bei mir mit der Mitteilung, meine Befürchtung sei unbegründet. Wenn man es mir verübelt, daß ich inmitten von Ordensleuten lebe, welche keinen erbaulichen Wandel führen, so mahnt ja schon der hl. Benedikt in seiner Regel den Abt, eingedenk zu sein, daß ihm die Sorge um kranke Seelen obliege, nicht aber die Gewalt-herrschaft über Gesunde; und auch der Erlöser spricht: „Nicht die Gerechten kam ich zu berufen, sondern die Sünder.“ Folgt eine Menge anderer biblischer Aussprüche und Beispiele. Am Schlusse heißt es: „Tuum erit, Prior mi, qui animarum saluti te totum dedisti, hortari huiusmodi obrectatores, ut custodiant se a murmuratione . . . Hoc si feceris et illi te obaudierint, cum sis multae autoritatis in populo, lucratus eris fratres tuos.“ — E IV, 22.

IX.

*1495 Januar 22. An den Abt Ventura von S. Michael.
 . . . Divinam illam ac coelestem administrationem (Venetianam) imitari modo Florentini velle videntur, ad quam studiose amplectendam non

solum cives aliquot, viri graves et Venetorum status haud ignari, consuluerunt, verum etiam praedicator quidam magnae opinionis in populo plurimum evangelizando omnes hortatus est . . .

X.

1495 Februar 4. Florenz. An Bischof Barozzi von Padua.

Die ungeheure Gefahr, in welcher die Stadt während der Anwesenheit des französischen Heeres schwebte, wurde durch Gebet und Fasten beschworen. Die Stadt hat nunmehr ein ganz neues Aussehen und erinnert an das bußfertige Ninive. — E IV, 24.

. . . Scribis placuisse tibi, placuisse itidem multis litteras meas, quibus eas legendas dedisti, idque ut alias causas praetermittam, ob rerum, quae in illis continebantur, copiam. Si tam cito ad me pervenisset responsum tuum, quam cito respondisti, continuassem tecum gestarum paulopost Florentiae rerum seriem, quae nimirum Francorum occasione et multae et novae et magnae acciderunt. Verum quoniam ea modo notissima tibi esse omnia, utpote jam vetera et passim vulgata, non dubito, et de iis pluribus ac prolixioribus meis epistolis, ut quotidie mihi ibidem degenti comperta erant, tum ad venerabilem fratrem nostrum Abbatem Sancti Michaelis Murani atque ad Priorem claustralem eiusdem monasterii, tum ad colendissimum Protectorem Cardinalem Senensem plenissime conscripsi, eadem modo nequaquam repetenda existimavi. Ut quid enim perditio haec? Hoc tantum dixerim: multum afflictam multumque de se scandalizatam reliquisse Florentiam Gallos. Quod nisi interfuissem, vix adduci unquam potuissem, ut crederem. Miratus sum ego per eos dies tantam hospitem inhumanitatem, tantum imperium in eos, qui se tam grato et commodo excaeperant hospitio. Pro miraculo habitum est, quod sine magna utrinque effusione sanguinis inde discesserint. Victa est illorum inlaementia Florentinorum rebus praesidentium tum prudentia, tum vero patientia. Alioquin male habitus a Gallis populus et quotidianis iniuriis lacessitus, ultima videbatur experiri malle, quam in propriis domibus tantam exterorum insolentiam et dominationem pati. Multum oratum, multum ieiunatum est tunc temporis Florentiae. „Clamaverunt ad Dominum, cum tribularentur, et de necessitatibus eorum liberavit eos¹⁷.“ Vere pius, vere misericors¹⁸, „qui non permittit nos tentari supra quam possumus, sed facit cum tentatione proventum, ut possimus sustinere¹⁹.“ Nunquam fuisse affirmant Florentiam in maiori discrimine. Accersierat Dominum multa hominum milia ex urbibus et oppidis atque agris suis, qui noctu clam civitatem ingressi divisi sunt quinquageni et centeni per diversa urbis loca, et quidem praeparati atque instructi armis ad conserendam pugnam. Siquidem intellexerant, promisisse Regem suis, daturum se illis Florentiam in praedam, a qua postmodum multa Florentinorum arte ac lenocinio, multa e diverso Gallorum formidine, qui ingenti suo periculo tantum se aggressuros facinus haud dubie agno-

scebant, temperatum est. Tunc manifeste apparuit, non temere ante adventum Regis tantam fuisse in populo trepidationem ac metum. Denique qui multis populi acclamationibus magno civium occurso apparatu maiore quam regio excaepus Florentiam intraverat, longe pluribus (ut a multis mihi relatum est), imprecationibus, ut abiret non reversurus, vix paucissimis ipsum deducentibus, nullo fere gratulationis officio inde se proripuit. Ereptam barbarorum atque infidelium obsidione civitatem crederes, tanta gestiebant omnes laetitia ob illorum discessum. Commiseratus sum tam foedam inclytae urbis faciem, tantis implicitam curis, quae hostili animo ab amicis praessa, blandiri eis atque arridere cogebatur, qui de se erant quam pessime meriti. Solatus sum plerosque convenientes me domi suasique, ut agerent Deo gratias, quod de magnis periculis ab eo liberati magnifice, non essent passi graviora, et minus malum etiam pro maximo existimarent bono. Siquidem „castigans castigasset eos Dominus et morti non tradidisset eos²⁰⁴“. Caesos nempe illos fuisse, sed flagellis, non scorpionibus. Tentatos cum fidei Habraam, si diligerent Deum, visosque in tribulatione patientes. Et re vera ita fuisse, apertissimis deprehendi argumentis. Retulit mihi per id temporis Florentia civitatem illam magnam itinere dierum trium, quae conversa est ad praedicationem Jonae. Vidisses hoc adventu Domini abstinere omnes ab esu carniū neque fuisse permissa edicto publico aperiri macella. Tempia ubique solito amplius confessoribus ac poenitentibus plena, totque utriusque sexus sacrosanctum corpus Christi Dominico natali die percaeperunt, ut paschalem solemnitatem retulerint. Si perstiterint in fide neque declinaverint a mandatis Domini, timere non poterunt, surrecturos in iudicio secum viros Ninivitas seque condemnatos, quoniam sicut illi ad praedicationem prophetae, ita isti ad proborum religiosorum hortamenta optime conversi sunt. Sed longius provehor, quam pollicitus sum, fallente me tecum loquendi voluptate . . .

XI.

*1495 Juni 9. Der venezianische Senat beschließt, dem Camaldulensergerale Peter Delfin den Auftrag zu erteilen, in Florenz Verhandlungen behufs eines Anschlusses an die Liga anzuknüpfen.

Venedig, Staatsarchiv, Secreta 1494/5, f. 115^a.

(Zu S. 205.)

Omni possibili medio est procurandum, quod Florentini in ampla spe detineantur, adeo ut non cogantur necessario supponere cervices voluntatibus Mtis. Franciae, cum eorum consequenti ruina et iactura totius Italiae. Iccirco

vadit pars, quod Rdo. Dno Petro Delphino Generali Camaldulensium, viro prudentissimo et integerrimo, qui in praesenti proficiscitur Florentiam, ubi maximam habet familiaritatem, et est in summa

opinioe et auctoritate apud omnes illos cives, per Ser.^{mum} principem nostrum committatur, quod immediate aggrediatur iter, et celerrime proficiscatur ad dictam civitatem, et dare debeat operam se reperiendi cum illis primariis, qui nunc gubernant illam communitatem, quibus cum omni larga et expressa verborum forma explicet et illos certificet, Dominium nostrum non minorem habere curam illius status, libertatisque et commodi eorum, quam proprii nostri, de quo facturi sumus omnem necessariam demonstrationem et experientiam. Et sumus certissimi, illud idem esse facturum Ill.^{mum} D. Mediolani Ducem, nec minus Pontificiam S.^{tem}. Et propterea illos hortetur ad cavendum a preteritis periculis, quae esse non possent, nisi cum evidenti amissione eorum libertatis. Declaret insuper copias nostras ad numerum circiter equorum VIII^m. etc.

XII.

1495 Juni 14. Florenz. An den Dogen Augustin Barbarigo.

Die Vorkehrungen, welche man in Florenz angesichts der Rückkehr Karls VIII. aus Neapel traf. Es wurden neuerdings Gesandte an ihn abgeordnet, unter ihnen Savonarola. E IV, 32.

Urbem Florentiam omni praesidiorum genere munitissimam audio, accersitis undique multis hominum milibus et ducibus etiam stipendiariis huius Illustrissimi Domini, qui omnes per urbem vicatim distributi sunt. Plena est armorum civitas. Vici omnes tignis crassioribus, quae heri parata vidimus, per transversum muniendi, uno tantum ad Regis transitum expedito relicto. Orationes et elemosinae sine intermissione continuantur. Ut sperari merito queat, hac conversione atque humilitate, quod potissimum telorum genus duco, liberandum facile hunc populum a barbarorum scaevitia. Peracta est his diebus supplicatio, introducta solemnī pompa in civitatem imagine Sanctae Mariae in Pruneta, et talis quidem supplicatio, ut celebriore ac maiore unquam devotione factam meminerit nemo . . . Missi olim ad Regem Franciae congratulatum ob adeptum regnum Apuliae quatuor oratores, ex quibus unus est Laurentius Medices²¹, nudius tertius reverterunt. Alii tres missi sunt novissime, ex quibus est frater Hieronymus ordinis praedicatorum. Hi nondum redierunt neque scitur adhuc, utrum sit Rex Florentia transiurus, an „per aliam viam reversurus in regionem suam“²². Si quid aliud occurrerit, quod mea interesse, ut vobis significetur, cognovero, fungar fideliter munere meo. Vale, Princeps Illustrissime, cum inclyto Senatu.

XIII.

1495 Juni 21. Florenz. An den Dogen Augustin Barbarigo.

Karl VIII. ist glücklich heimgekehrt, ohne Florenz zu berühren. Das zweite Ninive und der zweite Jonas. — E IV, 36.

. . . Benedictus Deus, cuius gratia Rex conversus est retrorsum. Cor enim Regis, sicut legimus, in manu Domini, quocunque voluerit, vertet

illud. Mihi sane, (quod et hic fatentur omnes), multum mutata ab ea, quam olim agnovi, Florentia videtur. Refert mihi in dies magis alteram Ninivem. Nam sicut illa ad praedicationem Jonae, ita haec ad unius concionatoris hortamenta tota ad Deum conversa monstratur, ut facile credi possit, his munitam et vallatam spiritualibus armis telisque coelestibus avertisse faciem Regis, ne ad se turbendam aut forte etiam devastandam accesserit . . .

XIV.

1495 Juni 23. Florenz. An den Kardinalprotektor Piccolomini.

Lob des Augustiners Marian von Gennazano, des hervorragendsten unter allen Predigern, der die Kirche mit dem Schwerte des Wortes Gottes reformieren wird, wenn er nach Rom kommt und hier Gehör findet. Aber auch die Kardinäle sollen sich der entstellten Kirche annehmen. — E IV, 37.

Visitavit me per hos dies Florentiae Venerabilis pater meus Marianus et humanissimo suo atque suavissimo impartivit alloquio. Post prima salutationis verba cum se accersitum in Urbem seu destinatum diceret obtulissetque se mihi, si quid ei iniungendum decernerem, praesertim quod tuae dignationi meo nomine esset relaturus, continuo etiam litteras me sibi ad te daturum spocondi. Nam et fidelior non potuit tabellarius occurrere et qui pro me libentius quodcunque vel gravissimum onus subiret. Praedicator utique eximius et de quo merito scriptum dicas: „Pretiosi spiritus vir eruditus²³.“ In cuius labiis tanta diffusa est gratia, ut (pace reliquorum evangelizantium verbum Dei) facile illi in concionibus deferam principatum. Tanta vero me benivolentia et pietate prosequitur, tanta affatur mansuetudine et humilitate, ut pro singulari ducam beneficio ac munere tanti patris amicitiam ac vere Christianissimam caritatem. Huc accedit, quod in te observando colendoque, Domine mi optime, singulari amore ac reverentia mecum certat. Quo fit, ut tanto gratius illi devinciar . . . Rediit pacificus Rex Gallorum neque iugum, ut putabatur, Romae imposuit. Utinam absoluta spiritualis servitutis iugo gloriari habeat in perpetuum vera libertate, ac reformata in melius vivendi ratione dicere verius possint Romani, quam olim Iudaei responderint Domino: „Semen Abrahae sumus et nemini servivimus unquam²⁴.“ Reformandam gladio paulo post urbem Romam concionator quidam magni in populo hoc nominis palam contestatur. Ego autem, quo mitius eius interpreter vaticinium, posse quidem fieri arbitror, ut reformanda sit gladio, sed gladio spiritus, quod est verbum Dei. Quod eo facilius adducor, ut sperem futurum, veniente in Urbem ad praedicandum Reverendo patre nostro Mariano. Eo apud Romanos degente ac opus evangelistae faciente et ministerium suum tanquam altero Paulo sufficienter implente, si facti fuerint factores verbi et non auditores tantum, fallentes semetipsos, et gladio quidem ecclesia et sine effusione tamen sanguinis fuerit reformata. Impleat

22*

Dominus votum meum. Impleat idem ipse corda vestra, de vobis dico, qui Cardinis estis terrae²⁵, super quos „Dominus posuit orbem²⁶“, qui columnae estis argenteae et „reclinatorium aureum²⁷“, ut territi paulo ante Gallorum adventu et quasi divino admoniti nuntio, quieto nunc animo conveniatis in unum et pulcherrimae olim mulierum, sponsae Christi ecclesiae, decoloratae nimium ac denigratae, solícite consulatis. Non est in tuto loco Italia. Dominari coepit parti eius Gallus, et eo quidem animo, ut toti imperet. Propitius sit nobis Dominus, ne fiat istud. Regnare ipse potius dignetur super nos, ut simus populus eius et oves pascuae eius²⁸. Vale.

XV.

1495 September 16. Fontebuona. An den Bischof Barozzi.

Er übersendet ihm das soeben erschienene „Compendium Revelationum“ Savonarolas und wünscht seine Meinung hierüber zu hören. — M, CCII.

... Impressum est Florentiae per hos dies opusculum Hieronymi praedicatoris et prophetae in mille et quingenta exemplaria. Id mihi dono datum ad te transmittendum duxi. Homo iste plurimum profuit populo Florentino, evangelizando, increpando, hortando, vaticinando. Quo tamen animo ipsius vaticinia excipiantur a multitudine, quam varia sit in populo de eo opinio atque sententia, ex ipsius libelli lectione plenissime intelliges, in quo et refellere obiecta et suam conatur prophetiam ac visiones astruere. Videbis, iudicabis, rescribes. Cupio enim nosse quid sentias ...

XVI.

*1495 Oktober 28. Fontebuona. An den Dogen Augustin Barbarigo.

Delfin wird von den Florentinern um seine Vermittlung beim Dogen gebeten, damit die Venezianer die vertriebenen Medici in ihren Anschlägen auf ihre Vaterstadt nicht unterstützen.

Convenit me hodie vir Mag^{us} Joannes Baptista Ridolphus, civis Florentinus, vestrae Celsitudini optime cognitus, quippe qui et Venetiis diu fuerit immoratus et haud multo ante apud vos legatione perfunctus. Is redditis mihi Mag^{orum} Decemvirorum credentialibus literis, retulit coram illorum nomine, quae his meis fideliter conscribentur. Primum quidem commemoratis exhortationibus et oblationibus vestris, quas aestate proxime praeterita Florentino Senatui per me significari voluistis, exposuit accuratissime, quanto studio prohibuisset illum Dominium Florentinum Gallorum adventum in Italiam, quem nosset perniciosissimum fore. Deinde quam constanter atque intrepide posteaquam Florentiam ingressi sunt, tentanti Regi Petrum Medicem restituere, sexcenti fere cives sese obiecerint, contestati ingenue, Florentinum populum quodcunque potius salutis periculum subiturum, quam permissurum illius in patriam reditum, quem semel eiecissent. In reversione quoque Regis ex Apulia, quantopere munierint Florentiam liquido

apparuisse, quando Galli fama munitae urbis territi consulto illius devita-
verint ingressum. Quibus argumentis constare omnibus debere, quam
sint Florentini tum suae, tum totius Italiae libertatis studiosissimi.
Semper quidem illos optimo erga vos fuisse animo, sed tunc implere
petentium vota non potuisse, quod magna status sui pars in manu
regia sita erat. Oportuisse eos pro tempore ita facere ad conservan-
dam Florentiae libertatem, quae in evidentissimo discrimine versa-
batur. Memores itaque oblationum vestrarum, Princeps optime ac
Senatus piissime, requirere se modo atque implorare fidem vestram,
ut sitis sibi adiutores in oportunitatibus, in tribulatione. Factos enim
se esse certiores, Petrum Medicem coacto cum Ursinis exercitu tentare
irrumperere in agrum Florentinum, ut graviora contra patriam moliatur.
Famam vulgari, Petrum ipsum non Ursinorum modo, verum aliorum
etiam potentatum ac praesertim foederis niti praesidio. Et quoniam in
antiqua vestra amicitia atque innata clementia plurimum Florentini con-
fidunt, multum etiam deferunt auctoritati potentiae vestrae, precari illos
obnixae tanquam filii patres, ut esse curetis autores vestra intercessione
et opera apud fautores Petri, quatenus desistere ab inceptis velint, cum
nullo pacto subdi se domui Medici amplius sint passuri. Quin potius
eiusmodi in illam omnes indignationem conceperint, ut haud temere
verendum sit, ne, si cuiuspiam Principis fretus viribus Petrus occupare
libertatem Reipublicae tentaverit, desperatione, quae imprimis periculosa
esse solet, ducti, id facturi sint, a quo hactenus semper abhorruerunt,
ut scilicet coacti ac minime voluntarii Gallo Regi se dedant, in suum ac
totius Italiae praeiudicium. Quod ne fiat et favorem auctoritatis vestrae,
quem non ignorant, quanti futurus sit apud Petri fautores ponderis, et
consilium etiam a vestra celsitudine, quid sibi hac in re agendum sentia-
tis, multa se fide ac submissione deposcere. De vestro optimo erga se
animo nihil ambigere, cum semper vobis curae fuerit et tyrannos odisse
et Rerum publicarum amare libertatem. Pluribus in hanc sententiam
memoratus civis mecum locutus hoc etiam adiecit: Persuadere sibi non
posse, futurum vestrae magnitudini commodo utilitatisque Petri ipsius
in patriam reditum, quemadmodum forte ei Principi esset futurus,
cuius ope atque auxilio fuisset restitutus. Quam rem accuratissime
examinandam censeret. Demum et hoc intulit: Confisos Magcos Decem-
viros de mea erga Florentinum statum pietate mandasse sibi, ut me
conveniret hortareturque, ut literis apud Illud Dominium vestrum inter-
cederem, ne sibi iuxta ritum vestrum vivere cupientibus vim a quocunque
inferri patiamini. Quod ut fiat, etiam atque etiam obsecro ac discusso
mature negotio respondere citius dignemini. Presto ero Florentiae, si
permiserit Dominus, post biduum, ubi praestolabor responsum vestrum.
Quod gratissimum, ut spero, Florentina civitas laeta excipiet, in hanc
unam modo expectationem erecta, ut per vos suo periculo consulendum
sit. Tanto a vobis accepto beneficio veterem erga vos fidem suam, cum
felicior illi status sui arriserit aura, erit omni tempore cumulatius osten-
sura. Vale Princeps Ill^{me} cum inclyto Senatu, quem opto felici et
tranquillo statu perfrui.

XVII.

*1495 November 12. Florenz. An Bischof Barozzi.

Delfin schließt sich dem Urteile des Freundes über die Schrift Savonarolas durchaus an. Die gegenwärtige florentinische Volksherrschaft ist immer noch besser als die frühere mediceische Tyrannei. Daß Savonarola in seiner Predigt den Eingebungen eines unreinen Geistes folge, scheint unwahrscheinlich. — E IV, 67, wo aber das im folgenden Eingeklammerte fehlt.

... Gratum mihi extitit gravissimum tuum super libello Fratris illius iudicium. Non desunt multi et quotidie plures audio, qui tecum sentiant. Nunquam ego ipsum audiui, quamvis multi viri graves, ipsius auditores studiosissimi, ut id facerem, multis a me precibus contenderunt. Nunquam cum eo locutus sum. Semel hic perambulanti urbem factus est mihi obviam. Vix tamen in eum conieci oculos. Scripsi ei aliquoties litteras et per internuntios respondit. Duo semper de illo cum Florentinis loquens protuli. Laudavi conversionem populi huius ad huius concionatoris hortamenta et quod tantae autoritatis apud eum visus fuerit, ut deduxisse appareat Dominus sicut oves populum istum²⁹ in manu ipsius. Et quantum ad eius vaticinia hoc semper dixi: ab eventu illa esse consyderanda atque comprobanda. Si propheta est Domini et non per tumorem animi sui confinxerit, quae vaticinatus est, nihil de se obloquentes vereatur neque aegre ferat, si non omnes modo verbis eius habent fidem. Sin minus, veritas, quae amica est temporis, quandoque erumpet in lucem. [De statu regendarum civitatum et bono et minus malo, nihil aliud respondeo, nisi quod popularis iste, si perseveraverit, existimari poterit bonus, quamvis minus malus sit, ut scripsisti, comparatus tyrannico illi malo penitus ac pessimo. Gravissime quis aegrotans, cum levare aliquantulum morbo coeperit, bene se habere interroganti respondet, quamvis adhuc plena non gaudeat sanitate. Et quantum ad naturalem infirmitatem, de qua meministi, nati claudi, strabones, lусi felices se existimant illorum comparatione, qui omnibus membris capti sunt. Et eo quidem feliciores, quod et huiuscemodi invitantur „ad caenam illam magnam“³⁰, et iussu hominis illius, de quo dicitur: Et homo est et quis cognoscet eum? Introducuntur ad convivas perfectiores. „Imperfectum enim meum viderunt oculi tui et in libro tuo omnes scribentur“³¹. Quod audisse te dicis a viro quodam gravi et cuius verbis adhibenda sit fides, socium esse Hieronymo immundo quodam spiritu familiarissime utentem, hoc non de socio, sed de eo ipso potius audiui. Hoc verum esse, quia mihi non constat, affirmare non ausim. Ipse viderit, quo agatur spiritu. De utroque enim legimus: „Quicumque spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei“³². Contra vero: „Vos ex patre diabolo estis“³³. Si est adeo amens (quod non facile credendum puto), ut evangelicam praedicans veritatem phitonici spiritus, qui mendax est et pater eius, utatur consilio, futurum paulo post contra se, quod praedixisti, iudicium procul dubio expectet . . .]

XVIII.

*1495 November 14. Florenz. An den Dogen Augustin Barbarigo.

Verhandlungen über den Anschluß der Florentiner an die Liga, wozu sich diese aus gewichtigen Gründen nicht entschließen können.

Miserunt ad me heri vesperi Magi Domini Decemviri eundem ipsum civem Joannem Baptistam Ridolphum, qui me paucis ante diebus apud nostrum monasterium Fontisboni convenerat. Is perlegit mihi responsum tuae Serenitatis, Ill^{me} Princeps, ad literas meas, quas paulo ante tuae dignationi conscripseram, factum cuidam Florentino Venetiis degenti. Fuit id (quantum mihi hic civis retulit), eorum magnitudini gratissimum, quod intellexerunt repetitum tuae Serenitatis testimonium, esse videlicet Senatum Venetum optimo erga Florentinum Dominium animo. Hoc sibi magnopere cordi fuisse, quamvis nihil dubitarent, quando praesertim mutua sit haec animorum concordia. Caeterum ad obiecta Serenitatis tuae excelsi isti Domini in hanc sententiam humanissime respondent. Nunquam per hoc tempus defuisse sibi bonam voluntatem confoederandi vobiscum, quando maxime hac aestate fuerint per me vestro nomine requisiti. Quid tamen tunc amplius facerent in tanta rerum angustia et pressura? Primum quidem affirmant, se non modo adventus Regis in Italiam non fuisse autores, verum etiam, ne veniret, pro viribus restitisse. Quod et aliis potentatibus et vestro Illmo Dominio per suos Oratores notum fecerunt. Permittentibus aliis potentioribus non fuisse suum, qui debiliores existerent, ut sese regiae potentiae soli obicerent. Deinde dedisse quidem se Regi pecuniam, sed quam Petrus Medices repromiserat, antequam Florentiam ingressus fuisset. Longe tamen minorem summam, quam Petrus recepisset, se Regi numerasse. Biscutum enim aureorum nummum milia ille spoponderat. Se in centum et viginti milibus cum Rege convenisse. Fecisse autem se hoc invitos, non ut Regi opitularentur, sed ut illum novas res ac periculi plenas Florentiae machinantem sine graviore aliquo scandalo in pace dimitterent. Tentanti imponere iugum civitati ante illius ingressum, ut census sibi Florentini tribuerent, per suos se Oratores constantissime renuisse. Conanti eidem paulopost Petrum Medicem restituere in patriam, non se permisisse. Notum praeterea esse omnibus, quanto studio et sumptu in reditu Regis ex Apulia Florentiam communierint, ut Regem averterent a civitatis ingressu. Si vobiscum eo tempore iniissent foedus, facile regionem suam regio exercitu diripiendam fuisse, urbes atque oppida procul dubio evertenda, priusquam vestrae copiae sibi esse praesidio potuissent. Quae tamen si in tempore hostibus occurrissent, impossibile fuisse, ut in agro Florentino et montuoso et angusto sine manifesta ipsius populatione diutius alerentur, praesertim cum in Gallorum adventu bona ipsius pars direpta fuisset ac devastata. Praeterea fuisse tunc in urbibus Galliae multam Florentinorum negociatorum substantiam, quae in Regis commodum, si ab eo defecissent, certissime fuerat convertenda. Si sexaginta aureorum nummum milia novo foedere promiserunt Regi,

fecisse se iccirco, ut eum ad restituenda sibi sua oppida et Pisas imprimis, magnam status sui portionem, facilius allicerent. Denique si recepissent sua, ostensuros tunc reipsa, quod modo non possunt, quo sint erga vos animo, devotione, fide. Et tanto evidentius se hoc facturos, quanto recuperatis urbibus suis facti fuissent potentiores atque fortiores. Debere haec omnia superius enarrata apud gravissimum Senatum vestrum suo iudicio in excusationem facile admitti, si ut petistis, non adhaeserunt vobis. Debere insuper ad commiserationem praesentis fortunae suae provocare, cum nihil a se fuerit praetermissum, quin libertas totius Italiae conservaretur illaesa. Neque omnino cuiquam credendum esse, Florentinum populum magis sibi confidendum putare in Gallorum societate, quos natura ipsa altissimis Alpibus ab Italia separavit, quam in vicinorum Italiae potentatuum experta saepius fide. Quam ob rem precari se denuo Serenitatem tuam, Princeps optime ac Senatus clementissime, ut habito inter vos super hoc negotio novo ac recentiori consilio, aliquid apertius favorabiliusque ad ea, quae superioribus literis meis petierunt a vobis, dignemini respondere. Nihil enim se a vobis expetere, nisi quod dignum existiment et vestra in afflictos clementia et sua in vos olim de se optime meritis pietate. Futurum id sibi mirum in modum gratum. Vale Dux inclyte cum Senatu universo felicitate perpetua.

XIX.

*1496 Januar 2. Florenz. An den Prior Bernhardin Gadulo.

Entschuldigung der florentinischen Politik. Unwahrscheinlichkeit der Rückkehr Karls VIII.

... Florentini ita mecum loquuntur de Venetis, tantum illis tribuunt, tot eos laudibus in coelum ferunt, ut plurimum illis patriae meae nomine debeam. Si receperint Pisas et alia oppida, quod propediem futurum sperant, siquidem his diebus missus est a Rege, qui illa restituat, tunc se ostensuros Venetis autumant, quam recto sint erga illos corde. Indignos vero eos dicis, quorum annuatur votis, quoniam ipsi reiecisce nostrorum petitiones videantur, et praesertim cum petant, quae e re sua sunt. Ne expectes, ut ego tibi parcam. Pro veritate enim loqui audacter debeo. Primum quidem, si audires Florentinorum excusationes, cur non Venetorum petitiones admiserint, forte non parvi eas penderes . . .

Sequantur hi Fraterculum, ut scribis, prout voluerint, eius monitis pareant. Queri non possunt nostri, si quod isti petunt, non contra rationem honoris illorum et utilitatis petunt. Ego ita confido, fore haud multo post, ut restituta Florentiae libertate, sicut videmus, annectendi sint pariter fortissimo atque artissimo caritatis mutuae vinculo Venetorum et Florentinorum animi . . .

Gallorum itidem Rex, quem scribis parva et sui existimatione et suorum gratia Parisium revertisse, non minore infortunio ex Italiae vastatione in patriam rediit: defuncto (ut hic affirmatur) filio eius primogenito, immo et unico, annorum septem, quem ex Gallia proficiscens constituerat heredem universorum et regni successorem. Si vivente filio non

credebatur amplius in Italiam reversurus, eo sane mortuo longe minus. Qui multos absque liberis fecit patres, ipse suo orbatus est sensitque duriores super se manum Domini, duriores ipse, quam christianissimorum regum moris est, abusus dominatu. Supplicationes pro pace, quae isthic parochiatim fiunt, placabilem tum Venetis, tum christianis omnibus faciant Deum, ut non secundum peccata nostra faciat nobis. Hic quoque saepius orationes ac missarum celebrationes indicuntur a Dominio . . .

XX.

1496 Januar 7. Florenz. An Bischof Barozzi.

Es ist nicht glaubwürdig, daß Savonarola, wie es heißt, nach dem Erzbischof von Florenz oder sonstigen hohen Würden strebe. Er steht beim Volke in hohem Ansehen, predigt aber gegenwärtig nicht selbst. — E IV, 76.

Ambire fratrem Hieronymum archiepiscopatum Florentinum, abs te primum didici, non tamen solo. Nam sciscitatus postmodum, an res ita se haberet, audiui a nonnullis, ita olim Florentiae fuisse creditum. Ego autem mecum cogito, quomodo hoc depræhendi ac sciri facile potuerit. Nemo enim scit hominis, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in ipso³⁴. Nisi quis ex ore eius audierit, ambire illum archiepiscopatum, quod a nemine probatur, non video, quis esse possit tam annosus, tam prudens, ut rimari secreta pectoris ac scrutari corda et renes facile ex aliis coniecturis valeat, maxime cum inveni præ caeteris in ambitiosos clericos ac religiosos visus sit. Potest hic esse propheta mendax, potest esse hyprocrita et simulare sanctitatem, qua suspitione etiam hic Florentiae haud penitus vacat. Certe demens non est, quantum de eo omnes prædicant, nemine dissentiente. Si elici ab eo hucusque dignitatum appetitus et cupiditas ullo modo potuisset, nequaquam de eo huiusmodi perseverasset opinio in populo. Prædixit per annos aliquot publice evangelizando, foelices futuros Florentinos, hac tamen lege, quod præcessura prius forent multa in eos mala, ac bonam rerum suarum partem essent amissuri. Accepta per hos dies nova Pisanorum liberatarum clade, obruendum fuisse lapidibus a populo moerente ac tristi haud dubie credidissem, si non assertor veritatis, sed simulator atque ambitiosus ab eodem fuisset existimatus. Laceratur quidem modo in plebe a multis et carpitur Pisanorum defectione et Gallorum fraude. Longe tamen plures inveniri audio et de primoribus maxime, qui rebus præsumunt, qui et hominem tuentur et eius vaticiniis fidem habent nec deficiunt spe, futura esse, quaecunque prædixerit. Siquidem futurorum certitudinem esse præteritorum exhibitionem. Non prædicat ipse modo, immo iam fere duo menses sunt, quod ab hoc desiit munere, prohibitus, ut aiunt, a Pontifice per apostolicum breve. Sufficit tamen socium in locum suum, quem Hieronymum eundem existimant. Et hic populo placencia loquitur, hortans, ut bono sit animo. Siquidem iota unum aut unum apicem non præteriturum ab iis, quæ Hieronymus prædixerit, donec omnia fiant. Si tamen vera tibi ab homine fide digno relata esse

cognoscis, caveat sibi ac timeat, ne dum per abrupta et non meritis gradum sibi facientibus conatur ascendere, sibimet pariat ac ruinam. Utrum vero imminentium periculorum metu an praedicationum ipsius virtute ac vi sermonis facta fuerit Florentinorum conversio, non est meum iudicare. Unum scio: videri mihi Florentiam longe mutatam ab illa, quam olim noveram. Praedixerat Jonas: adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur. Sive prophetae praedicatio, sive subversionis metus autor fuerit Ninivitarum conversionis, conversi tamen liberati sunt et peracta poenitentia fecerunt sibi Deum propitium.

Bernardi Feltrensis vitam si stilo ornaveris, non immerito sane id feceris. Fuit enim vir dilectus Deo et hominibus, cuius memoria in benedictione est. Non enim in magnis neque in mirabilibus, dum viveret, sicut hic, de quo modo nobis sermo, ambulavit super se. Simplici tantum atque vere apostolico praedicationis usus genere plurimum iis profuit qui ab eo audierunt verbum Dei . . .

XXI.

1496 April 27. Fontebuona. An Peter Delfin, seinen Onkel.

Man kann nicht nur in der Einsamkeit, sondern auch in der Welt das Heil erlangen. Die herrschende Pest. Der Franziskaner Ponzio predigt in fremdem Auftrage z. Z. in Florenz gegen Savonarola. — E IV, 90, wo aber das Eingeklammerte fehlt.

. . . Florentiae, cum adhuc ibi essem, vulgari per domos aliquot magna omnium formidine pestis coepit. Nunc autem aestate appropinquante praeter publicas supplicationes diligens exhibita in tali re per magistratus cura effecit, ut de illa sive imminuta plurimum, sive extincta penitus ne verbum quidem fieri audiam. Ponzonius, quem scribis Venetiis praedicasse, modo Florentiae evangelizat verbum Dei. Creditur a nonnullis eo missus de industria. Magno concursu alias ibidem semper auditus est, sed modo longe maiore, quando frater ille Hieronymus Pratum concessit. Dissentire ab hoc Ponzonius hactenus apparuit et libere semper concionatus est, quid de Florentinorum statu senserit. Modo quantum profecturus sit absente altero, nescitur. Dominus sit in corde eius et in labiis eius . . .

[Relicti soli in media Italia totiusque Italiae destituti auxilio, adhuc confidere videntur magis in Gallis procul positos, quam in vicinis ac finitimis potentatibus, idque (ut passim affirmatur) Fratris unius hortatu et consilio. Viderint ipsi, an partem elegerint potioem.]

XXII.

1496 Mai 24. Fontebuona. An Savonarola.

Bitte, er möge sich der Abtei S. Felix annehmen, auf daß sie nicht neuerdings zur Commande werde. — E IV, 97.

Cum de praesenti statu tuo cogito, Venerande pater, positus mihi videris Florentiae, ubi tanto evangelizas studio, in ruinam et in resurrectionem multorum. Quid enim de te aliud expectandum est, cum exeris

gladium spiritus et malleum illum attollis evangelicum ac tuba intonas salutari, nisi ut terreas, prosternas ac diruas, nisi ut evellas et destruas et disperdas et dissipas? Rursum cum bono esse animo iubes populum et blandiore sermone ad benevivendum et proficiendum in melius hortaris, quid aliud agis, nisi ut et lapsi erigantur et recte gradientes in via Dei sanctoque proposito per te confirmantur? Utrumque sane opus (ut legisti) et evangelistae est et prophetae.

Aperiam, cur ista praemiserim. Nosse te arbitror, si non alias saltem fama et relatione multorum, qualis sit abbatia Sancti Foelicii nostri ordinis, quam multus illi populus, non quidem gregarius, sed patritius, subditus sit. Commendata olim curialibus quomodo satisfecerit populo, quod in ea fuerit studium divini cultus, quae animarum cura, ne requiras a me. Liberata vero haud multo ante abbatia, utrum pro loco et tempore fuerit accuratissime reformata et multum ab illa priore in melius immutata, parochianos omnes interroga. Si dissentientem vel unum inveneris, narrare me modo tibi fabulationes puta. Curam itaque habens totius populi Florentini, quaeso ne parvifacias ipsius abbatae libertatem. Nam si, quae modo est libera, facta fuerit ancilla inque manus filiorum alienorum devenerit, actum de illa ne dubita, et quod pluris certe facio, non sine ingenti scandalo parochianorum omnium, qui nimirum utpote viri timorati et tuo dogmate instituti, aegerrime laturi sunt, cum viderint in ecclesia sua pro coenobialibus curiales, pro coronatis calamistratos, pro cucullatis praetextatos ac sericis indutos. Hoc tu ne patiaris, peto. Si ascenderis ex adverso et opposueris te murum et antemurale³⁵ pro domo Dei, facile confido, fore, quod conterendus sit Sathan sub pedibus tuis velociter³⁶.

XXIII.

1496 Mai 31. Fontebuona. An Peter Delfin, seinen Onkel.

Man kann zwar auch in der Welt das Heil erlangen, aber doch leichter im Kloster, wie das Beispiel Oktavians, mailändischen Gesandten in Venedig, lehrt, welcher soeben, wie der Onkel schrieb, das Ordenskleid erbat. Dies kommt auch in Florenz unter dem Einflusse des Priors von S. Marco sehr häufig vor. — E IV, 100.

... Huiusmodi civium et clarorum virorum conversiones quotidie fere audiuntur Florentiae, et eorum plurimi ad Sancti Marci monasterium, ubi Prior est Hieronymus ille Ferrariensis praedicator, sese recipiunt. Quo fit, ut vaticinium illud, quod misisti de Florentia, immo contra Florentiam, Innocentii Siculi³⁷, ordinis praedicatorum, ante annos centum angeli iussu editum minus formidandum censeam. Comminatur siquidem interdum Deus per prophetas et praedicatores suos populis non recte viventibus, ut territi revocentur ab instituto et proposito malo. Quidam ex iis clamat dicens: „Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit, arcum suum tetendit et paravit illum³⁸.“ Alius vero: „Adhuc, inquit, quadraginta dies, et Nive subvertetur³⁹.“ Et tamen conversae civitati per ieiunium et mutationem vitae reconciliatus est Dominus.

XXIV.

1496 Juli 7. Fontebuona. An Bischof Barozzi.

Verschiedene Meinungen über den Frate. Sein großer Anhang. Die Kinder. Seine außerordentliche Macht. Delfins eigenes Urteil. — E V, 5.

De fratre Hieronymo apertissime scripsisti, quid sentias, immo confirmasti amplissime, quod aliis compluribus litteris tuis mihi significaveras. Florentiae quoque et in eius agro variant sententiae, aliis dicentibus, quia bonus est, aliis e diverso submurmurantibus, quod seduceret turbas. Nemo tamen in urbe praesertim palam obloquitur de illo, propter metum Florentinorum, qui habent eum tanquam prophetam. Quidam enim ante dies paucos ausus est in publico nescio quos contra Hieronymum cum quibusdam miscere sermones. Qui accusatus continuo coniectus est in carcerem, et acrius eculeo tortus ac severe condemnatus. Puerorum insuper multa milia praedicans reconciliavit sibi ac suarum partium effecit, adeo ut illorum ministerio in pluribus usus fuerit. Dominico palmarum die supplicationem puerorum fieri praecepit. Fuerunt autem tum mares tum feminae ad quinque milia, induti omnes albis et cruces ligneas rubei coloris singuli gestantes in manibus. In templo iis parari iussit seorsum sedilia ad audiendum verbum Dei, et per vicos civitatis a transeuntibus per eosdem pro indigentibus elemosinam peti, quam acceptam, praecedentibus Illustrissimi Domini tubis ac personantibus, ipsimet in supplicationis morem ad Annuntiatae monasterium novo urbis spectaculo detulerunt. Jussi adhaec; ut occurrentibus in itinere puellis ornatus capitis earum immodicos per vim auferrent, iam in aliquot illarum iniicere manus coeperant, cum magno propinquorum scandalo. Cognito periculo mandavit pueris, ut manus quidem cohiberent imposte-
rum, sed tantummodo puellis denuntiarent, quod nisi ornatum illum deponerent, paulopost essent pestilentia interiturae. Praedicatoribus omnibus interdictum est Florentiae, ne evangelizarent verbum Dei, eo uno excaep-
to, quod et singulis diebus festis nunc in templo, nunc in palatio facit. Singula explicare nimis longum foret, praesertim quam multi per dies singulos, et de primariis quidem civibus, ad praedicationes eius convertantur. Postulat palam dari sibi loca, quae fratribus compleantur, cum ad biscentum habeat, qui sunt religionem ingressuri. In summa vix tantum potuit Laurentius Medices, qui summus in domo sua extitit, autoritate et imperio apud populum Florentinum, quantum Frater iste. Ad nutum ipsius fiunt omnia. Mirantur omnes, pendere ex hoc uno tantum populum, damnant multi. Et tamen proficit in dies magis. Nihil scribo de hoc homine eorum comparatione, quae mihi referuntur quotidie. Requisitus, quid mihi videatur, respondeo, ab eventu eorum, quae praedixerit, ipsum iudicandum. Mirari tamen me, quod cum circumdati sint Florentini undique partim hostibus, partim secum minime sentientibus ac foederatis, atteranturque quotidianis Pisanorum excursionibus, differant adhuc consulere rebus suis indies magis labentibus ac retro cedentibus. Futurum certissime pro miraculo, si prout videntur confidere, in statum pristinum hoc pacto fuerint restituti. Me pro ea, quam Floren-

tinis debeo, benivolentia optare, ut secundum divinae scripturae consilium tandem cognoscerent, meliorem esse vicinum iuxta, quam fratrem procul⁴⁰. Possibile esse, hunc esse hominem missum a Deo, non tamen teneri quinquam ad credendum magis quam voluisset. Scribis tu idipsum prudentissime, finem videlicet indicaturum, qualis fuerit Frater iste. Quantum ad me attinet, cupio, ut sit alter Elias aut Johannes Baptista . . .

XXV.

*1496 August 26. Fontebuona. An seinen Onkel Peter Delfin.

Der Frate sagt den Bürgern eine glückliche Zukunft voraus.

. . . Conversiones Florentinorum civium sive formidine terrentis ac minantis prophetiae Innocentii Siculi, ut tu sentis, sive alia de causa fiant, non sunt improbandae. Vexantur illi nunc quidem. Et forte, sicut scriptum est, „sola vexatio intellectum dabit auditui“⁴¹. „Imple, ait propheta, facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum, Domine“⁴². Nimirum male se habent et divino prorsus egent auxilio. Bono tamen esse animo illos iubet Hieronymus praedicator, futura eis omnia, que multo ante praedixit, denuntians ac felices ipsos tandem fore. Additum foederi Anglorum regem dudum intellexeram. Multum propterea autoritatis et ponderis caeteris confederatis accessisse nemo non videt. Anglicos olim quasi Angelicos interpretatus est b. Gregorius. Et legimus in evangelio: „Quoniam mittet Dominus angelos suos et colligent de regno eius omnia scandala“⁴³. Horum ministerio, si opus fuerit, Gallorum scandala summovebuntur et omnis terra pace ac tranquillitate fruetur . . .

XXVI.

1496 November 17. Musolea. An den Prior Guido.

Der Prophet ist nach Ausweis verschiedener Bibelstellen nach der Erfüllung seiner Prophetie zu beurteilen. — EV, 28.

. . . Scrupulosa materia impraesentiarum Florentiae prophetia, ubi vaticiniis faciles praestantur aures. Ego omnibus magis suaserim, ut divinis praeceptis potius quam prophetis mortalibus intenderent animum. Siquidem „in custodiendis illis retributio multa“⁴⁴, in his credendis interdum periculum multum . . .

XXVII.

*1497 Februar 12. Fontebuona. An den Prior Guido.

Die Verbrennung der Eitelkeiten am Faschingstage (7. Februar 1497) ist nur zu loben.

. . . Quae in carnisprivio acta sunt Florentiae sive ad avertendum populum a lascivioribus eius temporis occupationibus, sive ad convertendum ad sanctiorem vitam, minime improbo. Combusta in area Illustr^{mi},

Dominii ornamenta muliebria et alia ad ludum minus ingenuum pertinentia, manifestum saeculi praeseferunt contemptum. „Ignem, inquit Dominus, veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut ardeat“⁴⁵ „Flammescat iugiter hoc igne caritas, quae „operit multitudinem peccatorum“⁴⁶, ut illum in futurum vitemus ignem, de quo habemus in cantico: „Ignis succensus est in furore meo et ardebit usque ad inferni novissima“⁴⁷. Caeterum haud minus laudo pauperum civium alendorum curam . . .

XXVIII.

*1497 März 14. Fontebuona. An Bischof Barozzi.

Da ich am Feste Christi Himmelfahrt ohnehin nach Venedig komme und Dich bei dieser Gelegenheit zu treffen hoffe, so enthalte ich mich einer ausführlicheren Äußerung über den Frate. Er predigt unter größtem Zulaufe und beginnt den französischen König zu tadeln. — Die Stelle fehlt in E V, 33.

Rogatus sententiam a quibusdam per literas respondi, quid mihi videretur de homine tantae apud Florentinos aestimationis, tantae autoritatis, tanti nominis. Quamquam variae sint inter eos de illo opiniones. Praedicat adhuc maximo virorum ac mulierum concursu et magna libertate atque asseveratione eorum, quae futura praedicit, praedicat. Laudatum a se tantopere per biennium Francorum Regem post factas inter christianorum principum foedus et ipsum indutias, non semel inter evangelizandum palam carpere ausus est eique apertissime detrahere . . . Si quos tamen aliquando tueri obstinatius partes suas et a me dissentire omnino cognovi, cedendum iis interdum prudenter iudicavi quam infructuosa contentione repugnandum . . .

XXIX.

*1497 April 29. S. Michael auf Murano. An den Bischof Barozzi.

Der Frate behauptet sich immer noch, obschon manche mit seinem baldigen Sturze rechnen. Bewunderung seiner Leistung.

Frater Hieronymus adhuc stat; utrum casurus propediem, sicut nonnulli arbitrantur, nescio. Grande siquidem pondus subiit. Quod si perferre indefessis viribus atque intrepido animo potuerit, mihi et omnibus itidem pro miraculo habendum erit. Non enim parvi momenti, immo rarissimi exempli iudicanda res est, ut fraterculus unus adeo potens sit in populo illo et opere et sermone, ut tot praeclara hominum ingenia ducat, quo ipse voluerit, et solus ad hanc usque diem tantam videatur rempublicam administrare . . .

XXX.

1497 Juli 1. Fontebuona. An den Prior Guido.

Die Streitschriften gegen Savonarola. Der Kirchenbann und seine Gültigkeit. Die Ermordung des Herzogs von Gandia. — E V, 37.

... Quae per Julianum scribam et per Petrum conversum heri misisti ad me opuscula contra Hieronymum praedicatorem edita et nuper impressa perlegi accurate omnia. Atque, ut semel tibi aperiam sententiam meam, quomodo sit ab excommunicatione immunis iudicandus, nequaquam video. Quis tuto non obediat summo sacerdoti? Aut quis eius praecaepta contemnat, nisi qui non animadvertit scriptum: „Numquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius, ut obediatur voci Domini? Meliore est enim obedientia quam victimae, et auscultare magis quam offerre adipem arietum. Quoniam quasi peccatum ariolandi est, repugnare, et quasi scelus idolatriae est, nolle acquiescere⁴⁸.“ Viderit ipse, quonam ductus spiritu hoc faciat, ut Vicarium Christi non timeat nec mandata eius observet. Ego nimirum, si mihi occurreret, nec ave ei dicerem, nedum communicarem cum illo ulla in re. Opto et ita precor Dominum, ne Florentina respublica aliquid patiatur mali aliena culpa.

Si iugulatus est Romae dux ecclesiae et quibus autoribus id patratum sit facinus, ignoratur, rem profecto gravem et momentosam duco. Et velit Dominus, ne maiori alicui scandalo sit futura. Audimus quotidie nova et magna. Quamvis, si revolvamus vetera, nihil sub sole novum, et maiora praesentibus antiqua et a memoria remota legamus. Sic tamen nobis videtur, qui haec videmus oculis nostris et auribus nostris audimus. Si ob Ducis interitum conversus est Pontifex una cum Cardinalibus, quemadmodum significasti, ad reformandam ecclesiam, non erunt obnoxii propheticae illi sententiae: „Percussisti eos, et non doluerunt; attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam⁴⁹.“ Hoc si verum fuerit, aureum saeculum rediisse putabo. Vale cum familia omni.

XXXI.

1497 Juli 21. Fontebuona. An seinen Onkel Peter Delfin.

Eingabe 600 florentinischer Bürger zugunsten des Frate, welcher sich weigert, der päpstlichen Vorladung nach Rom zu entsprechen. Tod des Herzogs von Gandia und Kirchenreform. — M, CCV; Marino Sanuto, Diar. I, 683.

... Frater Hieronymus ab hoc novo Dominio ac Prioribus libertatis impetrasse dicitur literas ad Pontificem cum subscriptione sexcentorum civium, bonum de se perhibentium testimonium. Aliud modo de illo non intelligo, nisi quod excommunicatus a Pontifice parere adhuc noluit, ipsum requirente, ut Romam iret. Ducis Gandiae interitus erit fortasse causa futuri maximi alicuius boni. Nam audito inopinato filii casu Pontifex percussus indoluit et attritus non renuit accipere disciplinam. Verum sentiens factam super se manum Domini, conversus totus ac mentem ad caelestia erigens, commisit triduo post habita in consistorio publico gravi oratione Cardinalibus sex viris summis reformationem ecclesiae. Quam utinam velociter simus visuri oculis nostris.

XXXII.

*1497 Juli 21. Fontebuona. An den Kardinal Piccolomini.
Freude über die Einsetzung eines Ausschusses zur Kirchenreform.

... Electionem sane patrum divinitus factam fuisse nemo dubitat. Illapsus enim Spiritus Dei bonus in precordia Pontificis ad gregis sui curam sollicitius erexit. Qui praecavens in futurum, et tactus dolore intrinsecus, ob depravatos hominum mores labentemque in deterius christianae reipublicae statum, animadvertit, sicuti est prudentissimus, difficile sibi fore, ut solus tantam molem suis humeris sustineret. Itaque exemplo Moysi elegit quosdam de senioribus patribus, quos vere nosset senes esse populi sui ac magistros, ut quod supra vires videretur negotium, partito cum fratribus onere levius portaretur. Et eo facilius inde consecutura expectaretur salus, unde plura futura essent seniorum consilia. Benedictus Deus, qui hanc ei mentem dedit, ut ipso autore atque interprete dilatam ab antecessoribus reformationem ecclesiae visurimus paulo post oculis nostris. Magna nimirum futura est tanti Pontificis gloria. Sed non minor profecto saeculi huius nostri felicitas. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis ...

XXXIII.

*1497 August 4. Fontebuona. An den Vikar Bernhardin
Gadulo.

Der Frate ist noch immer nicht aus Florenz vertrieben, verfügt vielmehr über größeren Anhang denn je. Die Verteidigungsschrift des Johannes Nesi und ihr klassischer Stil.

... Frater Hieronymus non modo Florentia pulsus non est, verum etiam civitatem trifariam divisam duarum partium effecit, conciliata sibi et suae parti adiuncta altera ex duabus, quae sibi adversabantur. Eduntur quotidie tum pro illo, tum contra illum a Florentinis opuscula, partim latino, partim vernaculo sermone composita atque eadem non tam soluta oratione quam versu. Vidimus per hos dies oraculum de novo saeculo Florentini cuiusdam Joannis Nesii in Hieronymi laudem accuratissime elucubratum, in quo tanta illi preconia tribuit, ut maiora non potuerit. Probavi stilum scriptoris, probavi ingenium. Hoc ad excogitandum facile, illum ad explicandum. Opusculum si legeris, mecum de Nesio senties. Sunt qui tantam in scribendo curam eius notent et ostentare potius voluisse vires ingenii sui existiment, quam amicum laudare. Qualicunque animo id fecerit, latini hominis opus est, duriusculi fortasse et minus aperti, utpote antiquitatis aemuli studiosique ...

XXXIV.

*1497 August 22. Fontebuona. An den Vikar Bernhardin
Gadulo.

Der Frate kam der päpstlichen Vorladung noch immer nicht nach. Der Hochverratsprozeß.

... De Fratre Hieronymo per complures dies nihil aliud audiui, nisi quod parere adhuc citationi Pontificis contemnit. Quibus fultus rationibus obedientiae iugum excusserit, viderit ipse. Ego illum a peccato immunem minime iudico. Tenti sunt Florentiae his diebus atque in custodiam traditi ultra decem cives. Sunt inter eos nonnulli ex primariis ac Petri Medices fautores omnes. Huius rei novitas varie populum affecit suspensum utique ac dubium incerti eventus expectatione. In eculeum suspensi fuisse dicuntur omnes, facta diligenti per Octoviros cum duodecim sibi adiunctis civibus de singulis quaestione. De iis unusquisque pro affectu suo loquitur. Plures tamen ac fere omnes, qui non temere iniectas fuisse in cives manus arbitrantur, ultimum sumendum de eis supplicium expectant aut proscriptis singulorum bonis perpetuo carceri destinandos. In ancipiti spe ac periculo positi divino indigent auxilio. Pauci vero intercessuri sunt dies, quibus rei certitudo ac veritas proditura est in lucem. Consulat Dominus civitati illi afflictatae supramodum atque intestinis seditionibus vexatae ...

XXXV.

*1497 September 16. Fontebuona. An den Vikar Bernhardin Gadulo.

Hinrichtung der fünf Verschworenen.

... Praevenisse nuncium occisorum Florentiae civium Venetias antequam accepisses literas meas, nihil miror, cum non sit aliud velocius fama, quae mobilitate viget viresque acquirit eundo. Et ut plurimum quae tristitia sunt, citius ac latius diffunduntur. Magnum sane quid existimatum est, ut quinque patritii, summae inter suos autoritatis viri, in hac novissima Florentinae Reipublicae vexatione fuerint primitiae dormientium. Opinantur multi, futurum hoc initium firmandi status ac tuendae facilius imposterum libertatis ...

XXXVI.

1497 Oktober 25. Fontebuona. An seinen Onkel Peter Delfin.

Die Signorie unternahm vergebliche Schritte beim Papste, die Predigterlaubnis für den Frate zu erwirken. — M, CCVI.

... De Hieronymo nihil auditur. Cupiunt qui rebus praesunt, ut permittatur a Pontifice praedicare populo, prout consueverat, et impetrari adhuc nequaquam potuit. Sentis de Summo sacerdote, quod sentiunt tecum multi. Cum voluerit Dominus, qui omnia suo tempore disponit, mittet nobis salvatorem et propugnatorem et eruet nos de lacu miseriae et de luto fecis.

XXXVII.

*1498 März 9. Florenz. An Peter de' Alberti.

Delfin vertraut, Peter de' Alberti werde sich ihm in Sachen des Engelklosters willfährig erweisen.

23 Schnitzer, Peter Delfin

Cogitamus ambo cogitationes pacis et non afflictionis⁵⁰. Quo fit, ut heri aegre tulerim, improbis quorundam sermonibus provocatam fuisse ad indignationem nobilitatis tuae modestiam. Nisi quod hic esse mos consuevit ingenui animi ac optime instituti, contra adversantes bonis et piis conatibus acriter insurgere et a religioso sanctoque proposito nulla ratione revocari. Zelus domus Dei comedit⁵¹ te, iccirco tecum erit Dominus et custodiet te in omnibus viis tuis⁵². Debeo ego plurimum huic singulari fidei tuae, confidens admodum futurum te nobis tum in causa monasterii Angelorum, tum in reliquis negociis ordinis perpetuum defensorem, propugnatorem, patronum. Dabis quoque veniam, si quid liberius pro veritate in hesterno congressu fuerim locutus. Demum scias velim, me tui, quoad vixero, studiosissimum fore.

XXXVIII.

*1498 März 10. Florenz. An Bischof Barozzi.

Man ist auf das Interdikt gefaßt, da der Frate hartnäckig gegen den Papst predigt.

... Caeterum veni Florentiam per has dies, ut consulerem monasterio Angelorum. Quo absoluto negotio hinc me confestim in montana propriam. Siquidem expectatur iuxta comminationem Pontificis universale interdictum paulo post et magna quidem trepidatione, praedicante Hieronymo obstinatissime in contemptum Summi sacerdotis ac de eo palam obloquente. Excommunicatos illos impudenter affirmat, qui se excommunicatum putant, et multos seducit. Ora pro civitate ista, quae unius hominis gratia in maximo versatur periculo...

XXXIX.

*1498 April 11. Florenz. An Bischof Barozzi.

Feuerprobe und Sturm auf S. Marco. Verhaftung des Frate.

... Caeterum ut quid modo Florentiae agatur, ex me noveris: non est passus et clemens et miserator Dominus, ut interdicto, quod formidavimus omnes, civitas premeretur. Neque enim peccatum aliquorum communi omnium debuit animadversione mulctari. Detectae sunt tandem (ambitiosi hominis et hypocritae⁵³) Ferrariensis insidiae. (Cognitus est luce clarius antichristi huius adventus et in suam, ut spero, perniciem atque interitum⁵⁴.) Excommunicatus hoc anno a Pontifice et a Generali sui ordinis et praedicare et celebrare non destitit ac (temerario ausu⁵⁵) palam de Pontifice oblocutus, nec Deum visus nec homines revereri. Tandem ob reverentiam Pontificis decreto senatus iussuque Dominii prohibitus est media quadragesima, ne amplius evangelizaret. Aegre ferens imperium (homo durae cervicis⁵⁶), quod facere ipse non poterat, per alios faciendum curavit et tanquam hydra praeciso capite quatuor emisit. Tot enim de suis praedicare per urbem iussit, (quos si audisses, merito diceres: Qualis pater, tales filii, et qualis magister, tales discipuli⁵⁷). [Pugnantibus contra Ferrariensem aliorum ordinum praedicatoribus,

proposuit conclusiones de futura ecclesiae reformatione et de mutatione in melius status Florentini. Convenitque inter eum et praedicatorem ordinis Minorum, ut quod ratione non poterat, igne probaretur. Detrectante postmodum Hieronymo hoc incendii periculum facere, cum alter contra instaret, ut fieret, uterque pro se alterum sui ordinis obtulerunt. Igitur septima huius mensis die, annuente illustrissimo Dominio, cum in plateam multitudo innumerabilis utriusque sexus hominum convenisset essetque in eminentiore loco hinc et inde disposita lignorum strues longitudinis passuum circiter quinquaginta, convenerunt Minores cum crucifixo tantum, Praedicatores vero cum apparatu magno, gestante in manibus Hieronymo a suo monasterio in aream civitatis corpus Dominicum. Sequebatur autem illum multitudo magna clientulorum ipsius, quos eadem hora praedicans admonuerat, ut bono essent animo. Transiturum siquidem fratrem suum per ignem illesum et minime comburendum. Erat coelum serenum satis, illucescente sole. Qua vero hora ingressuri erant ignem, meridie scilicet, coeperunt, sicut tempore Samuelis accidit, mugire tonitrua, corruscare fulgura, hymbres ruere, ut non defuerint, qui crederent, magica illud arte factum fuisse. Eadem hora procella pertransiit. Interea percantata ibidem coram populo a Praedicatoribus fratribus missa, eisdem alta voce psalmos concinentibus, Minoribus vero summis orantibus binis et binis ante crucifixum, quem secum tulerant, coepit Ferrariensis (homo fraudulentus⁵⁵), proponere Domino, nolle se permittere, ut frater suus incendio se traderet, nisi ferret secum in manibus Dominicum corpus. Contradicente Minorum fratre et dicente, hoc nefas esse nec stare Hieronymum conventioni et pacto, atque approbante Dominio, ut ambo tunicella tantum induti ignem intrarent, nolente Hieronymo solutum est consilium, et omnis illa congregatio plurimum (ob perfidiam Ferrariensis⁵⁶) scandalizata domum rediit. Et nisi indutus fuisset ipse sacerdotalibus ac manibus gestasset sacrosanctam eucharistiam, ad monasterium remeans dillaceratus fuisset a populo. Convitiis tamen in faciem insecuti sunt eum. Multi ergo ex discipulis eius iccirco abierunt retro et jam cum illo non ambulaverunt. Sequenti die non ferens senatus, illudum se fuisse a Fraterculo⁶⁰, excitato ad palatium populo et quidem armato, dedit ei potestatem, ut in palatium Ferrariensem adducerent, succenso, si alias non posset, illius monasterio. Appropinquante ad locum multitudine, qui erat et hominibus et instrumentis bellicis munitissimus, cum e monasterio tormenta conicerentur, cessit retro populus. Interim egressus per porticum Franciscus Valorius, civis primarius Florentinus et Hieronymianae factionis princeps, multis confossus vulneribus cecidit, mortua prius uxore ipsius, quae data in praedam domo, cum se tueri e fenestra conaretur, sagitta capiti infixata occubuit. Ancilla quoque domestica eadem hora ab iis, qui aedes invaserant, interfecta est. Edictum est postea decreto Domini et per praeconem publice denuntiandum, ne quis in s. Marco, (huic enim apostolo dicatum est monasterii Ferrariensis templum,) remaneret, proposita capitis poena et proscriptione bonorum, si quis parere contempsisset. Exierunt continuo cives multi et quidem nobilissimi, ex quibus plerique

hactenus latent. Tandem data est provincia quibusdam a Dominio, ut oppugnarent monasterium et Hieronymum vinctum in palatium perducerent. Quod octava hora noctis haud sane facile factum est, repugnantibus viriliter intus fratribus, qui ultra centum erant et armis bene instructi. Sex interfecti in eo tumultu dicuntur, laici quatuor, fratres duo, vulnerati ad mortem ad quadraginta. Ductus itaque cum duobus fratribus, Dominico videlicet et Silvestro, in palatium diligenti custodia, heri in equuleum cum eisdem sublatus est⁶¹.] Per omnia benedictus Deus qui tradidit impium.

XL.

*1498 April 18. Florenz. An Marcus Bossi, Propst von Allerheiligen.

Lob seiner Schrift über das bevorstehende Interdikt und Freude über den Sturz des Frate.

Quod misisti opusculum de interdicti generalis observatione, fuit mihi gratissimum. Nam et abs te, homine amantissimo, profectum est, et eodem iuris pontificii peritissimo elucubratum. Avertit Dominus ab hoc populo iram suam, ne quod verebatur, acciderit. Vexari interdicto non permisit civitatem, vexatam satis atque afflictam factione pseudo-prophetae. Capta est vulpes, quae demoliebatur vineam⁶², nec praevaluit astutia sua, quoniam non est consilium contra Deum. „Qui scandalizaverit, inquit, unum ex his pusillis, qui in me credunt, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo eius et demergatur in profundum maris⁶³.“ Quanto graviore ac scaeviore supplitis dignus est, qui non unum duntaxat, verum multitudinem copiosam hominum utriusque sexus, quorum antea erat „cor unum et anima una⁶⁴“, dissociare ac secernere conatus est? „Sicut novacula acuta fecit dolum⁶⁵“ et sub praetextu boni decepit ac seduxit multos. Agendae sunt coelesti gratiae pietati et quidem ingentes, quod patefecerit hypocritae malam mentem, malum animum. Voluit existimari „vir propheta, potens in opere et sermone⁶⁶“, utpote ambitione et fastu plenus, „cuius os loquebatur vanitatem et dextera eius dextera iniquitatis⁶⁷“. Latens anguis in herba tandem est proditus, ac veritas amica temporis, quae velut oleum semper enatat, tamquam sol meridianus effulsit. Ab huiusmodi pestilentibus hominibus caveat in futurum Florentia, urbs alioquin inclyta et praestans, et hoc memorabili exemplo sibi in perpetuum consulat!

XLI.

*1498 April 20. Florenz. An den Kardinal Piccolomini.

Ankunft des neuen Priors Bernhardin Gadulo, der mit Erlaubnis der Signorie vom Engelkloster Besitz nehmen konnte.

... Septimo eiusdem mensis die applicuit Florentiam Bernardinus Prior cum socio monacho proba et regularis vitae observantissimo.

Triduo post permissione Domini monasterium ingressi, data omnibus, qui in me peccaverant venia, possessionem loci pacificam communi omnium consensu Priori dedimus. Visitari continuo monasterium a civibus coeptum est, qui gratulatum ob inchoatam reformationem venerant. Tantaque fuit nobilium per hos dies solemnes continua frequentia, ut permutatum cum S. Marco credi potuerit monasterium Angelorum . .

XLII.

*1498 April 21. Florenz. An den Abt Ventura von S. Michael auf Murano.

Was sich hier mit dem Frate ereignete, schrieb ich sowohl der Signorie, wie dem Bischofe von Padua . . . Imprimenda sunt, quae confessus est, facinora et legendi ea omnibus potestas fiet . . .

XLIII.

*1498 Mai 18. Fontebuona. An den Prior Benincasa.

Bitte um Nachricht über die Hinrichtung des Frate.

Repetita visitatio nostri Soderini cumulatissimi eius erga me amoris testimonium fuit. Aegre autem tuli, quod ad me absentem redierit . . . Opto, ut legatione sua, in quam destinatus est, felicissime fungatur eatque ac redeat incolumis. Praepositumque omnium Sanctorum, patrem venerabilem, omni caritatis studio amplector. Ipsi itidem me offeres atque commendabis . . . De Hieronymo si quid sumptum fuerit supplicium, significabis postea. Quicquid in illum decretum fuerit, maturo consilio factum existimabo.

XLIV.

*1498 Mai 22. Fontebuona. An den Kardinal Piccolomini.

Über seine Zwiegespräche wider den Frate.

. . . Damnavi semper pro meo captu, qui adversarentur legibus et decretis Pontificum, idque tum alias, tum proxime elapsa quadragesima. Siquidem Florentiae cum degerem et contemnere Pontificis monita Ferrariensem Fratrem quotidie ex multis discerem, dialogum paucis diebus elucubravi adversus contemptorem canonum et Pontificiae potestatis, idque antequam coniectus fuisset in carcerem, quando eius nomen maxime celebrabatur . . .

XLV.

*1498 Juni 5. Fontebuona. An Bernhardin Gadulo, Prior des Engelklosters.

Wem er die Zwiegespräche zum Lesen geben soll.

. . . Remisi ad te per Julianum nostrum una cum opusculo nostro sicut petisti. Unicum illi verbum addidi, tria aut quatuor immutavi. Mihi enim mea nunquam satis emendata visa sunt. Nec solum timeo improbari

sententias, verum etiam verba ipsa, quibus illae exprimuntur. Audire mihi videor, dum scribo, Dominicam increpationem: „Quis est iste, involvens sententias sermonibus imperitis⁶⁸?“ Probas tu illud. Cura, ut venerabilis pater Praepositus Omnium Sanctorum et civis inclytus Petrus de Albertis ipsum perlegant, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Si et illi tecum senserint, illius legendi etiam aliis pro tuo arbitrio facies potestatem . . .

XLVI.

*1498 Juli 16. Fontebuona. An den Gonfaloniere Ridolfo Ridolfi.

Bitte um Auslieferung eines dem Frate hartnäckig ergebenen Laienbruders.

. . . Referet tuae amplitudini abbas de Castagneto, quantopere cupiam conversum nostrum, olim a me excommunicatum ob suam inobentientiam et contumaciam, tuo opere et favore cogi, ut deducatur ad me. Pseudoprophetae illius, quem suspendi in patibulo et concremari paulo ante iussistis, emulator obstinatissimus, nec Deum timet nec censuras veretur . . .

XLVII.

*1498 Juli 26. Fontebuona. An Bischof Barozzi von Padua.

Seine Beschäftigung mit Politik. Hinrichtung Savonarolas.

[De iis, quae ad publicum laicorum statum pertinent, a quibus abhorreere monachos et sacerdotes oportere et eleganter et graviter tua epistola disputasti, ubi tecum mihi datum fuerit congregari, apertissime ex me intelliges, quam minime huic rei hactenus fuerim obnoxius. Si qua tamen in re per hos annos mediator atque interpretis fuisse visus sum in saeculares potestates ad firmandam in illis concordiam et pacem, scias proculdubio, id nequaquam me autore factum esse. Requisitus primum Venetiis, deinde Florentiae, negare non potui summo utrius Reipublicae magistratui operam meam, quam sicut minus forte prudenter, ita fidelissime et qua potui modestia pro utraque parte exhibui. Ut autem mihi amplius credas, improbare me tecum ecclesiastici ordinis homines, qui saecularibus negotiis implicantur, non graveris legere opusculum, quod proxime praeterita quadragesima, cum essem Florentiae et civitas Fratris gratia plurimum dissideret, composui. Videbis, utrum laudem hominem, qui se optulit Deo, si se rebus laicorum immisceat. Nisi forte illud mihi obieceris: „Qui ergo alium doces, te ipsum non doces? Qui praedicas non furandum, furaris? Qui dicis non moechandum, moecharis? Qui abominaris idola, sacrilegium facis? Qui in lege gloriaris, per praevaricationem legis Deum in honoras⁶⁹?“ Verum, ut praedixi, coram audies excusationem meam, quam te admissurum spero. Et⁷⁰] quoniam de Fratre, Hieronymo, inquam Ferrariense, incidit mentio et tu nondum accepisse visus es, quo mortis

ac supplicii genere consumptus fuerit, paucis perstringam, quae a compluribus, qui miserabili spectaculo interfuerant, audivi. (Habita his quaestione, et prius per Dominium et postmodum per delegatum a Pontifice una cum Generali ordinis, ad exprimendam veritatem, quam post primam confessionem infliatus fuerat, eculeo depositus longe plura, quam prius fecerat, manifestavit facinora⁷⁴. Lata demum in eum ac socios duos eiusdem religionis sententia, Dominicum videlicet de Piscia et Sylvestrum Florentinum, ut per cruciatum necarentur, pridie eius diei, quo ascensionis Dominicae solemnitas celebratur, e palatio, ubi custoditi in vinculis fuerant, trahi ad supplicium iussi sunt. Aderat in eminentiori loco episcopus, indutus sacerdotalibus vestibus atque insignibus, aderant diversorum ordinum religiosi multi, aderat simul in platea populus confertissimus. Degradati in omnium oculis, traditi sunt statim in laicorum manus, perlecto prius alta voce processu eorum, quae perpetraverant. Erecta erat trabs altissima in fori medio, circumposita ei ingenti lignorum strue. Ad eum locum, revinctis post tergum manibus et sola amicti brevi tunica super nudo, per exstructum altius tabulatum deducti, pependerunt in ligno ac laqueo exanimati suffocatique sunt. Statim vero singulas eis catenas, quae trahi erant affixae, ad collum iniecit carnifex et subito⁷⁵ igne magno spectantium horrore concremati sunt, siquidem ne capillus eorum superfuit. Redacta in cinerem corpora jussu Domini in Arnun fluvium accuratissime demersa sunt, quod coepissent mulierculae rogo appropinquare, ut asportarent vel mortui fratris cineres. Caeterum expectantibus multis, ut aliquid loqueretur ad populum, cum ultimo loco traheretur in patibulum, veluti amens atque attonitus⁷⁶, nec attollere oculos, nec hiscere ausus est, qui tanta olim audacia praedicaverat. Hanc tantum fuisse ultimam eius vocem affirmant, quod cum ab episcopo, qui ipsum degradavit, pronuntiari audisset, praecisum se esse ab ecclesia, confestim respondit: militante. Superbum meo iudicio responsum⁷⁷. Hoc quoque non praeteribo silentio, fuisse illum pendentem in ligno a puero-rum multitudine saxi impetum, a quibus antea solitus erat in templo ante praedicationis initium hymnis et laudibus excipi. Illud quoque animadversum est, praeter omnium, qui publice necantur, morem accidisse, nullius eorum, qui aderant, fuisse exauditam vocem, quae, dum Hieronymo a carnifice adimeretur spiritus, Dei misericordiam imploreret, quando pro damnatis vel ob gravissima facinora etiam altissimis clamoribus coeleste auxilium tunc temporis consueverit a populo invocari. Hic fuit seditiosi atque haeretici hominis⁷⁸ exitus, [qui tumore inflatus, crepuit medius et diffusa sunt omnia viscera eius⁷⁹. Non meruit honesta morte defungi, qui multorum perditionis autor fuit. Periiit memoria eius cum sonitu⁸⁰, ut merito de eo dici possit: Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani, et transivi et ecce non erat, quaesivi eum et non est inventus locus eius⁸¹. Admonitus pridie vesperi, ut se ad mortem sequenti die subeundam praepararet, dure accepisse nuntium dicitur ac per totam fere noctem

admonentes se rejecisse. Quo circa si securus hinc exierit, ego non sum securus⁷⁸.) Opto, ut propitius ei fuerit Dominus. Recordatus sum tui saepius, cum de ipso incidit sermo, adducta in medio tua de illo sententia, quando nihilominus omni animi perturbatione vacares et tui semper moris fuisset, judicare aequitatem⁸⁰.]

XLVIII.

*1498 Juli 26. Fontebuona. An den Kardinal Piccolomini.

Es wurde mir mitgeteilt, „tentasse quosdam pseudomonachos Angelorum“, daß der soeben erst aus Venedig berufene neue Prior Bernhardin Gadulo „decreto Domini tanquam suspectus civitati ob nationem Venetam relegaretur aut certe mitteretur in exilium. Dissuasit collegis Vexillifer, mei atque abbatis amantissimus, ne id fieret, intercedentibus praesertim aliquot civibus amicis nostris apud Dominum“. Die Mönche des Engelklosters, größtenteils Piagnonen, wollen aber von Bernhardin nichts wissen; schon will dieser sein Bündel schnüren, da nimmt sich die Signorie seiner an, und dasselbe möge nun auch der Protektor tun.

XLIX.

*1498 August 29. S. Michael. An den Prokurator Dominikus Morosini.

Von seinen Landsleuten ob seiner Vorliebe für Florenz getadelt, legt Delfin sein Zwiegespräch als Beweis seiner friedfertigen, lediglich auf Versöhnung der entzweiten Gemüter bedachten Gesinnung vor.

Carptus per hos dies a concivibus et contrerraneis meis ob prolatam libere ac simpliciter veritatem (quamquam „nihil mihi conscius sum⁸¹“, non moderate, non etiam parce dixisse), transmittendum ad te iccirco duxi opusculum, quod proxime elapsa quadragesima, cum essem Florentiae, et dissensiones Fratris gratia in immensum crevissent, caritatis impulsu elucubrandum curavi. Non gravaberis totum percurrere, hac praecipue oblata et quidem inopinata mihi occasione. Ubi illud perlegeris, intelliges, me ex instituto meo ac religionis inprimis semper odisse, quam modo plerique fere omnes facile usurpant, simulationem. Alia mihi peccata merito fortasse quis obiecerit. Contemnere popularem auram, nec vereri admodum calumnias hominum, sed pendere ex Deo, iam pridem coepi. „Mihi, inquit Ap.^{lus}⁸², pro minimo est, ut a vobis iudicer, aut ab humano die. Qui enim iudicat me, Dominus est.“ Si quis aegre fert, me omnes diligere, odisse neminem, certe ipse peccaverit, non ego, cum divina lege atque praecepto tenemur etiam inimicos diligere. Scitum est illud Ap.^{li} Pauli⁸³: „Graecis et barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum.“ In summa hoc omnibus notum sit, me in exequendis publicis mandatis, aegre a me ac repugnanter susceptis, nihil aliud cupere, quam copulare dissidentes et partes ad concordiam revocare, ut fiat utraque unum. Hoc meum votum sicut conscientiae meae testimonio non repugnat, ita quoque spero non improbatum iri a Domino, auctore pacis et amatore caritatis.

L.

1498 September 25. S. Michael auf Murano. An Dominikus Morosini.

Dieser hat das Zwiesgespräch gelesen und sich voller Lob darüber ausgesprochen. — E V, 78.

Quo die remisisti ad me libellum nostrum contra Hieronymi errorem nuper a nobis aeditum, respondere non potui gravissimis litteris tuis. Nam primis iam tenebris allatae sunt ad me et sequenti die naviculam summo mane conscendi, ut ad colendissimum mihi Patavinum Episcopum visitandum et ad nonnulla etiam loca ordinis in agro eodem sita me conferrem. Reversus heri Venetias paucis tuae magnitudini respondendum duxi. Et primum quidem tibi gratias ago, quod tum privatis, tum publicis distentis curis dedisti tamen operam, ut et totum libellum et accurate quidem perlegeris. Nam vix mihi id persuaseram fore, hoc praesertim tempore, quando quotidiano tuo in senatum accessu vel invitum te ab illius lectione avertendum putaveram. Vicisti tu nimirum in hoc te ipsum, quod et octogenarius et occupatissimus mei gratia, quem diligis, non es territus labore ac fastidio perlegendi opusculi. Superasti opinionem meam, a quo tamen fueras facile excusandus, si vel partem tantum eius percurrisses. Huc accedit, quod ut cumulatus te mihi morem gessisse cognoscerem, scripsisti prolixius tuam super eo sententiam. Probas enim illum maiorem in modum, quod variis scripturarum sanctarum testimoniis errores illos accurate confutaverim, quodque servato in ea editione decoro, non defuerit et sententiarum gravitas et orationis nitor, quod nihil utilius Etruriae huiusmodi erroris morbo infectae aedere potuerim. Ego eius viri iudicium improbare nullo pacto ausim, quem a tenero ad hanc usque aetatem in variis disciplinis studiosissime versatum scio atque in iis mirifice profecisse. Hoc tantum dixerim, placere tibi sui merito potuisse collecta ad propositam materiam ex divinis eloquiis testimonia. In reliquis sileo, quoniam mihi semper minus probantur, quae scribo. Si quid tamen secus mihi in eo libello conficiendo, prout ipse testaris, evenit, ei penitus totum tribue, qui „aperit ora mutorum et linguas infantium facit disertas“⁸¹. Utinam autem ea provincia, quam hoc venenum corrumperat, omni prorsus contagione eluatur et rivuli huius nostri infusione purgetur. Et sicut pia mente id laboris susceperimus, ita minime irritus atque inanis futurus sit Dei benignitate, ne amplius miseros eadem cecitas premet, neve longe positi ab intellectu rerum divinarum diutius in tenebris ac morte versentur. Haec demum sit futura merces mea apud eos, de quibus me optime existimas meruisse. Vale!

LI.

*1499 Februar 1. Florenz. An den Prior Hieronymus in Rom.

... Dialogum nostrum trades colmo Cardinali Senensi. Expectare a me magna non debet, qui sum pusillus et tenuis. Utrum probaverit opusculum, postquam perlegerit, significabis mihi . . .

LII.

*1499 Februar 1. Florenz. An den Kardinal Piccolomini.

Begleitschreiben bei Übersendung seines Zwiegespräches.

Initio praeteritae quadragesimae, cum venissem Florentiam, repperi civitatem plurimum dissidentem Hieronymi Ferrariensis gratia, qui novum dogma urbi invexerat. Nam in contemptum praedicans Apostolicae dignitatis, nec Pontifici parendum esse nec censuram ecclesiasticam pertimescendam multis persuaserat. Quin immo eo insaniae excesserat, ut excommunicatus ac traditus sathanae, eos omnes haereticos affirmaret, qui ipsum excommunicatum arbitrarentur. Hunc ergo errorem iniquo ferens animo, dialogum edidi per eos dies, tum ut consulerem pro viribus Florentini populi, apud quem vivo, concordiae et paci, tum vero in primis, ut orthodoxam fidem atque honorem sedis Apostolicae pro mea obligatione defenderem. Cum autem in aliquot exemplaria opusculum transscribendum curarem, ut facilius a multis, qui eo essent veneno ac peste infecti, perlegeretur, tentus tunc est Hieronymus publico nomine et coniectus in carcerem, haud ita multo post sumpto de eo ultimo supplitio suae impietatis poenas luit. Visus sum mihi frustra laborasse et propterea non adeo multis opusculum ad hanc usque diem legendum tradidi. Suppressum fere hactenus ac neglectum iacuit. Tandem ipsum ad te constitui transmittendum tuoque dedicandum nomini, qui semper catholicam sanctionem et doctrinae praestantia et vitae sanctimonia studiosissime confirmasti. Si qua ex parte eluisse me ac purgasse iudicaveris divini eloquii testimoniis huius contagionem erroris, totum id tribues coelesti pietati. Quae autem correctione digna deprehenderis, castigatissimo tuo iudicio emendabis. „In multis enim offendimus omnes“⁸⁵. Et ego is sum, cui ut plurimum scribenti aliquid, illa se Dominica ingerunt verba: „Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis?“⁸⁶ Vale.

LIII.

*1499 Februar 1. Florenz. An den Kardinal Piccolomini.

... Mittas litteras tuas ad duces exercitus Basilio abbati. Nam ut nosse te arbitror, alienam licet a professione sua, strenuam tamen navavit operam in agro Casentinate, quem praeter Bibienam solam totum sua prudentia et ingenio Florentinis restituit. Non fuit aliquando nomen illius, contra quem libellum a me anno praeterito elucubratum, tuae amplitudini dicatum, nunc demum transmitto, adeo celebre Florentiae, quemadmodum Basilii nunc est. Omnes eum laudibus in coelum ferunt ...

LIV.

*1499 Februar 8. Florenz. An den Prior Hieronymus in Rom.

... Dialogum nostrum, quem expetisti, accepisse te modo non dubito ac reddidisse, cui ipsum dedicandum censui. Si exactissimo suo iudicio

haud penitus opusculum improbaverit, poterit ipse iure suo aut eius legendi, quibus sibi visum fuerit, potestatem facere aut penitus editionem cohibere . . .

LV.

*1499 Februar 16. Florenz. An den Prior Hieronymus in Rom.

. . . Quod exceperit dialogum nostrum gaudens, facile credo, cum a me semper vilissima quaeque grate accipere consueverit. Utrum vero placuerit ei, an ipsum minus probandum iudicaverit, ex illius congressu ac sermone deprehendes. Neque enim tecum dissimulabit, quid sentiat. Quod mihi postea fideliter intimabis . . .

LVI.

*1499 März 2. Florenz. An den Prior Hieronymus in Rom.

Der Kardinal Piccolomini rühmte dem Papste das Zwiegespräch wider den Frate. Freude Delfins hierüber.

. . . De unione monasterii Angelorum quid mihi occurrisset, scripsi tibi praeterita ebdomada. Idem modo repetere superfluum duco, nisi quod bonum est in oculis suis, faciat. Quod vero occasione huius rei percunctatus fuerit Pontifex colum. Protectorem de Casentinati pressura et clade, de Basilio abbate deque me, responderitque pius Dominus in commendationem utriusque (quod sane, ut de me loquar, supra merita facit), quod etiam promptissimum in nos animum Pontificis cumulate reddiderit, ages amborum nomine illi gratias. Et quod dialogi mei in haeresim Hieronymi Ferrariensis fecerit mentionem ipsumque apud eundem Pontificem laudibus extulerit, mensuram bonam et supereffluentem tum affectuosi sui patrocinii, tum meae in sedem Apostolicam pietatis et venerationis dedit in sinum eius. Hoc fecisse illum non dubito singulari sua prudentia et consilio, ut in administratione ordinis eo propensiozem nobis ac mitiorem Pontificem redderet, quo maiorem nostri gratiam in sanctissimum illius pectus commendatione opusculi transfudisset . . .

LVII.

1499 September 16. Fontebuona. An Anton de Monte, Auditor in Rom.

Delfin beteuert seinen willigen Gehorsam gegen den Papst, woran ja auch seine Schrift gegen den Frate Zeugnis ablege. — E VI, 5.

. . . Obiicis mihi nonnulla per epistolam. Primum quidem optare videris, ut Pontifici humiliter paream nec ei resistam contumaciter, quem scribis semel tibi nostri ordinis beneficium contulisse, cum sit is Dominus omnium, cum quo non liceat servis contendere. Absit a me, ut contradicam sermonibus Sancti, et contumaciter eius Sanctitati resistam. Repugnare illius imperio nunquam mihi fuit animus, quem, ut merito ac iure debeo, summa veneratione observo. Ubi praecipientum mihi aliquid audissem, aut praecipientis scripta perlegissem, conarer pro viri-

bus, mandata Domini exequi. De cuius potestate atque autoritate quid sentiam, si unquam legeris dialogum meum, quem biennio ante in Hieronymum Ferrariensem edidi Florentiae, facile abs te abiicies istam de me solitudinem et curam. Per septem et triginta annos in scola obedientiae versatus sum, quam si non plene ordini meo exhibui, non tamen sum illi contumaciter reluctatus. Itaque longe minus putes, me summo omnium sacerdoti ac Christo Domini velle obsistere . . .

LVIII.

*1499 November 29. Musolea. An den Mönch Paul (Orlandini).

Untersagt ihm die Predigt wider den Papst.

Evangelizante te his diebus Florentiae apud monasterium S. Ambrosii, audio scandalizatos fuisse aliquot probos viros, quod tu quoque sicut olim alius fecit, publice obloquaris de Pontifice. Si ita est, haud immerito scandalizantur, cum scriptum sit: „Principem populi tui non maledicas⁸⁷.“ Tu vero invehi audens in Principem populorum, putas „obsequium te praestare Deo⁸⁸.“ Erras, si ita facis, net eris a me tollerandus, ut tale prosequaris praedicandi munus, nisi de Christi vicario aut honorifice locutus fueris, aut penitus posueris custodiam orituo⁸⁹ . . .

LIX.

*1515 März 9. Florenz, St. Benedikt. An den Prior Jakob von Oderzo.

Der Schwindler Theodor.

Ignorans, an pervenerit ad vos recens factum, mitto tibi processum D. Theodori monachi Montis Oliveti, natione Graeci. Hic in puerili aetate per menses aliquot fuerat novitius in monasterio Angelorum. Inde egressus, contulit se ad S. Miniatem, ubi ad professionem admissus est. Abiecto post annos aliquot habitu Montis Oliveti, in nonnullis Italiae celebrioribus urbibus, quemadmodum tibi ex processu constare poterit, turpissime vitam duxit. Nam et in militiam profectus est, et cum Judaeis diu habitavit aliisque laicis artificibus. Demum absque ulla dispensatione sumpsit sibimet habitum nostrum, nullo sibi illum tradente. Admissus in abbatiam S. Foelicis, praedicare populo ausus est et evangelizare verbum Dei, cum esset omnium ignorantissimus. Coepit paulatim mulierculas allicere, persuadens eis, apparuisse sibi saepius fratrem Hieronymum, olim ordinis praedicatorum, et se illius dogmatum esse assertorem. Denique credi se fecit, esse se illum papam Angelicum, quem idem frater Hieronymus praedixerat paulopost esse venturum, seducta quadam puella, quae tamquam spiritu bono repleta vulgare coepit, hunc fore ecclesiae reformatorem. Jam bona populi istius pars hypocrisi hominis decepta ad ipsum confluebat, et tamquam prophetam ipsum audiebat. Hic per hos dies deprehensus non recte ambulare, confessus est Vicario Archiepiscopi, esse se irregularem et apostatam ductumque cupiditate regnandi et gulae obsequendi studio

simulasse sanctitatem. Et ne te multis morer, damnatus est in decennium, ut in carcere S. Miniatis Montis Oliveti arctissimam ducat vitam. Prius tamen deductus in templum S. Reparatae, quo populus confertissimus, quantus nunquam alias, convenerat, publice in loco eminenti confessus est omnia, quae in ipso processu continentur. Mittens praesentium latorem cum litteris compluribus, nolui te fraudare hac novitate, quae detecta est Florentiae his diebus. Si legisti Livii decades, recordaberis alterius Graeci, qui Italiam ingressus, cerimonias quosdam turpitudinis plenas et bachanalia primo in Ethruriam, deinde Romam invexit. Sed non patitur Dominus, diu vexari ecclesiam suam. Captis vulpeculis huiusmodi, quae demoliuntur vineam⁹⁰, quam plantavit dextera sua, malos tandem male perdit et locat eam aliis agricolis, qui reddant ei fructus temporibus suis⁹¹.

LX.

1516 September 12. S. Michael. An Paul Justinian, den Einsiedler.

Er übersendet ihm auf dessen Ersuchen sein Zwiegespräch. — E XI, 37.

... Utrum vero tale sit opusculum nostrum, ut merito abs te fuerit expetendum, videris. Unum oro: ut cures, ne pereat, aut ab aliquo interceptiatur. Siquidem alia duo exemplaria, ex quibus alterum Petro Soderino, vexillifero olim Florentino, alterum Antonio Putio canonico commodata, hactenus mihi restituta non sunt. Et erant illa manu mea conscripta. Si tua opera vel unum et iis rediret ad me, essem tibi obligatus. Ostendes libellum, quibus ipse volueris, modo illum legendum nequaquam eis permittas, qui sunt ex parte Hieronymi, de saecularibus loquor, ne eo perlecto scandalizentur. Utere nihilominus illo pro arbitrio, si conducere negotio aliqua in re ipsum existimaveris. Quod habeo, hoc tibi do ...

II. PETRI DELPHINI, NOBILIS VENETI, GENERALIS
CAMALDULENSIS, DIALOGUS IN HIERONYMUM FER-
RARIENSEM.

Liber Primus.

Petrus. Unde huc hodie non expectatus aut quam ob causam advenisti?

Civis florentinus. Florentia profectus, te de industria visitandum decrevi, ut conferrem tecum curas meas.

Petrus. Video ego te tristiores solito. Quid tibi novi accidit?

Civis. Miror valde, tristitiae meae causam requiri abs te. Quasi vero divinare difficile sit, cur moerens tibi appaream.

Petrus. Subiecti cum simus mille fortunae casibus, divinare quomodo possum, quid nam tibi adversi acciderit, propter quod moereas? si aliqua afflictaris molestia rei familiaris? si gravi necessitate opprimeris, ut victum precibus (quod multis hac tempestate evenit) exposcere te oporteat? si ulla pestifera morbi vis tuis incumbit? unico verbo exprime, ut sciam, quare me impraesentia expetendum duxeris.

Civis. Ex quo aut praeter morem tuum nosse dissimulas, quod omnibus notum est, aut certius ex me rei veritatem cupis audire, non te amplius suspensum tenebo. Nam et ego sic diutius angor, cum differo tibi effundere aestus meos et cogitationes, quibus vexor, tecum communicare.

Petrus. Dic tandem, si vis.

Civis. Ut te modo adierim, nihil me impulit aliud, nisi quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate.

Petrus. Adhuc me ambagibus detines. Si enim solam contradictionem in civitate adduxisses in medium, coniecissem quamprimum, quid voluisses innuere. Dissidentem utique inter se populum tuum eius gratia, qui per multos annos evangelizans vobis existimatus est propheta, potens in opere et sermone¹. Quam vero iniquitatem dixeris te vidisse, non satis intelligo. An non ubique etiam extra tuam civitatem homines reperias? Nonne omnis homo mendax²? Nonne mundus in maligno positus est³? Nam et si dixerimus, inquit Joannes⁴, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus et veritas in nobis non est. In iniquitatibus concepti sumus omnes, et in peccatis pepererunt nos matres nostrae⁵! Quae est igitur peculiaris haec iniquitas, quam simul cum contradictione Florentiae vidisti?

Civis. Haud falso coniectasti, quam intellexerim contradictionem in civitate. Caeterum iniquitatem eam dico: tot virorum ac mulierum scandalum, ex inobedientia tantae existimationis viri. Nemo enim dubitat, eo quemlibet graviore peccare exemplo, quo sanctior creditur atque perfectior. An non tibi videtur iniquitas et delictum illud maximum de psalmo⁶, ut civitas nostra paulo ante pacatissima, quae habitabat unius moris in domo⁷, nunc istius causa tanto invicem periculo dissideat? Ego quidem non possum iccirco de illo non male sentire: immo non secus, ac de inimico illo homine, qui superseminavit zizania in medio tritici⁸, cum Deus pacis auctor et charitatis amator

Petrus. Siste gradum neque ultra progrediaris. Nam si prolixiorem ultro citroque de praedicatore vestro (ad hoc enim te video me convenisse) producturi sumus sermonem, hanc inter nos santiamus legem, hoc pactum firmemus, ne quid immodestius aut turbatius loquaris. Nam cum sacris initiatus non sis, non decet te de sacerdote obloqui, ne videaris falcem mittere in messem alienam.

Civis. Bene admones, sed cave, ne si quod verbum minus ponderatum mihi inter loquendum exciderit, malo in illum animo et non pro veritate prolatum arbitreris. Tuum erit, qui sacerdotio fungeris, si quid in homine minus probaveris, liberior cum eo agere, ac honorem sortis dominicae pro viribus tueri et dignitatis ecclesiasticae, quam tantopere contemnit ac pro nihilo ducit, habere rationem. Praesertim cum testetur apostolorum princeps: Regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis⁹. In hunc etenim ordinem haud minus quam in laicos mundanis actionibus implicatos acriter invecus est. Quantum ad me attinet, scio, mihi non licere manum mittere in christum Domini¹⁰, et eum maxime, qui propheta creditus est, et qui raptus in coelum, viderit et audierit archana¹¹ Dei, quae, ut esset Paulo praestantior, sibi licuerit et scribere et loqui¹².

Petrus. Placet mihi, quod mecum sentias. Et hoc insuper probo in te, quod sacra eloquia in promptu habeas ad confirmationem eorum, quae dicuntur. Quod nostri huius saeculi homines peregrinis litteris dediti, rarissime usurpant. Neque hoc de vobis laicis tantum intelligo, verum etiam (quod turpius duco) de nostris, qui divino cultui sunt dicati, quorum potissimum interest, in scripturis sanctis dies noctesque versari. Siquidem de ipsis scribit propheta¹³: Labia sacerdotis custodiunt scientiam et legem requirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. Et in psalmo¹⁴ quotidie legimus: Beatus vir, qui in lege Domini meditatur die ac nocte. Josue¹⁵ quoque mandavit Deus: Non recedat volumen legis huius abs ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, ut custodias et facias omnia, quae scripta sunt in eo. Nunc vero pro utroque testamento, unde proferuntur nova et vetera¹⁶, Platonis, Aristotelis et aliorum huiusmodi gentilium libris ardentius

incumbimus, et ad multam noctem inani plerumque studio et opera lucubramus. Hinc maxime fieri existimo, ut erremus per tenebras inextricabiles, et ocluso nobis lumine veritatis, quid sequendum, quidve reiiciendum sit, non valeamus intueri.

Civis. Animadvertere mihi videor, cur ista prosequaris. Nam si exercitati essent nostri in divinis voluminibus et vera sapientia illustrati, possent longe facilius iudicare, utrum praedicator noster parere Pontifici debuisset. Hoc in dubium vertitur eis, qui per ignorantiam sacrae scripturae minime intelligunt, quantum divinae legi adversetur, confuso humanae vitae ordine superiorem non recognoscere et velle obstinato animo contra stimulum calcitrare¹⁷, quoniam is, qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit¹⁸. Etiam muta animalia, ut ait Hieronymus¹⁹, et ferarum greges ductores sequuntur in ordine suos. In apibus princeps est, grues sequuntur ordine litterato unam. Imperator unus, iudex unus provinciae. Roma, ut condita est, duos fratres simul reges habere non potuit, et parricidio dedicatur. In Rebecae utero Esau et Jacob bella gesserunt²⁰. Singuli ecclesiarum episcopi, singuli archipresbyteri, singuli archidiaconi. Et omnis ordo ecclesiasticus suis rectoribus nititur. In navi unus gubernator, in domo unus dominus, in quovis grandi exercitu unius signum expectatur. Iccirco admodum miror, ipsum adeo repugnare obedientiae, qui et ex professione illam arctius debet, et ecclesiasticae disciplinae peritissimus existimatur.

Petrus. Sunt qui eum philosophiae studiis deditum plus quam deceat, arbitrentur. Et ideo fallacibus eius argumentationibus seductum ac elegantia sermonis, a cognitione veritatis esse alienum, et plerosque alios in eundem errorem argutis ac sophisticis rationibus induxisse. Quo sane facilius excusare imperitum vulgus licet, quod captum orationis ornatu, lenocinioque verborum atque argumentorum perplexitate, quibus inservire philosophia consuevit, ornato potius mendatio quam nudae crediderit veritati.

Civis. Haud inanem adduxisti facti huius rationem. Magna est enim apud philosophos vis eloquentiae ad persuadendum. Cum sic aliquando falsa defenderint, ut vera viderentur et coegerint obscurarum ratione multos diversa sentire. Nam christiano homini, qui quomodo iuste ac pie sibi vivendum sit, libenter audit, res ipsae, non verba quaeruntur. Nec cuiusquam vel disertissimi auctoritate trahitur, qui non inani philosophiae, quae ad iustitiae munera perfecte non instruit, sed veritati promptius favet. Propterea nulla est inter nos, nisi de Fratre, contentio. Alii affirmant bonum illum esse²¹ et vere prophetam²². Negant alii dicentes, quod seducit turbas²³. Hac de causa, ut praedixi, cedendum ex urbe ratus, laxandi animi gratia Camaldulum veni. Elongavi fugiens²⁴, ut manerem tecum vel biduum in solitudine.

Petrus. Uti potes contubernio nostro pro arbitrio, quamvis sit locus horroris et altissimis (ut cernis) nivibus obsitus.

Civis. Ego huius secessus quiete adeo delector, ut referat mihi deliciarum locum, et doleo non licere mihi diutius esse apud te, urgente me admodum rei familiaris cura. Alioquin non prius urbem reviserem, quam procella haec imminens sedata omnimodo esset, ac tumentes fluctus penitus resedissent. Sed redeamus ad Fratrem et praedikatorem ac prophetam nostrum. Non enim profecturus sum abs te, nisi ante exploravero, quid de homine sentias, quove illum duci spiritu existimes. Licet namque ab eo ipse dissentiam, haud temere factum tamen putes, ut praeter vulgi ac plebis partem, quae illum sequitur, complures etiam viri primitii maximis eum laudibus in coelum ferant.

Petrus. Nisi intercessisset latae in eum excommunicationis sententiae contemptus, quem non ab re heresim sapere, suis Pontifex litteris declaravit; nisi eum esse praesentium factionum vestrarum auctorem, immo et caput et principem agnoscerem: forem et ego nunc proculdubio, sicut alias extiti, laudum illius concentor et virtutum praeco. Sed scriptum memini de Apostolo²⁵: Qui totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Et in Ezechiele²⁶: Si autem averterit se iustus a iustitia sua et fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes, quas operari solet impius, numquid vivet? Omnes iustitiae eius, quas fecerat, non recordabuntur in praevaricatione sua, qua praevaricatus est, et in peccato suo, quod peccavit, in ipsis morietur. Hac de re factum audio, ut multi etiam anteacta Fratris opera, quae bona sunt existimata, constanter improbent, et hypocritam illum extitisse verisimilibus coniecturis astruunt, qui eo amentiae ac temeritatis demum eruperit, ut excommunicatione contempta, etiam de Pontifice Summo palam fuerit oblocutus²⁷. Ego vero de praeteritis actibus eius non facile iudico, quos affirmare nequaquam possumus mala intentione fuisse perpetratos, cum Dominus dicat²⁸: „Nolite iudicare et non iudicabimini; nolite condemnare, et non condemnabimini.“ Viderit ipse, quo animo ingressus sit. Solius Dei est, scrutari renes et corda²⁹. Quae proposito non malo fieri potuerunt, bona fuisse dicamus et in tutiorem partem dubia interpretemur. Fateamur ergo ingenue, hunc olim fuisse praecone coelestis doctrinae, ac pia mente evangelizasse verbum Dei. Noluisset aliquem decipere per philosophiam aut inanem fallaciam³⁰, sed illius studiosum extitisse ad detegendos, qui apud eam sunt errores, non ad obscurandum veritatis lumen. Maligni est enim et invidi atque odientis fratrem suum, quem scriptura homicidam³¹ appellat, temere quenquam damnare et malo fieri animo aliquid credere, quod nequeas pro comperto habere. Mihi de huius vita multi quondam optimum perhibuerunt testimonium, asserentes non esse, quod illi in moribus et observatione regulari, quam professus est, merito obiici possit. Domui suae bene praepositum³², nemo non vidit,

24 Schnitzer, Peter Delfin

quando non tam odore perfectioris vitae, quam ingenii magnitudine et praedicatione duriori eloqui tantam brevi admodum aevo converterit virorum multitudinem. Quam audio non solum bona ex parte variarum disciplinarum cognitione imbutam, verum etiam habitare unanimem in monasterio et id plenius referre de Actibus³³ apostolorum. Multitudinis credentium erat cor unum et anima una. Laudavi propterea illum saepissime et verbo et scripto apud graves viros, admiratus supra modum tot praeclara eius gesta, atque imprimis alacritatem in exhortando, in explicando iure, in corripiendo censuram. Cum haec et alia id genus quotidianis multorum sermonibus referrentur mihi, laetabar sane vestri gratia, quibus afficio, quod propheta magnus surrexisset in vobis, et quod Deus visitasset plebem suam³⁴. Crescebat in dies apud vos auctoritate et gratia, idque supra modum, adeo ut totus mundus brevi post eum iturus putaretur. Mirabantur omnes de iis, quae procedebant de ore ipsius³⁵. Et erant ea quidem omnia tum admiratione, tum laude digna. Suspectum nihilominus ipsum mihi aliquando fecerant, ne lateret (ut aiunt) anguis in herba, tot ab eo dissentire paulatim incipientes catholici viri et doctrina et vita praestantes; tot in ipsum coniecta undique scriptorum famam hominis lacerantium tela. Quibus non temere impetum pene adducebar, ut crederem. Tuebar tamen partes eius, quantum et patiebatur conscientia et ratio suadebat. Redimere illum a calumniis hominum, qui illi seu emulatione et odio, seu iuditio adversabantur, pro virili parte non semel contendi.

Civis. Credo nimirum te ex animo ista narrare, neque commentitium quid ac subdole fictum ex ore tuo prodire³⁶.

Petrus. Extant huius rei clarissima testimonia, quae credenti superfluo ingeri viderentur.

Civis. Sic est, ut dixisti. Sequere tu potius orationem tuam, ut noverim tandem, de Fratre quid sentias. Enumerasti complura illius bona. Quibus si ad exequendum tantummodo praedicatoris officium usus fuisset, non tot eum in praesentia oppugnarent, criminarentur, impeterent, proculque illi oblatrarent canes. Verum ante triennium³⁷, praeter muneris sui rationem oblectari coepisse visus est frequenti laicorum visitatione, unde suspitio orta est ambientis magis, quam humilitatem prae se ferentis animi. Jam tunc enim illi dabatur vitio, quod opus faciens evangelistae minus decenter propterea ministerium suum implere³⁸ putaretur, publici status nostri nimiam sibi sumens curam. Et tu optime nosti, quod nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus, ut ei placeat, cui se probavit³⁹.

Petrus. Id ipsum et ego improbari tunc a multis audiui, non solum conterraniis tuis, verum etiam alienigenis, cum haud facile illorum obiectionibus posset occurri. Praedicatorum siquidem offitium esse dicebant, in flagitia invehiri et corruptos hominum mores detestari, rursumque auditorum animos ad virtutem, ad meliorem frugem, ad bene beateque vivendum allicere. Clama, inquit Esaiiae Dominus⁴⁰,

ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam et annuntia populo meo scelera eorum et domui Jacob peccata eorum. Et Apostolus ad Timotheum⁴¹: Argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina. Hieremiae quoque praecepit Dominus⁴²: Sta in porta domus Domini et praedica ibi verbum istud et dic: Audite verbum Domini omnis Juda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis Dominum. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Bonas facite vitas vestras et studia vestra et habitabo vobiscum in loco isto. Nolite confidere in verbis mendatii, quae non proderunt vobis, furari, occidere, adulterari, iurare mendaciter, libare Baalim et ire post deos alienos, quos ignoratis.

Civis. Hoc esse peculiare ac proprium munus annunciantis pacem⁴³, praedicantis salutem⁴⁴, nullus ignorat. Nec potest quisquam a mane usque ad vesperam audiendis saecularium causis tractandisque illorum negotiis quotidie distrahi, quim animarum salutis relaxetur cura. Nisi is forte Moyse fuerit perfectior, qui cum sederet solus tota die ad audiendas populi disceptationes et iudicandum inter eos, reprehensus a sacerdote Madiam⁴⁵ cognato suo, quod stulto labore consumeretur, quoniam ultra vires esset negotium et solus non posset sustinere, admisit consilium, ut esset populo in hiis tantum, quae ad Deum pertinerent et referret, quae dicerentur ad eum ostenderetque populo cerimonias et ritum colendi viamque, per quam ingredi deberent et opus quod facerent, reliqua vero tribunis et centurionibus et quinquagenariis et decanis, viris utique sapientibus et timentibus Deum et in quibus esset veritas, demandarent. Apostoli quoque, ut orationi et ministerio verbi Dei instantiores essent, super alia opera septem diaconos, viros boni testimonii, constituerunt⁴⁶.

Petrus. Opportune tu quidem haec adduxisti exempla. Nisi forte hic noster propheta ita consenuisse Florentiam putet, tanquam sustentare se ipsam nequeat, nisi adminiculo gubernantis advenae niteretur. Et quis obsecro non videat, maximam esse inter vos praestantissimorum civium copiam, qui et doctrina et ingenio nullis aliis nationibus cedant. Hoc ego ex longa eorum consuetudine facile percepi et non sine admiratione ubique praedicavi.

Civis. Sentis de nobis honorifice, pro tua in nos antiqua dilectione ac fide.

Petrus. Sentio nimirum, quod negari non potest, quodque Italia tota (ut de remotioribus locis sileam) et Roma potissimum atque imprimis Venetiae illae nostrae uno omnium ore consentiunt.

Civis. Credo quod dicis. Sic tamen modo praeter omnem rationem, praeter exterorum opinionem atque iudicium accidit nobis, ut ad unius

alienigenae arbitrium administrari visa sit civitas nostra, tanquam omni penitus domestico destituta consilio et oblita nobilitatis atque ingenuitatis suae. Naturale opinor et rationi consentaneum, ut consultissimus quisque civis, et qui ab adolescentia sua ad provectam usque aetatem, postquam ad capescendam rempublicam se contulit, in ea gubernanda diutissime versatus sit, melius ac prudentius mundana exequatur negotia, quam qui semel relicto saeculo ad divina tantum contemplanda vocatus est. Non enim bene possumus, iuxta evangelicam vocem, duobus dominis servire⁴⁷. Nihil tamen inconsulto Fratre per annos aliquot a nostris actum est. Unico ipsius verbo tanquam coelesti oraculo nimio certe plus quam expedierit nobis, semper credidimus, quoniam non propior, sed longe remotior est nostra salus, quam cum minime credebamus. Nam qui nostrae huius credulitatis fructus insequutus nos fuerit, vides. Ademisse nobis mentem Deum existimares, si quotidianis nostris congressibus et colloquiis interesses, discordiis domesticis, Fratris istius gratia in immensum auctis. Horret animus dicere. Vix familiam apud nos concordem invenias, dissentiente a filio patre, ab uxore marito, socru a nuru sua, ut tanquam divisus sit Christus, audire videaris: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephae⁴⁸.

Petrus. Compatior vobis plurimum in tanto reipublicae discrimine. Reiecto dominationis iugo maluistis illi obtemperare et ab illo pendere non recusatis, qui non solum decreta civilia, verum etiam pontificum scita contemnit, ut non iam reges regere, sed regi potius ad unius nutum absque contradictione noscamini. Dolenda sane vestra conditio.

Civis. Immo et tibi et tui similibus, qui compatiuntur nobis, deploranda. Habemus domicilium venustissimum, urbem praeclarissimam, regionem amoenitate insignem, et quae haud iniuria nobis referat paradisum Domini. Bene sedentes, vereor, ne male cogitare ad Fratris suggestionem iampridem coeperimus, ut diu (quod absit) sedendum nobis non sit, nisi resipuerimus. Quamdiu de nobis dicere licuit⁴⁹: Ecce quam bonum et quam iocundum habitare fratres in unum, frementibus undique bellis, stetit Florentina res. Quimimmo per viros ac cives probos est aucta et magnis opibus confirmata. A fructu frumenti vini et olei multiplicati in pace in idipsum dormivimus et requievimus⁵⁰.

Petrus. Cavendum iccirco quam enixissime, ne cum diutissime florueritis, uno foelicitati vestrae invidente conruatis. Scitum est illud sapientis elogium: Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dillabuntur⁵¹. Et profecto sic est. Non est enim secundum hominis rationem discordia et dissensio. Alumna unitatis et pacis, si seducta in partes fuerit, inimicis si qui fuerint, laetitiam, et sibi aliquando interitum paritura est. Omne enim regnum in se ipsum divisum desolabitur et domus supra domum cadet⁵². Avertat Dominus et pius et misericors, ne fiat istud. Et initia haec pullulantis odii ac zizaniorum semina priusquam excrescant et altas radices mittant⁵³, e cordibus omnium

penitus eruat, ut in charitate radicati et fundati⁵⁴, Deum, qui charitas est⁵⁵, vobis propitium faciat. Quis est enim, qui vobis noceat, si boni emulatores fueritis⁵⁶? Stabit (mihi crede) inclyta urbs vestra, et nova in dies capiet incrementa, si id ipsum dixeritis omnes et non fuerint in vobis schismata⁵⁷, si mutuam in vobismet ipsis charitatem continuam habueritis⁵⁸. Alioquin, quid mihi divinet animus, sileo. Dum parvulus est ac debilis hostis ad petram, qui Christus est, elidatur⁵⁹. Conteratur caput⁶⁰, dum tenerum est, nec adhuc obduru. Obstetetur principiis. Nam sero medicina paratur, cum mala per longas convaluere moras⁶¹. Praevidere nunc vobis est et tanquam alta e specula prospicere futuram tempestatem, nec expectandum, ut navicula procellis atque undis tumentibus exagitata obrui periclitetur. Implorandum est vobis divinum auxilium, dum adhuc res integra est, dum secunda navigatione fulcatis mare. Praecandus est humiliter Dominus, ut imperare dignetur imminentibus ventis fiatque tranquillitas magna⁶², ut in utramque aurem securi dormiatis, et non sit, qui vos exterreat.

Civis. Placet mihi admodum sermo tuus. Et ut prospicue agnosco, non est inanis et vana de te totius nostrae civitatis opinio, quod indoleas plurimum ipsius adversitatibus affectus illi tanquam unus ex nobis⁶³. Facisque iccirco me tibi obnoxium.

Petrus. Nolo mihi propterea vel obolum debeas. Fratres sumus omnes, sub eodem parente, quem invocamus in oratione quotidie ad sanctificationem nominis sui⁶⁴. Non est apud me personarum acceptio⁶⁵. Prodesse omnibus cupio, nocere nemini. Hoc in votis semper gessi. Hoc quotidie in orationibus et celebrationibus atque oblationibus meis peto apud Deum, ut omnes faciat sua pietate concordēs et ecclesia eius secunda illi serviat libertate. Ideo autem magis indoleo vicem vestram, quod boni specie decepti et sub praetextu religionis in immane praecipitium ruitis.

Civis. Intellego plane et iam pridem ex prolixiori sermone elicere mihi facile fuit, unde tot tantaque nobis pericula immineant. Neque enim dissimulare omnino visus es initium et caput malorum nostrorum, quod meo et multorum iudicio agnovisti. Benignum quidem hactenus exhibuisti te mihi, nequaquam blandum, ut institutum tuum pariter et ingenium ex mutuo colloquio animadvertere licuerit. Perfecto erga nos ducis zelo, cupiens nos coelesti miseratione copulari in unum et eos, qui Fratris causa palparent in meridie⁶⁶, splendore divini luminis illustrari.

Petrus. Utinam illos modo sicut te alloqui possem! Dicerem profecto eis ex animo ac impetrata sibi venia pietatis affectum apostolica in eos verba proferrem. O insensati auditores Fratris, quos fascinavit non credere veritati, ante quorum oculos Christus praescriptus est⁶⁷. Nolite omni spiritui credere⁶⁸. Narrantur vobis fabulationes, sed non ut lex Domini⁶⁹. Lex enim Domini immaculata con-

vertens animas, testimonium domini fidele, sapientiam praestans parvulis, Justitiae domini rectae laetificantes corda, praeceptum Domini lucidum illuminans oculos⁷⁰. Quomodo nunc vos tenebrae comprehenderunt⁷¹? Quomodo traditi in reprobum sensum⁷² facere studetis, quae non conveniunt⁷³? Si bonus est sermo⁷³, quem a propheta vestro audistis, quo ad arripienda arma, ad tumultum excitandum provocamini, sequimini eum omnes. Sin vero malus et in vestram prolatus perniciem, nolite, quaeso, claudicare ac secerni in duas partes⁷⁴. Si enim caecus caecum duxerit, ambo in foveam cadent⁷⁵, unde postea non poteritis absque ingenti opere ac labore revocare gradum superasque evadere ad auras.

Civis. Non usurpares tanta fiducia testimonia scripturarum ad revocandos nostros ab errore viae suae, ac dirigendos pedes eorum in viam pacis⁷⁶, nisi ex visceribus charitatis⁷⁷ illa produceres.

Petrus. Profecto sic est. Et tu nosti, meliora esse vulnera amici, quam fraudulenta oscula inimici⁷⁸.

Civis. Ego tuam erga civitatem nostram optimam amplector voluntatem. Verum, si placet, reliqua prosequamur, cum utique maioris momenti sint, quam ea, quae hactenus invicem contulimus.

Petrus. Nisi vigilassemus ad multam noctem, longiorem tecum sermonem haberem. Tu quoque de via fessus tradere quieti corpusculum indiges. Ea, quae a nobis postulare cupiebas, differes in crastinum. Ubi primum illuxerit dies, redibis ad me, cum tibi commodum fuerit. Sed facile conicio, quid a me potissimum petiturus sis. Quid super Fratris contumacia et contemptu anathematis, quo implicatus tenetur, sentiam, futurus est sermo. Hoc enim audio scandalizasse multos et illum propterea tum Pontifici, tum aliis doctrina praestantibus, de heresi suspectum reddidisse.

Civis. Et hoc imprimis et alia quaedam (si post occupationes tuas licuerit) minutius atque apertius pertractanda, pariter conferemus. Spero me patefactis per te et convictis erroribus, quibus involvuntur complures nostri, et quidem eminentes viri, laetum abs te ac de rei veritate optime edoctum, continuo discessurum.

Explicit liber primus Dialogi Petri Delphini
Generalis ord. Cam. Incipit eiusdem secundus.

Civis. Memor hesternae sponsionis tuae praesto tempestivus, quam forte putasti. Impleri desyderium meum avidissime expeto.

Petrus. Praestolabar et ego te de industria, expertus hesterno congressu, esse te ad emulationem Danielis, virum desyderiorum⁷⁹.

Civis. Sum equidem, ut dicis. Et quoniam, ut scriptum est, desy-

derium, si compleatur, delectat animam⁸⁰, ne quaeso aegre feras importunitatem meam.

Petrus. Paratus sum, quoniam ita vis, debitum exsolvere, ut non frauderis desyderio tuo⁸¹. Nec me labor iste gravabit, quoniam audito me semel tantum facile adductus es, ut crederes, quod est vero verius, me quidem tui tuorumque esse amantissimum. Iccirco non committam, ut ulla in re, quam a me quaesiturus es, desyderes fidem meam. Praesertim cum videam, abhorre te penitus ab adulatione, cuius gratia decipiuntur multi. Neque sis de illis, qui dicebant: Loquimini nobis placentia, videte nobis errores⁸². Veritatem etenim meditatur guttur tuum⁸³.

Civis. Et ego sicut libenter amplector tuam in sermone libertatem, sic multum me iuvat amor hic tuus et commiseratio erga afflictam patriam meam. Animadverto ex loquentis verbis affectum cordis, et ex limpidissimo pietatis fonte illa omnia emanare perspicue intueor. Quoniam igitur ita convenit inter nos, redeamus ad propositam heri vesperi quaestionem. Solvi mihi primum omnium cupio nodum hunc, quo perplexus teneor. Jurene defendi quaeat Fratris inobedientia in Pontificem, et adeo pertinax excommunicationis contemptus.

Petrus. Miror te perplexitate aliqua propterea implicatum dicere ac ea de re videri dubitare, quae est meridiano sole clarior. Sed puto te multorum opinione seduci et illorum fieri auctoritate, ut non temere tot praestantium virorum iudicium censeas improbandum.

Civis. Sic est, ut dixisti. Complures enim novi ex illa multitudine et graves et eruditos concives meos, qui Fratris partem obstinatius tuentur. Et non possum non moveri tantae nobilitatis et probitatis exemplo.

Petrus. Quantum ad hoc attinet, ut taceam aliam facti huius rationem, quam praetendunt multi, unico evangelii testimonio tibi satisficiam. Ait enim Salvator noster: Multi pseudoprophetae surgent et seducent multos⁸⁴. Non est ergo mirum, si dominicum vaticinium impleatur. Porro in praesenti congressu nostro expectare a me non debes, ut de meo aliquid proferam, ne de meo sensu elici existimes. Proferam tantummodo de thesauro dominico nova et vetera⁸⁵, nihil mea assertionem, sed divinis dumtaxat testimoniis confirmabo. Descendam in praelium politis armis adversus Fratrem, ad quae sumenda et ille saepius vos excitavit. Verum longe erunt potiora. Vivus est enim sermo Dei et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti et pertingens usque ad divisionem animae et spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum, et intentionum cordis⁸⁶.

Civis. At ego (ut scias) ideo facilius venio in sententiam tuam, quod non est sermo tuus in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione⁸⁷ veritatis divino eloquio confirmatae.

Petrus. Imitari debemus Salvatorem nostrum, qui tentatorem suum cum posset sua potestate et autoritate convincere, divinarum scripturarum telis confodiendum censuit. Nam cum dixisset diabolus: Dic ut lapides isti panes fiant. Scriptum est, inquit⁸⁸, non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei. Est autem, ut nosse te arbitror, ex Deuteronomio excerptum testimonium⁸⁹, non ex philosophorum productum scola. Cumque iterum suasisset ei, ut de pinnaculo templi mitteret se deorsum, ex eodem loco in sathanam contorsit telum dicens: Scriptum est: Non temptabis Dominum Deum tuum⁹⁰. Tertio vero cum pollicitus fuisset, daturum se illi omnia regna mundi, si cadens adorasset eum, eduxit gladium, quo tentatori suo uno ictu precidit caput. Vade, inquit⁹¹, sathana. Scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies.

Civis. Satis auribus meis facere non potes magis, quam ut argumenta ad declarandam veritatem irrefragabilibus testibus confirmes, prophetasque imprimis et apostolos in testimonium voces.

Petrus. Ita fiet. Et quidem mensuram bonam et confertam, et coagitatam et supereffluentem⁹² dabo in sinum tuum. Nam praeter eos, de quibus modo meministi, si quae mihi de orthodoxis atque catholicis viris et vita et eruditione insignibus, quibus interpretatio utriusque testamenti per Spiritum sanctum credita est, inter loquendum succurrerint, tanquam cumulum illis adiciam.

Civis. Et haec mihi aequae grata fore non dubites.

Petrus. Peccasse Fratrem vestrum et quidem gravissime, probari facile potest praesertim ex locupletissimo Pauli testimonio. Omnis anima, inquit⁹³, potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas, nisi a Deo. Quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem male feceris, time. Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui male agit. Ideoque necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Quid, oro, apertius his prolixioribus Apostoli verbis? Sufficere tibi vel solum hoc testimonium posset ad improbam Fratris inobedientiam, ad contumaciam detestandam. Sed et aliud eiusdem Pauli accipe. Obedite praepositis vestris, et subiaccete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant et non gementes. Hoc enim non expedit vobis⁹⁴. Quid dicis tu, Apostolorum princeps⁹⁵? Subiecti estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi

quasi praecellenti, sive ducibus, tanquam abs eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum. Quia sic est voluntas Dei, ut benefacientes obmutescere faciat imprudentium hominum ignorantiam. Quasi liberi et non quasi velamen habentes malitiae libertatem, sed sicut servi Dei. Omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum time, regem honorificate. Servi subditi estote in omni timore dominis. Et ne forte eos excipi credas, qui malos praepositos sortiti essent, continuo subdit: Non tantum bonis et modestis, sed etiam discholis. Itē ergo et argumentis sophisticis ab obedientia summi Pontificis, si potestis, Fratrem vestrum eximite, cum etiam minoribus potestatibus omnes subiecerit Apostolorum princeps. Quid tu dicis ad haec?

Civis. Revera magnae autoritatis excitasti testes, quibus repugnare temerarium sit. Et cum in ore duorum vel trium testium stet omne verbum⁹⁹, ita mihi duorum satisfacisti testimonio, ut tertium non requiram.

Petrus. Hoc nimirum ordo ipse naturae postulat, ut filius patri, servus domino, subditus praelato, civis principi, aut summo in republica magistratui subiiciatur. Filius, ait propheta⁹⁷, honorat patrem, et servus dominum suum. Si ergo sum pater, ubi est amor meus? Si ego sum dominus, ubi est timor meus? Vis ad maiorem inobedientium confusionem singulare aliquod obedientis exemplum? Obedivit non solum parenti aeterno Christus Dominus, de quo testatur Apostolus⁹⁸, quod factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis: verum etiam Joseph et Mariae. Et erat, inquit Evangelista⁹⁹, subditus illis.

Civis. Maximum certe obedientiae inditium, locupletissimum argumentum.

Petrus. Quis non videat, dic, quaeso. Si Christus Joseph et Mariae, ego non subdar ecclesiae? Si filius Dei mulieri et fabro, ego pulvis et cinis¹⁰⁰, ego, inquam, vermis et non homo¹⁰¹, non obediam episcopo, non summo omnium sacerdoti?

Civis. Male profecto salutis suae consulit, qui in eum erigit elationis cornua, quem imposuit Dominus super capita nostra.

Petrus. Natura quidem aequales nos genuit, sed culpa nostra, qua creatorem offendimus, factum est, ut alter alteri serviat, et sui iuris non sit. Membra quoque capiti parent, quae cum non eundem actum habeant¹⁰², pro arbitrio tamen ipsius atque imperio suum quodque officium gerit. Propterea elegit apostolos Dominus, quorum sunt episcopi successores. Quibus nihilominus praefecit unum, quem constituit heredem universorum¹⁰³, cuius pedibus subiecit omnia¹⁰⁴, deditque ei et in terris et in coelis vicariam potestatem dicens: Quaecunque ligaveris super terram, erunt ligata et in coelis; et quaecunque solveris super terram, erunt soluta et in coelis¹⁰⁵.

Civis. Magna revera dignitas pontificia, summa potestas et merito ab omnibus formidanda. Qui illam non veretur, ipsius contemptor est, qui illam dedit, et quantum in se est, destruit ecclesiam Dei, qui super hanc petram ipsam aedificavit¹⁰⁶.

Petrus. Nimirum sic est. Sublato enim fundamento structura omnis corrui, et obstinato animo non obediens Pontifici, omnia humana simul iura et divina confundit. Nam si ei, qui superiorem non habet, nequaquam paruerimus, multo licentius habituri sumus contemptui inferiores praelatos. Romanus Pontifex, quemadmodum in Decretalibus legimus¹⁰⁷, non puri hominis, sed veri Dei vicem gerit in terris. Propterea Nicolaus Pontifex episcopis scribens: Nemini, inquit¹⁰⁸, est de sedis apostolicae iudicio iudicare, aut illius sententiam retractare permissum, videlicet propter Romanae ecclesiae primatum Christi munere beato Petro apostolo divinitus collatum. Audi praeterea, quid de subditorum inobedientia scriptum sit per Clementem Pontificem ad episcopos. Si autem, inquit¹⁰⁹, vobis episcopis non obedierint omnes presbyteri et reliqui clerici, omnesque principes tam maioris ordinis quam inferioris atque reliqui populi, non solum infames, sed etiam extorres a regno Dei et consortio fidelium, et a liminibus sanctae Dei ecclesiae alieni existunt. Ambrosius vero in officiorum libro: Si quis vero, ait¹¹⁰, non obediat episcopo, sese extollere atque exaltare desyderans, quaerens etiam obumbrare merita episcopi simulata affectione doctrinae aut humilitatis aut misericordiae, is a vero devius superbit. Quoniam veritatis ea regula est, ut nihil facias commendandi tui causa, quo minor alius fiat. Neque si quid boni operis habeas, id ad deformationem alterius et vituperationem exerceas. Citemus et alium testem ex Decretorum volumine. Absit, inquit Antherius papa¹¹¹, ut quicquid sinistrum de iis arbitremur, qui apostolico gradui succedentes Christi corpus sacro ore conficiunt, per quos nos christiani sumus, qui claves regni coelorum habentes ante iudicii diem iudicant. In veteri quidem lege habetur: Quicumque sacerdotibus non obtemperasset, aut extra castra positus lapidabatur a populo, ac gladio cervice subiecta, contemptum expiabat cruore. Nunc vero inobediens spirituali animadversione truncatur, et eiectus de ecclesia, rapido ore hominum decerpitur.

Civis. Quantam debeant obedientiam subditi praelatis suis, ex iis quae ex scitis Pontificum ac decretis protulisti, et quidem accommodatissime perspicue claret.

Petrus. Si ergo minoribus etiam dignitatibus ita deferendum est, quanto amplius summae! Quis hoc iugum iure excusserit? Quis adeo magnus fuerit, cui maximo obtemperandum non sit? Soli Petro dixit Dominus¹¹²: Duc in altum. Solus in mare se misit¹¹³, quoniam universo mundo, qui per mare significatur, solus erat praeficiendus. Aquae enim multae populi multi. Maior dicitur Pontifex non solum homine, verum etiam angelo, quoad potestatem. Audiamus Bernardum, quid de magno sacerdote, quid de summo antistite sentiat. Tu, ait¹¹⁴, princeps episcoporum, tu heres apostolorum, tu primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Habraam, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moyses, iudicatu Samuel, potestate Petrus, unctione Christus. Sufficiuntne ista tibi de tanti apostolatus dignitate?

Civis. Procul dubio satis superque.

Petrus. Sed et alia eiusdem verba ad Eugenium scribentis adhuc subiiciam, ne quid ad tam sublimis potestatis notitiam desit tibi. De caetero, inquit¹¹⁵, oportere te esse consydera formam iustitiae, sanctimoniae speculum, pietatis exemplar, assertorem veritatis, fidei defensorum, doctorem gentium, Christianorum ducem, amicum sponsi, sponsae paranympum, cleri ordinatorem, pastorem plebium, magistrum insipientium, refugium oppressorum, pauperum advocatum, miserorum spem, tutorem pupillorum, iudicem viduarum, oculum caecorum, linguam mutorum, baculum senum, ultorem scelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, legum moderatorem, canonum dispensatorem, sal terrae, orbis lumen, sacerdotem altissimi, vicarium Christi, christum domini, postremum deum Pharaonis. Et paulo post idem infert: Ubi malitiae iuncta potentia est, aliquid tibi supra hominem praesumendum. Vultus tuus super facientes mala. Timeat spiritum irae tuae, qui hominem non veretur, gladium non formidat. Timeat orationem, qui admonitionem contemnit. Cui irasceris tu, Deum sibi irasci, non hominem putet. Qui te non audierit, auditurum Deum, et contra se paveat.

Civis. Obruís me et testimoniorum multitudine et testium auctoritate atque gravitate. Multa sane et plura quam opus fuerit, brevi sermone complexus es de dignitate ac potestate summi sacerdotis. Alia super hac re non requiro abs te. Nam et olim mihi persuasum est, esse unum et solum Pontificem omnium maximum, cui qui non paret, et heresim merito sapiat, et a fide catholica alienus sit. Caeci utique sunt, et duces caecorum¹¹⁶, qui haec non intuentur. Exortum non est illis in tenebris lumen¹¹⁷, quoniam recti corde¹¹⁸ non sunt. Videntes non vident, et audientes non in-

telligunt¹¹⁹. Ambulant meo iuditio iuxta Pauli verba¹²⁰ in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a via Dei per ignorantiam, quae est in illis propter coecitatem cordis ipsorum.

Petrus. Miror ego iccirco magis, non modo non obedisse Pontifici Fratrem, verum etiam palam de eo fuisse oblocutum. Nam esto, ut homo peccaverit aliquando, cum sit nemo mundus a sorde, et omnes peccent, egeantque gratia Dei, nonne Apostolus arguit, qui iudicat proximum? Tu, inquit¹²¹, quis es, qui alienum servum iudicas? Suo domino stat aut cadit. Et de hoc servo servorum Dei Symachus papa in Decretis testatur dicens¹²²: Quis enim sanctum esse dubitet, quem apex tantae dignitatis attollit? Et ibidem Bonifatius martyr¹²³. Si papa, inquit, suae et fraternae salutis negligens deprehenditur inutilis et remissus in suis operibus et insuper a bono taciturnus, quod magis officit sibi et omnibus, nihilominus innumerabiles populos catervatim secum ducit primo mancipio geennae, cum ipso plagis multis in aeternum vapulaturus. Huius culpas isthic redarguere praesumit mortalium nullus, quia cunctos ipse iudicaturus a nemine est iudicandus nisi deprehendatur a fide devius. In eodem quoque libro habes¹²⁴: Nemo iudicabit primam sedem. Et infra¹²⁵: Aliorum hominum causas Deus voluit per hominem terminari. Sed sedis istius praesulem suo sine questione reservavit arbitrio. Itemque¹²⁶: Facta subditorum iudicantur a nobis, nostra vero a Domino iudicantur.

Civis. Collegisti tu multa ad confirmandam pontificiam potestatem. Et imaginari minime possum, quis reperiri queat ad ea refellenda idoneus.

Petrus. Desinat itaque Frater ponere os in coelum¹²⁷, et illum maledictis incessere atque odiosum et contemptibilem christianae reipublicae facere, cuius non sumus digni corrigiam calciamenti solve¹²⁸. Meminerit, quid per Moysen preceperit Dominus¹²⁹: Principem populi tui non maledicas. Si tamen correctione dignum novit esse Pontificem, imitetur apostolum Paulum, qui Petro restitit in faciem¹³⁰, quoniam reprehensibilis videbatur. Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, sicut idem Galatis scribens meminit, cum gentibus edebat Petrus. Cum autem venissent, subtrahebat et segregabat se, timens eos, qui ex circumcissione erant. Et simulationi eius consenserant caeteri Iudaei, ita ut Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Sed cum vidisset Paulus, quod non recte ambularent ad veritatem evangelii, dixit Caephae coram omnibus: Si tu, cum Iudaeus sis, gentiliter vivis et

non judaice, quomodo gentes cogis judaizare? Nos natura Judaei, et non ex gentibus peccatores.

Civis. Si in hoc Paulum imitatus fuisset ac restitisset Pontifici in faciem, non a tergo lacerasset, probasset magis ipse vel iuste reprehensus, hanc ingenuam et vere apostolicam Fratris libertatem, quam raptus eius ad eiusdem s. Apostoli similitudinem in coelum.

Petrus. Immo per illud secundum istud confirmasset, ut utroque exemplo alter Paulus merito crederetur.

Civis. Accersitus totiens potuit commodè implere corripientis munus, et si obsecutus praecipienti fuisset Pontifici, pulchra sane illi erat oblata occasio ipsius convertendi, si conversionis ullam in eo reperisset causam, et in spem facile venisset reformandae, quam tantopere videtur expetere, deformatae ecclesiae, quod a capite incoepisset. Sed veritus, ut opinor, baculum, coram noluit oblatrare, quamquam saepius protestatus sit, se pro fide Christi et religionis commodo etiam martyrium subiturum.

Petrus. Hoc est, quod videre aut saltem audire voluissem. Magni enim et excelsi animi, qualem iste hactenus praesetulit, fuisset testimonium, si cominus decertasset. Gladio spiritus, quod est verbum Dei¹³¹, acturus cum Pontifice, timere non debuit de futura victoria. Ibi, ibi, inquam, erat congregandi locus, ibi vires probandae. Si vicisset, uti facile sperare licuit tantis virtutibus praedito, satisfecisset non solum curiae, in quam adeo absens invehitur, verum etiam universae ecclesiae. In omnem terram exivisset sonus eius, et in fines orbis terrae verba ipsius¹³². Reportasset magna cum gloria Florentiam insignem triumphum, et divisum se auctore dudum unitissimum in partes duas populum, id ipsum sapere in Domino¹³³ facile impulisset.

Civis. In hesterno hodiernoque congressu nostro nihil adhuc collatum inter nos recolo, quod praedicatorem nostrum arctius premat, quod inexcusabilem magis reddat ob contemptam obedientiam, quod rebellionis evidentius ac rationabilius arguat, quam quod modo persecuti sumus. Nam si rem grandem petiisset Pontifex ab eo, certe facere debuisset. Nihil impossibile, nihil durum ac difficile illi praeceperat. Veniret tantummodo Romam, quae Florentia haud multis distat passuum milibus. Tridui atque quadridui erat. Pro veritate pugnaturus homo tanti nominis, id ipsum expetere inprimis debuit, quod sponte oblatum immo frequentius a se requisitum respuere maluit atque contemnere. Innotuisset Pontifici et per Pontificem universo orbi, si obtemperasset, ipsum sanam evangelizasse doctrinam, nec esse magistrum prurientem auribus, per quem a veritate auditum averterint populi et ad fabulas fuerint conversi¹³⁴.

Petrus. Si hoc fecisset, profecto opus faciens evangelistae, ministerium¹³⁵ suum plenius honorificasset, et obmutescere fecisset penitus obloquentium de se hominum ignorantiam.

Civis. Hoc esse praesentium scandalorum caput, hanc malorum originem nemo non videt, quod cum facile potuerit non transgredi, est

tamen transgressus. Et ex neglecto Pontificis imperio secutus est excommunicationis contemptus, malum malo cumulatissime additum.

Petrus. Revera fili, ubi hoc rescivi, ubi in dies increbrescere tam obstinati contra Pontificem animi rumor coepit, tinnierunt ambae aures meae¹³⁶, contremuerunt omnia ossa mea¹³⁷. Et quemadmodum de se ipso testatur Esaias¹³⁸. Propterea repleti sunt lumbi mei dolore, et angustia possedit me, sicut angustia parturientis, corruui cum audirem, conturbatus sum, cum viderem, emarcuit cor meum, tenebrae stupefecerunt me. Neque vero moerore duntaxat angebar excommunicati Fratris gratia, qui sciens ac prudens in flammam miserat manum, qui volens induerat maledictionem sicut vestimentum, et opertus fuerat sicut dyploide confusione sua¹³⁹. Anxiabatur autem longe magis in me spiritus meus, in me turbatum erat cor meum¹⁴⁰, quod unius delicto rei iudicandi essent multi, qui illum sequuturi erant, et imminens civitati periculum anathematizati Fratris obstinatione haud temere praeviderem. Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui censuris involvi, quod non me fugeret, quantopere foret execrabilis atque abominabilis Deo, qui illas contempsisset. Memineram, quid dixisset Dominus Josue¹⁴¹. Non poterit Israel stare ante hostes suos, eosque fugiet, qui pollutus est anathemate. Non ero ultra vobiscum, donec conteratis eum, qui huius sceleris reus est. Quod postea factum legimus¹⁴². Accersito siquidem prevaricationis reo Josue cum abstulisset de spoliis Jerico sub anathemate interdictis, ait illi coram exercitu, qui fugatus eo die ab hostibus fuerat: Quia turbasti nos, exturbet te Dominus in die hac. Lapidavitque eum omnis Israel, et cuncta quae illius erant, igne consumpta sunt¹⁴³. Et aversus est furor Domini ab eis¹⁴⁴. Audi, quid super anathemate beatus sentiat Augustinus¹⁴⁵. Nihil sic debet formidare christianus, quam separari a corpore Christi. Si enim separatur a corpore Christi, non est membrum eius. Si non est membrum eius, non vegetatur spiritu eius. Quisquis autem, inquit apostolus¹⁴⁶, spiritum Dei non habet, hic non est eius.

Civis. Formidolosa sane res. Cuius ergo iste erit?

Petrus. Idem tibi Augustinus respondeat: Omnis, inquit¹⁴⁷, christianus, dilectissimi, qui a sacerdotibus excommunicatur, sathanae traditur. Quomodo? Quia scilicet extra ecclesiam diabolus est, sicut in ecclesia Christus. Ac per hoc quasi diabolo traditur, qui ab ecclesiastica communione removetur. Hieronymus quoque de excommunicatis loquens: Quibus, ait¹⁴⁸, ecclesiam interdixeritis, nisi reconciliati per satisfactionem fuerint, ipsi et ianua regni coelestis clausa erit.

Civis. Terrent me, quae adduxisti testimonia. Quis enim non timeat fieri membrum sathanae, et excludi a regno coelesti? Ceterum dic, oro, possitne aliquando iniuste ferri excommunicationis sententia? Hoc enim nomine tuetur se Frater.

Petrus. Non infitior ita esse. Iniusta vincula, inquit Augustinus¹⁴⁶, dirumpit iustitia. Et alibi¹⁵⁰. Quid obest homini, quod ex illa tabula vult eum delere humana ignorantia, si de libro viventium non eum deleat iniqua conscientia? Gregorius quoque in homelia: Ipse, ait¹⁵¹, ligandi atque solvendi potestate se privat, qui hanc pro suis voluntatibus et non subditorum moribus exercet.

Civis. Implicas me variis et pene contrariis testimoniis. Est et non, eadem in re Apostolus improbat.

Petrus. Merito quidem. Sed cave, ne cito movearis a priori sensu. Adverte diligentius, quid in eadem homelia statim fere post praedicta verba Gregorius inferat: „Utrum, inquit¹⁵², iuste an iniuste alliget pastor, pastoris tamen sententia timenda est, ne is, qui subest, et cum iniuste forsitam ligatur, ipsam obligationis suae sententiam ex alia culpa mereatur. Pastor igitur vel absolvere indiscrete timeat, vel ligare. Is autem, qui sub manu pastoris est, ligari timeat vel iniuste, ne pastoris sui iuditium vel temere reprehendat. Nam et si iniuste ligatus est, ex ipsa tumidae reprehensionis superbia culpa, quae non erat, fiet.“ Quid his verbis clarius?

Civis. Nihil certe, quo fit, ut timendam non dubitem sententiam vel iniustissimam summi pastoris. Succurrit illa quoque Sapientis sententia, quae me in hoc proposito confirmat: Beatus homo, qui semper est pavidus, qui autem mentis est durae, corruet in malum¹⁵³.

Petrus. Sed et aliud Augustini testimonium accipe: Si quis, ait¹⁵⁴, non tenetur ligatus apud Deum, sententiae tamen parere debet, ne ex superbia ligetur qui prius ex puritate conscientiae absolutus tenebatur. Crisostomus quoque sic dicit¹⁵⁵: Nemo contemnat ecclesiastica vincula. Non enim homo est, qui ligat, sed Christus, qui hanc potestatem dedit, et dominos fecit homines tanti honoris.

Civis. Quaeso ne plures mihi hac in re testes exhibeas. Si quis sentit contrarium, a veritate, qui Christus est, procul dubio dissentit. Persistens Frater obstinato animo in sententia et in suo residens monasterio, ut non obediat Pontifici imperanti, excusationem non habet de peccato suo. Hoc nisi cito resipuerit, eius generis peccatum arbitror, quod non remittetur neque in hoc saeculo neque in futuro.

Petrus. Longe igitur melius sibi consulisset, si se in urbem post primam citationem contulisset, etiam si reptando manibus ac pedibus eundum sibi ac redeundum fuisset. Jam inde reverti potuisset decies, et impleto obedientis munere, suo exemplo ad populum tuum liberius proclamaret dicens: Obedite cives praepositis vestris, quemadmodum et ego feci; recognoscite vicarium Christi, deferte ecclesiae capiti, quod carpere apud vos immoderatus atque licentius, quam me decuit, ausus sum. Alias nimirum moriemini. Sine membris enim aliquibus vivi potest, sine capite vivi nullo modo potest. Date quaeso veniam temeritati meae. Mordacius de tanto oblocutus antistite, vilem ipsum vobis feci, quem pro vestra in eum observantia et pietate singulari antea veneratione colebatis. Poenitet me tanti sceleris auctorem fuisse. Peccavi in coelum et coram vobis¹⁵⁶, et peccatum meum coram me est semper¹⁵⁷. Non vos amplius ad arripienda polita arma meis praedicationibus, quemadmodum scaeviendi potestate licenter assumpta olim feci, palam excitabo. Verum potius alia longe meliora et fortiora ex officina apostolica armorum genera subministrans vobis hortabor. Induam vos armaturum Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli. Quoniam non est nobis coluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in coelestibus¹⁵⁸. Non ultra enitar fallaci captiosaque facundia errores inducere, opprimere veritatem. Non ero auctor posthac, ut noceatis invicem, fraudibus aggrediamini, dolis circumscribatis. Cavebo enixissime, ne per me societas inter vos ac necessitudinis vinculum impie dissolvatur, quos tum nefariis verbis tum temerario inobientiae contra Pontificem exemplo dissociare conatus sum. Ad pacem, ad concordiam revocabo, atque evangelizans vobis Pauli saepius hortamenti utar. Siqua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis, implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eandem charitatem habentes, unanimes, idipsum sentientes. Nihil per contentionem neque per inanem gloriam, sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantur, non quae sua sunt singuli consyderantes, sed ea quae aliorum¹⁵⁹. Et sicut alibi idem dicit¹⁶⁰: Estote imitatores Dei, sicut filii charissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.

Civis. Si hoc fecisset, non tantis modo afficeremur incommodis, sed beata nunc foret civitas nostra.

Petrus. Separatus ab unitate ecclesiae et anathematis mucrone confossus ac traditus sathanæ iam pridem in interitum, atque utinam carnis¹⁶¹ tantum et non etiam spiritus, non potuit secus fecisse. Hausistis de vase, quod continebat vinum, vinum utique, quod

apostatare fecit etiam sapientes. De hoc vino dixisse Moysem¹⁶² reor: Uva eorum uva fellis, et botrus amarissimus, fel draconum vinum eorum et venenum aspidum insanabile.

Civis. Vere venenum aspidum¹⁶³ doctrina eius. Non solum enim censuras contempsit, verum etiam contemnendas docuit, probare argumentis nitens, eos omnes hereticos esse, qui se excommunicatum crederent¹⁶⁴.

Petrus. Hoc est, ut scias, heretici proprium, qui plus sibi videtur sapere, quam oporteat, et non sapit ad sobrietatem¹⁶⁵, dicere malum bonum et bonum malum, ponere lucem tenebras et tenebras lucem, ponere amarum in dulce et dulce in amarum¹⁶⁶. Sed video te paratum et praecinctum ad ambulandum, ut Florentiam redeas. Quam ob rem non te morabor diutius, praesertim cum et ego propediem eo venturus sim. Ibi de hoc vestro pseudopropheta ac de heresi haud iniuria suspecto longiorem producturi sumus sermonem, ubi primum simul congressi fuerimus.

Civis. Fecisti mihi tuquidem satis pro angustia temporis super iis, quae de eo invicem contulimus. Laetior tamen discedo a te accepta futuri longioris sermonis sponsione.

Petrus. Vade in pace et angelus Domini comitetur tecum¹⁶⁷.

Civis. Et tu quam foelicissime cum Domino valeas.

Explicit liber secundus Dialogi R. P. D. Petri
Delphini. Incipit tertius.

Petrus. Implevi quod promiseram, neque multum distuli adventum meum. Quod vel tui gratia factum gaudeo.

Civis. Et ego te incolumem laetor advenisse. Reminiscens siquidem habiti inter nos apud Camaldulum tuum ante initium quadragesimae longioris de Fratre sermonis, et quam benigne hospitio illo alpestri fuerim admissus ac biduano tuo fructus contubernio, brevem paucorum dierum, qui intercesserunt moram longissimam putavi. Scis enim impellentibus me negotiis abruptisse nos tunc potius colloquium nostrum quam absolvisse.

Petrus. Sic est, ut dicis. Nam cum proposuisses mihi, Fratrem non solum excommunicationem contemnere, verum etiam omnes eos hereticos ratiocinando affirmare, qui se excommunicatum crederent, coactus tunc fuisti proficisci a nobis. Sed ecce adsum et satis quidem tempestive, ostensurus, ut confido, apertissime illum ista sentientem insanire. Nec miraberis, si liberius contra infoelicem hominem et omni lachrymarum fonte¹⁶⁸ plangendum invehi visus fuero. Tantum enim sacrilegium aequis auribus audire non valeo. Et in suspitione hereseos neminem decet esse patientem, praesertim qui ab incunabulis catholico lacte fuerit enutritus. Nam licet nobis satis sit, obiici crimen, cuius non

habemus conscientiam, refellendum tamen errorem Fratris censeo, ne forte ignorantes innocentiam nostram, dissimulationem conscientiam arbitrentur. Quantum itaque attinet ad nos, qui Fratrem anathematis fatemur obnoxium, tantum abest, ut propterea simus heretici iudicandi, quantum distet ortus ab occidente, quantum lux a tenebris, a nigro album. Et si hac duntaxat de causa hereseos damnandi sumus atque incendio tradendi, quantuncunque lignorum erexeris struem, ita ut supposito igne flamma effundatur cubitis quadraginta novem¹⁶⁹, ne leviter quidem afflandos calore censuerim.

Civis. Tecum absque ulla dubitatione sentio. Et si verum est, quod audiui, hereticum illum esse, qui et errore ducitur in iis, quae sunt fidei, et obstinatione, ut manifestatae sibi veritati assentiri nolit: merito suspectus hereseos Frater ipse potius existimari potest, qui probare falsis rationibus nititur, non solum illos esse hereticos, qui se excommunicatum credunt, verum etiam nec obediendum esse Pontifici, nec excommunicationem timendam.

Petrus. Dubitare tibi non licet, hoc Fratris dogma contra ecclesiam catholicam sapere et ecclesiasticae repugnare veritati. Haec siquidem sunt sibila serpentis antiqui¹⁷⁰, his suasionibus primus homo a diabolo de paradiso eiectus est. Quemadmodum, si meministi, paucis ante diebus prolixiori sermone ostendimus. Et eadem modo repetere superfluum duco. Somniat iste veritatem argumentis impugnans et tanquam arreptus morbo phrenetico ac vinculis alligandus insania laborat. Tu vero si constantissime iis, quae a nobis audisti, fidem exhibueris, seduci haud quaquam poteris in verbis hominis istius, cuius pharisaico fermento¹⁷¹ seducti sunt multi. Credenti ea tibi reputabitur ad iustitiam¹⁷² et ex fide vives¹⁷³. Quo plures a veritate dissentiunt, eo maioris meriti erit virtus tua, quod inter deceptos multos non ipse defeceris, quod tanquam columna immobilis firmus steteris. Credidi ego quidem tibi, cum mihi dudum retulisti, vidisse te iniquitatem et contradictionem in civitate. Sed longe maiorem eam videre mihi videor. Nam ex quotidiana civium, qui me adeunt, visitatione plane cognovi, isto, quem magna pars civitatis maximi facit, auctore, perniciosum hoc inter vos schysma invalescere, latius crescere in dies, scaevire acrius et iuxta Apostoli verba serpere ut cancer¹⁷⁴. Fatentur omnes, qui congregiuntur mecum, quod nisi cito apposuerit manum Dominus, actum haud dubie de vobis sit.

Civis. Placet mihi, quod experimento didiceris, me in nullo tibi fuisse mentitum. Vides nunc ipse et manu tangis periculum nostrum. Vaticinatus hic iam pridem, eventura propediem nobis multa bona, et statum nostrae reipublicae incrementa non modica suscepturum, eo redegit civitatem nostram, quo nihil calamitosius excogitari potest. Nimium, proh dolor, faciles illi aures accomodavimus. Nam bene de illo meritis accidit nobis, quod ne ab homine quidem inimicissimo aut ab irato Deo expectare debuimus.

Petrus. Ego, ut verum fateor, nullum inter caetera validius argumentum elicio, quod non recto animo ambulaverit coram vobis hactenus,

quod fuerit propheta mendax, veneritque ad vos in vestimentis ovium¹⁷⁵, quam quod dissociare ac secernere studuerit, quae erant coniuncta et concordia, totius populi tui corda, cum praedicatoris et vatis peculiare ac proprium munus sit, copulare divisa. Quis enim negaverit, maximae hominis arrogantiae signum esse, tantam tum laicorum tum vero clericorum ac religiosorum multitudinem, quae sibi non communicat, quasi hostes publicos estimare et conservos suos immaculati agni sanguine redemptos¹⁷⁶ redarguta fronte et obliquis oculis despiciere ac demum hereticos arbitrari?

Civis. Profecto hic totius negotii cardo versatur, haec rerum nostrarum summa est, hoc proculdubio mali angeli opus, unius inquam ex illis, de quibus meminit propheta in psalmo¹⁷⁷: Misit in eos iram indignationis suae, indignationem et iram et tribulationem, immissionem per angelos malos. Solus sapiens, solus disertus, solus bonus credi voluit, solus a Deo missus angelus existimari, ut novum dogma sensim nostrae urbi inferret, parendum non esse Pontifici et censuram ecclesiasticam contemnendam.

Petrus. O quotiens vobis compassus sum, quam saepe indolui vicem vestram, quod traditum sathanae¹⁷⁸ Fratrem ac venena erroris melle verborum circumlinientem tanquam apostolum susceperitis nec perceperitis adhuc, quo spiritu ducatur.

Civis. Audiui iampridem non esse facile, ut quis bonum spiritum a malo discernat, quoniam transfigurat se aliquando sathanas in angelum lucis¹⁷⁹. Cuius rei gratia excusandi sunt multi, qui nondum istius deprehenderunt insidias.

Petrus. Si non esset difficilis haec spiritus utriusque discretio, non dixisset Apostolus¹⁸⁰: Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sunt. De bono spiritu testatur psalmista¹⁸¹: Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. De malo habes in libro Regum primo¹⁸², quod spiritus Dei malus vexabat Saulum, qui ob inobedientiam factus fuerat arreptitius et a demone torquebatur, quamvis antea non fuisset vir de Israel melior illo. Abscondita haec esse arbitror a sapientibus et prudentibus, et revelata ea parvulis¹⁸³, qui dicere merito possunt: Domine, non est exaltatum cor meum neque elati sunt oculi mei¹⁸⁴. Illis utique, de quibus dicitur: Super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem ac mansuetum ac trementem sermones meos¹⁸⁵? Haec Martino gratia non defuit, cum a malo angelo, ut se adoraret, suasus est. Hoc Benedictum patrem nostrum virum sanctissimum, hoc Maurum eius discipulum non latuit, qui tractum e templo monachum a puero nigerrimo inter alios soli viderunt. Non sic tamen nonnullis accidit. Nam decepti spiritu nequam sunt, cum alii suaserit, ut se in puteum demergeret, alii ut laqueo suspensus interiret.

Civis. Errant propterea (de nobis dico laicis) multi, qui unumquemque vestrum secundum faciem iudicant¹⁸⁶, mali ut plurimum in utramque partem meritorum vestrorum aestimatores. Huic

nimum tribuimus, parum isti, cum ille simulet, a qua procul est, innocentiam et ad sui ostentationem omnia faciat; hic, siquid in se lateat boni, gaudeat solo conscientiae testimonio. Ambulasse iam pridem apparuit hic noster, de quo nobis sermo, in magnis atque in mirabilibus super se. Raptum se fuisse in coelum¹⁹⁷ et prophetam se esse Domini, saepius testatus est. Magna constantia praedicans et in sermone licentiore utens libertate, ut facilius terrere videretur reprobos, semper reconditum aliquid auditoribus protulit, et novi aliquid a Deo sibi revelatum praedixit. Conversus ad crucifixum, ipsum frequenter in testem excitavit, ad certiore vaticiniorum suorum assertionem. Quem, oro, ista non obstupescerent, non seducerent, non a vero iudicio alienum redderent? Pauci ipsum audierunt, quim eorum inflexerit sensus animumque labantem, immo etiam paulo ante repugnantem impulerit, ut se sequeretur ac suarum partium foret.

Petrus. Utrum propterea sint penitus excusandi, quos modo excusatione dignos putasti, ipsi viderint, quoniam nulla ratione praeferri debuit praedicatoris unius sententia imperio summi sacerdotis ac vicem Christi gerentis in terra. Apostolum audi: Sed licet nos aut angelus de coelo evangelizet vobis, praeterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Nonne hoc est pervertere evangelium Christi, ipsius vicarii contemnere potestatem et transferre auditores in aliud evangelium, cum aliud esse non possit? Ceterum quae modo mirabilia de Fratre commemorasti, nonne si diligenter avertas, heresim sapiunt? Ne transgrediaris, ait Sapiens¹⁹⁸, terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. Et in Ecclesiaste: Noli, inquit¹⁹⁹, esse iustus multum, neque plus sapias, quam necesse est, ne obstupescas. Atque praedicator iste egregius relicto patrum more inusitatum semper sequutus est evangelizandi genus. nova et inaudita plerumque populo referre ad capiendas facilius simplicium animas et ad seducendum in errorem, si fieri posset, etiam electos²⁰⁰. Quod aperte significat apud Job Eliphas ille Themanites, qui hereticorum speciem tenens dicit²⁰¹: Porro ad me dictum est verbum absconditum, et quasi furtive suscepit auris mea venas susurrii eius. In errore visionis nocturnae, quoniam solet sopor occupare homines, pavor tenuit me et tremor, et omnia ossa mea perterrita sunt. Et cum spiritus me praesente transiret, inhorruerunt pili carnis meae. Stetit quidam, cuius non agnoscebam vultum, imago coram oculis meis, et vocem quasi aurae lenis audiui. Haec et his similia sunt hereticorum figmenta, qui non contenti humano more loqui, altius quiddam aggrediuntur, ut in stuporem et admirationem audientes convertant ac sibi devinciant, qui alias minus forent credituri. De his etiam loquens Gregorius: Communem, inquit, scientiam habere fugiunt, ne caeteris aequales aestimentur, occulta et

nova semper exquirunt, quae dum alii nesciunt, apud imperitorum mentes ipsi de scientiae singularitate gloriantur.

Civis. Hereticam temeritatem ac probitatis simulationem superbiae filias esse, manifestis rationibus ac testimoniis comprobasti, quoniam quidem hoc infecti veneno ex singularitate tum doctrinae tum vitae caeteris eruditiores et sanctiores videri appetunt. Quo fit, ut quanto gravius in errorem perfidiae dilabantur, tanto studiosius se in exteriori actione custodiant.

Petrus. Martyres sunt sathanae, modo popularem aurem captent et opinione de se bono in sibi ipsis blandiantur, ac perfectionis putentur fastigium ascendisse. Coelestem vitam se agere simulant, imaginem quandam spetiemque iustitiae praeseferunt, somnia visiones interpretantur, et se affirmant divina colloquia meruisse. Ad humilitatem alios erudiunt, elatione inflati ac tumidi, et ad patientiam ac longanimitatem hortantur, qui ne levius contra se verbum audire patiuntur.

Civis. Magna est omnino huiusmodi hominum astutia, ut diutius sua hypocrisi multos decipiant.

Petrus. Amica dicitur esse temporis veritas. Quo Dei iudicio ista differantur, non est nostrum nosse, nisi forte ad roboranda fidelium corda sic permittente Domino aliquando evenit, ut tanquam incus malleo confirmantur. Alioquin, secundum hominem loquor, plurimum valet astutia cum dicendi facultate coniuncta, et magnas interdum mendationum tenebras excitat. Nec magnum existimes, quod in sermone potentes appareant, cum etiam in opere sint aliquando efficaces. Non recordaris, quid voce dominica in evangelio prolatum sit? Multi dicent mihi in illa die: Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus et in nomine tuo daemonia eiecimus et in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis: quia non novi vos, discedite a me, qui operamini iniquitatem¹⁹². Quibus nimirum verbis plane cognoscimus, humilitatem atque charitatem in nobis, non virtutum signa debere venerari. Nam (ut idem beatissimus Pontifex ait) probatio sanctitatis non est signa facere, sed unumquemque ut se diligere, de Deo autem vera, de proximo vero meliora quam de semetipso sentire. Nam quia vera virtus in amore est, non autem in ostensione miraculi, veritas demonstrat, quae ait¹⁹³: In hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem. Testimonium ergo superni discipulatus est donum fraternae dilectionis, quam dilectionem omnes heretici habere refugiunt, dum ab universalis ecclesiae unitate dividuntur. Quid hoc sermone clarius ad detegendum Fratris dolum apud vos non recte ingredientis?

Civis. Miracula quidem illum adhuc fecisse nulla audiui. Contra vero dilectionis et unitatis rationem hoc effecit, ut tam gravis inter nos dissidii auctor fuerit, oblitus penitus, sex esse, quae odit Dominus et septimum, quod detestatur anima eius, eum videlicet, qui seminat inter fratres discordiam¹⁹⁴.

ad arma sumenda saepius nos incitavit. Pro frumento, quod metere ex eius praedicatione debuimus, natus est nobis tribulus, et pro hordeo spina¹⁹⁵. Pro nectare absinthium, pro melle propinatum venenum nobis est. Quid miraris armorum ipsius hortamenta¹⁹⁶, qui armatus ac stipatus armatorum multitudine ad praedicandum vadit? Dic, oro: si est hic homo a Deo, quem veretur? Pertimescere non debet propheta malorum insidias, neque audacias eorum, nec minas formidare. Tanta est prophetae vis innocentiae, ut ad patrocinium ac tutelam sui nec armis nec viribus indigeat. Timor quoque non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem¹⁹⁷. Inermes iussit Dominus discipulos ad predicandum ire, ut suo freti auxilio dicerent non esse timendas terrenas potestates. Arma nostra orationes sunt de corde puro et conscientia bona et fide non ficta¹⁹⁸. Quid igitur armatus multitudine innuit, nisi se a veritate esse alienum, et male se posse de coelesti praesidio confidere scit, qui Christi ecclesiam scindere et sponsam eius pudicam atque incorruptam incesta contagione violare contendit? Iustus (sicut scriptum est), confidit ut leo¹⁹⁹. Et: Fortitudo simplicis via Domini et pavor iis, qui operantur malum²⁰⁰. Paulus quoque: Vis, inquit²⁰¹, non timere potestatem? Bonum fac. Et de apostolis legitur²⁰², quod omni die non cessabant in templo et circa domos docentes et evangelizantes Christum Jesum, tametsi a principe sacerdotum et senioribus praeceptum eis fuisset, ne docerent in nomine isto. Erant beati illi non armatorum vallati multitudine, sed solo evangelico muniti praesidio, quod illos eduxerat de custodia publica.

Civis. Sic nimirum decet sanctos et eos imprimis, quibus demandatum est ministerium verbi Dei. Decet enim prophetam, qui cum Deo se frequenter loqui iactitat, non timere mortalium incursus. Dominus, ait David²⁰³, illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitae meae, a quo trepidabo? Fundatus supra petram²⁰⁴, qui Christus est²⁰⁵, facile potest ipsius fortitudine ac mole omnes obluctantium fluctuum impetus retundere.

Petrus. Quomodo sperare ac confidere in Christo potest, qui ore spurcissimo verba sacrilega in crucifixum totiens evomit? Si ego mentior, mentiris et tu? Suntne ista cultoris Christi verba, an potius Antichristi? Quis, oro, sanae mentis et nequaquam insaniae hominis istius particeps non ipsum furia invectum et dirum toto pectore virus efflantem diceret, cum talia impudenti fronte proferret? Dehiscere sub pedibus eius terra atque aperiri merito debuit et deglutire sacrilegum, sicut de Datham et Abirom legimus²⁰⁶. Succurrit mihi huius occasione blasphemiae convitiis in cruce salvatori latro et miles item, qui lancea latus eius aperuit. Et peccasse istum gravius iudico, qui non latronis, non militis, sed praedicatoris, sed praeceptoris personam gerens, tantum piaculi non erubuit admisisse. Non legerat doctor insipientium, magister infantium in Ecclesiastico²⁰⁷: Labia imprudentium

stulta narrabunt, verba autem prudentium statim ponderabuntur? Non est mirandum, si Pontificem non revereatur, si illum carpat, qui Deum blasphemat. Homo enim, ut ibidem dicitur²⁰⁸, assuetus in verbis improprietatis, omnibus diebus non erudietur. Nemo sane iudicans equitatem negaverit hunc inexpiabile scelus perpetrasse, et esse aeterno cruciatu dignum.

Civis. Ego quidem excusare Fratrem nequaquam possum, nec si possem, volo, ne Deum, quem debita pietate persequi teneor, cui devotissime debeo inservire, ac in eo promerendo curam omnem et operam collocare, contemnere videar. Interfui aliquando, cum hac usus est petulantia in Salvatore, fuitque propterea ultimus ille dies, quo ad eum audiendum convenerim, et quem paulo ante tamquam prophetam colueram, postea tamquam pseudopropheta et maledicum et sacrilegum exhorruui.

Petrus. Quo iure huic prophetia tribuatur, non ego certe satis intelligo. Num praedixerit, quod postmodum eveniret, nihil adhuc compertum habetur. Sed esto, fuerit propheta. Memento quid tibi paulo ante ex evangelio proposuerim, dicturos aliquos in die novissimo: Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus? Quibus sit responsurus: Quia non novi vos²⁰⁹. De huiusmodi prophetis, quos non miserit Dominus, vel qui spiritum prophetiae habuisse referuntur, sed non meritum, fuit Saul, de quo meminit Augustinus²¹⁰: Prophetavit rex malus, cum etiam sanctum David persequeretur. Non ergo se iactent, qui forte sine charitate habent sanctum munus Dei, sed videant, qualem rationem habituri sint cum Deo, qui sanctis non sancte utuntur. Caiphas quoque, sicut patet in Joannis evangelio²¹¹, cum esset pontifex anni illius, prophetavit. Sanctum igitur prophetia non facit. Audi Hieremiam, quid de prophetis mendacibus voce dominica protestetur: Falso, inquit²¹², prophetae vaticinantur in nomine meo. Non misi eos, et non praecepi eis, neque loquutus sum ad eos. Visionem mendacem et divinationem fraudulentam et seductionem cordis sui prophetant vobis. Et in Ezechiele²¹³: Ve prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum et nihil vident. Nunquid non visionem cassam vidistis, et divinationem mendacem loquuti estis? et dixistis: ait Dominus, cum ego non sim loquutus? Propterea haec dicit Dominus Deus: quia locuti estis vana, et vidistis mendacium, iccirco ego ad vos, dicit Dominus Deus, et erit manus mea super prophetas, qui vident vana, et divinant mendacium. In consilio populi mei non erunt. Micheas²¹⁴ iterum dicit: Haec dicit Dominus super prophetas, qui seducunt populum meum, qui mordent dentibus suis et predicant pacem. Confundentur, qui vident visiones, et confundentur divini et operient omnes vultus

suos, quia non est responsum Dei. De huiusmodi prophetis Baal²¹⁵, qui fuerunt inventum locuti, qui viderunt falsa et stulta, nec invenerunt visionem a Domino, plena sunt divina eloquia, quod te fugere minime credo.

Civis. Satis sunt, quae adduxisti ad hanc rem testimonia. Quamvis autem multi eius sermonibus fidem praestiterint, mihi tamen nullius rei subit recordatio, quae iuxta ipsius vaticinium hactenus evenierit.

Petrus. Atqui ego adducor, ut credam, futurum de falso hoc vate, quod in Deuteronomio voce divina Moysi dictum fuerat²¹⁶. Propheta, qui arrogantia depravatus voluerit loqui in nomine meo, quae ego non praecepi ei, ut diceret, aut ex nomine alienorum deorum, interficietur. Quodsi tacita cogitatione responderis: quomodo possum intelligere verbum, quod Dominus non est loquutus, hoc habebis signum. Quod in nomine Domini propheta ille praedixerit et non evenierit, hoc Dominus non est loquutus, sed per tumorem animi sui propheta confixit, et iccirco non timebis eum.

Civis. Divinum hoc prorsus oraculum et memoriae perpetuae commendandum, siquis a pseudophrophetis veros discernere voluerit.

Petrus. Audivi a multis, qui illum aliquando praedicantem attentius audierant, non modo ex mendatio eorum, quae praedicebat, verum etiam ex vultu, gestu atque sermone se deprehendisse tumorem hunc, cuius modo memini. Siquidem rubente facie, spumantibus labiis, effrenantibusque convitiis acriter in clerum ac populum invectus fuisset, tanta audacia illis comminatus omnes terruisset, ut phariseorum sibi visi fuissent audisse blasphemias et furore illum, non fervore ac zelo ductum canina illa facundia oblaterasset.

Civis. Nota sunt ista omnibus, adeo ut etiam ii, qui ipsum sequuntur, imbibisse de illius moribus appareant. Tam iniquo namque animo ferunt, si vel verbum contra prophetam suum audierint, ut nec in parentes filii, nec in maritos uxores, nec fratres adversus fratres nedum a contumeliis sed vix ab iniectione manuum abstineant ipsius gratia. Tantum ei tribuunt, sic eius imperium pro numine admittunt, ut paratos illos non dubitares et in carcerem et in mortem ire, si ita annuisset.

Petrus. Quod refers et a pluribus aliis acceperam, et ex parte, ex quo huc veni, per hos dies expertus sum. Repugnante siquidem me nonnullis, qui contempto summi Pontificis imperio praedicantem tuebantur, et nequaquam sanam illorum sententiam, immo errorem manifestissimum improbante, longe magis quam pro illorum innata modestia et gravitate excanduerunt. Videre ipse voluissem, postquam dissensio haec oriri coepit inter vos Fratris causa, ut unusquisque, sicut par est, moderate defenderet partes suas, et vacuis perturbationibus animis, non contentionibus, sed rationibus disceptare, ac servata mutua charitate, maledictis et convitiis parceret. Si recte sapiunt, qui Fratri credunt, meminisse debent scripturae dicentis²¹⁷: Benignum esse spiritum sapientiae, suavem²¹⁸, humanum²¹⁸, amantem bo-

num²¹⁸, qui nihil vetat benefacere²¹⁸. Porro qui adhaeret Deo, unus spiritus est²¹⁹.

Civis. Negari hoc non potest. Sed si perambulare tibi crebrius urbem liceret et familiarius uti multorum consuetudine, nihil impatientius vidisse te diceres, tot clamoribus et indignationibus impugnari cernereres veritatem. Ut plurimum vero qui a Fratre dissentiunt, modestiae limites minus excedunt. Maturo iudicio, non praecipiti aguntur furore memores apostolicae admonitionis²²⁰: Vos, qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, ne et tu ireris. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.

Petrus. Sic nimirum, sic exigit charitas, et quae plenitudo legis est, dilectio²²¹. Sanctus enim amor impatientiam non habet, non inflatur, non agit perperam, non emulatur, sed omnia sufferit²²². Vincit iram, si potest, cedit, si non potest.

Civis. Ut ego conicio, immo uti prorsus credo, nulla magis ratione Fratris dogma excusatius atque obstinatius defenditur, quam quod scripturae sacrae testimoniis, quae affert in populum, confirmare conatur fidem, ea faciunt ipsum catholice sapere, quoniam utriusque testamenti nubem auditoribus obtendit.

Petrus. Hac potissimum de causa multos seduci in sermone Fratris et ego tecum sentio. Non enim advertunt, scripturas non tantum legi, verum multo magis oportere intelligi. Hinc factum est, ut nonnulli, non recte illas interpretati, novam sibi heresim adinvenerint, novum dogma composuerint, litteram, quae occidit, sequentes, non spiritum, qui vivicat²²³. Nihilominus praevalente ratione eisdem divini eloquii sententiis heretici convincuntur, quibus ipsi contra veritatem male usi sunt, quemadmodum eodem gladio Goliath²²⁴ prostratus est, quem ipse antea deferre consueverat.

Civis. Paucorum est ista discernere, et legem ac prophetas fidei assertionem interpretari atque exponere. Sunt tamen et alia Fratris instrumenta ad capiendas animas excogitata, ut perfectioris vitae specie in observatione divini cultus novos ritus ac superstitiones admittant. Publicae ipsius nomine (sicut audisse te arbitror), indictae sunt in solitis egrimoniis supplicationes. Eleemosynae in omnium oculis mendicatae, tubis canentibus, contra edictum tamen Salvatoris per urbem delatae. Confessiones per totum annum ita sine intermissione frequentatae, ut maiorem quadragesimae hebdomadam refferrent. Corpus Dominicum ex instituto ecclesiae semel in anno a laicis reverenter sumendum non solum praecipuis anni solemnitatibus, verum etiam indifferenter iis diebus, quibus remissius de more ubique vivitur et cibo ac potui laxius indulgetur, multis utriusque sexus palam exhibitum. Haec omnia pro miraculo habita, quod unus tot potuerit ad pervertendum humanae vitae ordinem sua praedicatione convertere.

Petrus. Inter caetera quae modo enumerasti, hoc novissimum a multis improbari audiui. Et ego pedibus ac manibus in eorum sententiam eo. Siquidem in omnibus mihi modus placet. Notabilia haec

et inusitata, praeterquam quod ridicula et odiosa sunt, ambitionem demonstrant, cum nos caeterorum consuetudini conformare non patimur. Statuta sunt ab ecclesia tempora, quibus omnia congrue impleantur. Non fuit contentus novus iste legislator communibus ordinationibus ac statutis patrum, ut de singularitate sibi nomen inaniter acquireret. Sacrosanctam eucharistiam, quae paulo post iuxta christianorum morem in resurrectione dominica devotius erat sumenda, pridie eius diei, qui quadragesimae initium est, multis hominum milibus ipsemet novarum cerimoniarum magister exhibuit. O insaniam! O hereticam ostentationem! Medici tempus observant, quando infirmis corporibus praebent medicamenta, quoniam intempestive data plurimum noceant. Et servatum per tot saecula tempus congruum ad sumendam spiritualem animarum medicinam, in aliud penitus contrarium tempus commutatum est. Ait enim beatus Hieronymus: Omni tempore servis dei ieiunandum est, sed tunc amplius, cum ad immolationem agni, ad mysterium baptismatis, ad Christi carnem et sanguinem praeparatur. Quia ergo, fratres charissimi, ad Domini sacramentum quadraginta dierum ieiunio praeparatur, ieiunemus tot diebus pro peccatis nostris, quot pro sceleribus nostris dominus ieiunavit. Hic vero ante praeparationis initium cum a ieiuniis laici omnes non solum abstineant, verum etiam largioribus epulis impleri consueverunt, ordine praepostero et ritu ecclesiae contempto sacrae communionis participes promiscui sexus et aetatis plurimos fecit. Immolaturis agnum typicum in lege veteri praecipitur, ut lumbos suos ac renes accingant²²⁵, id est opera carnis mortificent. Et sicut idem Hieronymus testatur: Quicumque uxori debitum reddit, vacare non potest orationi, nec de carnibus agni comedere. In patrum quoque Decretis legimus²²⁶: Omnis homo ante sacram communionem a propria uxore abstinere debet tribus aut quattuor aut octo diebus. Utrum vero hic aptum coniugali abstinentiae tempus elegerit, viderint alii. Et ut noveris, non in larvarum tempore, sed in diebus solemnibus, propter reverentiam tanti sacramenti eucharistiam esse laicis exhibendam, continuo subditur²²⁷: Nec inter catholicos connumerabitur, qui in istis videlicet temporibus, pascha, pentecoste et natale Domini non communicaverit.

Civis. A saeculo non est auditum, ut quis eam diem in tali negotio usurpaverit.

Petrus. Non meministi, quid Salomon dicat²²⁸? Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt universa sub coelo. Et ne singula inferam, quae particulatim enumerat. Tempus, inquit²²⁹, flendi, et tempus ridendi. Tempus plangendi et tempus saltandi. Tempus amplexandi et tempus longe fieri ab amplexibus. Initio statim quadragesimae, non die precedente, quo ad indulgentiam totus fere utitur orbis, laicis suadet, ut egrediatur sponsus de cubili suo et sponsa de thalamo suo²³⁰.

Civis. Revera fuerat hic convenientior, aut saltem minus ineptus

communione dies quam ille, quo libera nobis ridendi, saltandi, amplexandi potestas modeste permissa est.

Petrus. Quis hoc non videat? Sed esto, voluit ad aemulationem nascentis ecclesiae, quae magno fervore coeperat, suos perseverantes esse in doctrina apostolorum et communicatione fractionis panis et orationibus²³¹. Cur igitur non etiam sequentibus ac praecedentibus pariter diebus id ipsum factitatum est? Cur solus hic prae ceteris electus dies, quo in toto anni circulo nullus est minus venerabilis, nullus erogando secularibus pane coelesti minus accommodatus, nisi ut de re insolita miraculum sui faceret, nisi ut licentius in quadragesima indulgerent voluptatibus, qui id suo tempore non fecissent? Ut cum acris diebus errores suos mundanis implicati rebus coacervassent, fieret iuxta apostoli sententiam supra modum peccans peccatum²³².

Civis. Divinare mihi videor, sic fore, ut dixisti. Homines enim sumus assueti laxius vivere, nec arctiori, sicut vos, professioni obligati. Nisi consuetis remissionibus usi fuermus, facile in deterius postmodum labimur.

Petrus. Dubitare non debes discretionem esse virtutum moderatricem. Si eam substuleris, virtutes in vitia convertentur. Quo quis ferventiori zelo fuerit accensus, si defuerit scientia discretionis, quae zelum temperet, perniciosus efficitur. Propterea in Canticis dicit sponsa²³³: Introduxit me rex in cellam vinariam et ordinavit in me charitatem. Econtrario autem improbat Apostolus zelum amarum habentes dicens²³⁴: Ubi enim zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum. Quod in iis, qui sunt Fratris studiosi, aperte descripsimus. Sed communicent illi, quandocumque voluerint, praecedentibus quadragesimam diebus, quadragesimali more vivant, sint spiritu ferventes et excedant spiritu. Tu si me audieris, ab ecclesiae instituto nunquam deficies, et superstitione devitans nihil ages aliud, nisi quod communis christianorum regula et sanctorum, qui fuerunt ante nos, hortantur exempla. De supplicationibus vero et orationibus atque elemosynis in conspectu populi, et eodem die et alias crebrius repetitis, idem sentio. Siquidem Salvatoris voce admonemur: Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum et clauso hostio ora patrem tuum²³⁵. Cavere nos inanem gloriam iubet²³⁶ et attendere, ne iustitiam nostram faciamus coram hominibus, ut ab eis videamur. Secretum cordis requirit, non vanam exterius ostentationem. Etenim humilia respicit et alta a longe cognoscit²³⁷, mitis dominusque humilis corde²³⁸. Scriptum est enim²³⁹: Oratio humiliantis se nubes penetra. Contra vero de superbi oratione dicitur²⁴⁰: Et oratio eius fiat in peccatum. Et de huiusmodi apud Esaiam dominus ait²⁴¹: Non offeratis ultra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi. Neomenia et sabbatum et festivitates alias non feram. Iniqui sunt cetus vestri. Kalendas

vestras et solemnitates vestras odivit anima mea, facta sunt mihi molesta. Laboravi sustinens. Et cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis et cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam. Hieremias quoque ad Deum loquens ait²⁴²: Opposui tibi nubem tibi, ne transeat oratio. Et alibi voce dominica idem dicit²⁴³: Ut mihi thus de Saba affertis et calamum suave olentem de terra longinqua? Holocaustomata vestra non sunt accepta et victimae vestrae non placuerunt mihi. Salomon quoque: Qui declinat, inquit²⁴⁴, aures suas, ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis.

Civis. Putasne ista, que adduxisti scripturarum testimonia, nota esse iis, qui seducti sunt?

Petrus. Paucissimis quidem. Nam si haec agnoscerent, non adeo facile deciperentur. Quae ab antiqua fidelium consuetudine remota sunt, tanquam a christiana et catholica fide aliena reiicerent, nec profucato bono novas ceremonias admitterent, auricalcum ab auro sine labore discernere. Quam potius hunc esse vas testaceum virga apostolica dissipatum atque confractum animadverterent, quod non in honorem, sed in contumeliam fecisset illud figulus. Colubri tortuosi²⁴⁵ caput spiritali mucrone anathematis confossum devitarent et tamquam alterum leviatam²⁴⁶, paulo post (ut confido) extrahendum hamo et cuius lingua fune alliganda sit, etiam procul perhorrescerent. Siquis obiiceret vim hominis in praedicando, et hunc esse disertiores Demosthene, sapientiores Platone, responderetur continuo²⁴⁷: Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans aut cinbalum tinniens. Et quod alibi legimus²⁴⁸: Perdam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium reprobabo. Et in Job²⁴⁹: Qui apprehendit sapientes in astutia eorum, et consilium pravorum dissipat. Si quis eum prophetam esse contenderet et archana scripturarum penitus nosse, atque miracula facere, statim ex eodem Apostolo²⁵⁰ audiret: Et si habuero prophetiam et noverim mysteria omnia et omnem scientiam, et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum. Si quis elemosynas publice exactas in pauperes erogasse proponeret, etiam istum suo idem divino responso convinceret²⁵¹: Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Si quis demum in commendationem Fratris laudat et frequentem in populo eucharistiae distributionem, in hunc quoque insurgeret Paulus dicens²⁵²: Panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Quoniam unus panis et unum corpus multi sumus, omnes, qui de uno pane

et de uno calice participamus. Et quomodo sunt multi corpus unum, quos iste omni privatus charitate dividere tam impudenti fronte conatus est atque ad arma sumenda contra se invicem praeter omnem charitatis rationem saepius provocavit? Vos autem estis, inquit²⁵³, corpus Christi et membra de membro. Sed si charitas fraternitatis, non separatio unitatis manserit in vobis, prosequamur apostolicam doctrinam, ut facilius male opinantes et falsa defendentes veri assertionem superemus. Si quis, ait²⁵⁴, videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus neque ecclesia Dei, hoc autem praecipio non laudans, quod non in melius, sed in deterius convenitis. Primum quidem convenientibus vobis in ecclesiam audio scissuras esse inter vos et ex parte credo. Nam oportet et hereses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. Convenientibus ergo vobis in unum iam non est dominicam coenam manducare, quoniam non potestis mensae Domini participes esse et mensae daemoniorum²⁵⁵.

Civis. Video aperte, quid vas electionis²⁵⁶ de huiusmodi manducantibus sentiat, in quibus est zelus et contentio²⁵⁷, qui non probant se ipsos prius, ut sic de pane illo edant et de calice bibant, qui manducantes et bibentes indigne, iudicium sibi manducant et bibunt²⁵⁸. Magnum revera hoc animarum periculum.

Petrus. Testes sunt de concivibus tuis multi, me ista iam pridem constantissime improbasse, et praesertim ex quo me Florentiam novissime contuli. Secutus sum (ut debui) apostolicam veritatem, non hereticam superstitionem, id ipsum vehementer de omnibus cupiens, qui Fratris huius erroribus obstinatius implicantur. Caeterum respondendum singulis, quae de ipso mihi quotidie referuntur quaeque ex eius scriptis aere impressis olim legeram, nequaquam censui. Potiora tantum attigisse placuit, praesertim ut qui hereticos affirmaret omnes, qui se excommunicatum crederent, ipse potius manifestam sapere heresim ostenderetur.

Civis. Adeo me penitus sacris testimoniis et optimis rationibus in hac nostra de Fratre sententia confirmasti, ut nulla in re abs te dissentire, etiam si velim, possim.

Petrus. Reliquum est, ut precemur Dominum, ne ultra permittat vulpem illam demoliri vineam suam²⁵⁹. Sed aut capiat nobis, aut quod magis optaverim, commutetur. Si quidem et pro hereticis orat ecclesia et redeunt praevericaces ad cor materna excipit pietate. Raro tamen ii, qui in suo sensu abundant²⁶⁰, qui minus conscientiam, quam iactantiam quaerunt, qui dixerunt²⁶¹: linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt, quis Dominus est, raro, inquam, huiusmodi vix fractis cervicibus inclinantur. Nam tumore inflati superbiae etiam agnitam postmodum veritatem fateri contemnunt, et rumpi potius patiuntur quam

flecti. Sed spero, non passuram diutius divinam clementiam, ut fascinatio nugacitatis²⁶² istius obscuret bona et transvertat sensum audientium ipsum sine malitia. Nam ple-rosque audio et fere omnes Fratrem sequi simplici corde, et seductos tantummodo in sermone eius ac simulata bonitate. Oremus ex corde Dominum, et humiliemus illi animas nostras pro eorum obcoecatione, quibus ducatum hic coecus praestat, ne utrique in foveam cadant²⁶³. Quin potius dignetur eis suae veritatis lumen ostendere et mentium illorum tenebras gratia suae visitationis illustrare. Tu quoque, qui mecum graviter et moleste fers hanc in tua civitate contradictionem, non desinas pro viribus unumquemque seorsum hortari, excitare, allicere qua potes benignitate, si forte lucreris fratres tuos. Suade omnibus fraterna charitate accedente praesertim, qua haud parva vales eruditione divini eloqui, ut civilem amorem discordiis e medio sublati concilient. Et deponentes iuxta principis apostolorum monita²⁶⁴ omnem malitiam et omnem dolum et simulationes et invidias et omnem detractionem, sicut modo-
geniti infantes rationabiles sine dolo lac concupiscant, ac in eo crescant in salutem. Si forte de iis paulo post simus dicturi: Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino²⁶⁵. Qui aliquando non populus, nunc autem misericordiam consecuti²⁶⁶.

Civis. Maior mihi superest spes de conversione conterraneorum meorum quam de seductore ipsorum. Qui uti omnes proprie fatentur, induravit faciem suam super petram²⁶⁷. Dura cer-vice²⁶⁸ et indomabili corde²⁶⁹ a plurimis creditur, sicut longo ipsius experimento didicimus. Nos natura (nisi fallor) mites sumus et ingenio facili. Hic vero multum a moribus nostris distat.

Petrus. Haud parum feceris, si opitulante tibi divina gratia emotas aliquantulum tuorum mentes ad istius vaticinia atque enigmata in sensus pristinos reposueris. Cum Fratre vero, si minus aut praecibus aut disputationibus profeceris, expectabis iudicium de caelo. Iam enim securim ad radicem malae huius arboris positam mihi persuadeo, ut enim cito meliores fructus fecerit, excidatur penitus et in ignem mittatur²⁷⁰. Prope est, ut veniat tempus eius, et dies eius non elongabuntur²⁷¹. Cito veniet illi Dominus et movebit candelabrum eius²⁷², ut tenebrosus lumen eius, quod verum appellant sui, in eorum oculis funditus extinguatur. Acturi estis haud multo post gratias Deo, qui non permiserit vos temptari super id, quod potestis sustinere²⁷³.

Civis. Ut haec nobis optata contingant, conversoque propediem in gaudium luctu fiat nobis secundum verbum tuum²⁷⁴.

Petrus. Annuat communibus votis Jesus Christus Dominus noster: qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in saecula saeculorum. Amen.

Finis.

Explicit liber tertius et ultimus Dialogi in
Fratrem Hieronymum Savonarolam ord. Praedica-
torum Rmi in Christo Patris domini D. Petri Del-
phini nobilis Veneti sacrae heremi Camalduli Prio-
ris atque eiusdem totius ordinis Generalis di-
gnissimi.

U. autem a tali tristitia sublevatus fuit cum fratres Valentinus
convivium fieri iussit, et cum sciret, quod Cardinales passim per
honestos ordinavit, quod in convivio illis Cardinales secessum daretur
in vine. Et cum minister, qui commissariis humanitatem curam affert
accusatus esset, alius autem minister agnoscit, in quo visco viscerum
poterat, et conat, quod omnes propinquos de vase veneno et
sic omnes venenum acciperent, cum Pontifex et Valentinus
liber libere, 2. 10. Bibe in quocumque et consopire circumdabit in calix
dexterae Domini, et vomitus vomitus super caput tuum. Valentinus
autem videns hoc ingressus est gulam scissam et sic exivit. Pontifex
vero, qui sciret, non potuit exire, sed in medio dormit, inter
truncum parum manibus complexerat, ut in pro dolore
clamarerit, velut canis mortuus est. Hanc re, feli Dominus Antonius de
Vetralla, qui tunc Romae legatus sine patre erat, tempore solam
tulit, ut revideret pulchrum latruncem scopolit, cum Iulius resarcendo
destrueret locum parvam in palatio, ubi habitabat Alexander, quando
reperit, est parvam capulam, in qua erat unum holium. Cumque hoc
novitum esset Iulio, decessit extumescere Alexandrum VI et Iulio
per civitatem ad sepulchrum asinum. Sed resistit et praedicti
dicentes, quod in infirmam cleri vertebatur.

U. autem a tali tristitia sublevatus fuit cum fratres Valentinus
convivium fieri iussit, et cum sciret, quod Cardinales passim per
honestos ordinavit, quod in convivio illis Cardinales secessum daretur
in vine. Et cum minister, qui commissariis humanitatem curam affert
accusatus esset, alius autem minister agnoscit, in quo visco viscerum
poterat, et conat, quod omnes propinquos de vase veneno et
sic omnes venenum acciperent, cum Pontifex et Valentinus
liber libere, 2. 10. Bibe in quocumque et consopire circumdabit in calix
dexterae Domini, et vomitus vomitus super caput tuum. Valentinus
autem videns hoc ingressus est gulam scissam et sic exivit. Pontifex
vero, qui sciret, non potuit exire, sed in medio dormit, inter
truncum parum manibus complexerat, ut in pro dolore
clamarerit, velut canis mortuus est. Hanc re, feli Dominus Antonius de
Vetralla, qui tunc Romae legatus sine patre erat, tempore solam
tulit, ut revideret pulchrum latruncem scopolit, cum Iulius resarcendo
destrueret locum parvam in palatio, ubi habitabat Alexander, quando
reperit, est parvam capulam, in qua erat unum holium. Cumque hoc
novitum esset Iulio, decessit extumescere Alexandrum VI et Iulio
per civitatem ad sepulchrum asinum. Sed resistit et praedicti
dicentes, quod in infirmam cleri vertebatur.

U. autem a tali tristitia sublevatus fuit cum fratres Valentinus

III. ZUM LEBEN UND STERBEN ALEXANDERS VI.

A. Lukas Bettini.

Florenz, Bibl. Laurentiana. Cod. Riccard. 2053.

f. 107^a. Cum Alexander VI instituisset celebrare diem suae creationis et iam incepisset totaque Roma lampadibus refulgebat et enea tormenta fulminando reboabant, Pontifex vero, ut videret, descendit de palatio, ut in castellum s. Angeli pergeret, oblitus accipere biretum noctis, dum esset in turri post plateam s. Petri, misit unum de cubiculariis suis pro bireto. Cumque cubicularius cameram Alexandri ingressus esset, invenit lucernas accensas et unum in habitu pontificali in throno residentem. Cui multum timenti dixit: „Noli timere, sed vade, dic Papae Alexandro, ut veniat ad me!“ Qui iussa complens venit et in auribus Alexandri omnia significavit. Tunc immutatus Pontifex et pavefactus dimisit ire in castellum et illum cubicularium misit pro capellaneo suo et occulte fecit sibi afferri corpus Christi, collocans in sinum suum pissidem, sicque venit ad daemonem. „Tempus tuum venit.“ Tunc Pontifex: „Tu promisisti, facere filium meum regem Thusciae.“ Sicque in multa tristitia mestus factus est.

Ut autem a tali tristitia sublevaretur, filius eius fratricida Valentinus convivium fieri instituit, et cum sciret, duos Cardinales esse pecuniis honestos, ordinavit, quod in convivio illis Cardinalibus venenum daretur in vino. Et cum minister, cui commiserat huiusmodi curam, alibi accersitus esset, alius autem minister ignorabat, in quo vasculo venenum posuisset, et contigit, quod omnibus propinavit de vase venenato, et sic omnes venenum acceperunt una cum Pontifice et Valentino juxta illud Abbauch (2, 16): „Bibe tu quoque et consopire, circumdabit te calix dexterarum Domini, et vomitus ignominiae super caput tuum.“ Valentinus autem videns hoc ingressus est mulam scissam et sic evasit, Pontifex vero, quia senex erat, non potuit evadere, sed in medio duarum meretricum, quarum mamillas manibus complexerat, ita ut pro dolore clamarent, velut rana mortuus est. Haec retulit Dominus Antonius de Vetralla, qui tunc Romae legatus suae patriae erat. Tempore autem Julii, ut retulerunt quidam fratres Scopetini, cum Julius resarciendo destrueret locum quendam in palatio, ubi habitabat Alexander, ruendo reperta est quaedam capsula, in qua erat unum idolum. Cumque hoc nuntiatum esset Julio, decrevit extumulare Alexandrum VI et trahere per civitatem ad sepulcra asinorum. Sed resisterunt ei praelati dicentes, quod in injuriam cleri verteretur.

Ex his ergo patet, quod, cum non esset baptizatus, non erat Pontifex nec aptus ad Pontificatum nec Christianus nec habebat fidem. Ideo non fuit vir Dei scismaticus, scribens principibus Christianitatis, ut convocarent concilium.

B. Serafin Razzi.

Vita del Rev. P. F. Girolamo Savonarola.

Florenz, Bibl. Nazionale, Ms. II, III, 172.

f. 248b. Quanti Cardinali e Prelati fece egli a torto morire per impadronirsi delle loro facultà! Quanti signori Romani cercò egli di spogliare iniquamente de loro stati! Quante simonie commesse egli nel tempo suo, nel quale pareva, che ogni cosa ecclesiastica fussi venale! Quante disonestà regnarono nella sua corte! Poscia che si diletta, come scrivono alcuni, così Papa, delle commedie disoneste e sporche di Plauto e d'altri. Udite, ma non senza abominevole detestazione, quello che di lui narrano. Havendo egli una volta fatto fare una commedia in palazzo, fece comparire in scena da otto o dieci pastori, vestiti solamente dalla cintura insù con certi loro giubbboni. Onde mostrando tutte le vergogne loro, le donne, che presenti erono, per non vedere tale disonestà, si velarono gli occhi. Ma egli, che nè vergogna nè timor di Dio conosceva, forzò la moglie del Duca Valentino, suo figliuolo, à levarsi dagli occhi il velo, e così volle, che facessero ancora l'altre donzelle presenti, vecchio di quelli di Susanna più sfacciato e lascivo.

Un'altra volta avendo dato nome di fare una caccia, fece chiudere d'ogni intorno la piazza di s. Pietro (o glorioso apostolo, come non fulminasti tu qualche saetta dal cielo sopra dell'huomo sacrilego!), e poscia venuto il giorno deputato, quando di Prelati e di donne e di popolo vidde il teatro tutto pieno, fece lo scellerato introdurre nello steccato da una banda un certo numero di cavalle giovani e nude cioè senza guarnimento alcuno, e dall'altra un somigliante numero di muli, medesimamente giovani e senza basti, onde correndo, saltando e rignando in atti di lussuria per tutta quella piazza, non è credibile lo strepito, il romore, lo imperversare, che fecero quelle bestie alla presenza di donne, di Cardinali e dello stesso Alessandro, autore di cotali opere, et indegno del grado e titolo, che portava. E risapendosi queste cose tutte à Firenze, aveva ben ragione il nostro Padre di gridare contro gli abusi del clero, e come la chiesa aveva bisogno di esser riformata.